

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Leikki arjessa ja arki leikeissä

Leikin rakentuminen osaksi lapsiperheiden arkea

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteiden maisteriohjelma
Kotitalousopettajan opintosuunta
Pro gradu –tutkielma 40 op
Kotitaloustiede
Helmikuu 2020
Anuriitta Mursula

Ohjaaja: Päivi Palojoki

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen		Laitos - Institution - Department Kasvatustieteen osasto	
Tekijä - Författare - Author Anuriitta Mursula			
Työn nimi - Arbetets titel Leikki arjessa ja arki leikeissä. Leikin rakentuminen osaksi lapsiperheiden arkea			
Title Play in Everyday Life and Everyday Life in Play. How Play Becomes a Part of Life in Families with Children			
Oppiaine - Läroämne - Subject Kotitaloustiede			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Päivi Palojoki		Aika - Datum - Month and year Helmikuu 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 100 s + 2 liites.
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Tämän tutkimuksen tarkoituksena on saada lisää tietoa leikin rakentumisesta osaksi lapsiperheiden arkea. Tutkimuksessa selvitetään leikin merkityksiä perheille heidän arjessaan ja tarkastellaan leikkitoiminnan tuottamista erityisesti lasten toimijuuden näkökulmasta. Kotitaloustieteen kentällä lasten osallisuutta arjen tuottamiseen on tutkittu vasta vähän. Nykypäivän ymmärrys lapsista sekä aktiivisina perheensä toimijoina että tiedon tuottajina teki tutkimusaiheesta ajankohtaisen ja tärkeän. Ilmiöstä pyrittiin rakentamaan kokonaisvaltainen kuva ymmärtäen leikki sekä lapsiperheiden arjelle merkityksellisenä että lapsille luontaisimpana tapana toimia.</p> <p>Tutkimus oli menetelmiltään laadullinen. Tutkimusjoukon muodostivat neljä pääkaupunkiseudulla asuvaa lapsiperhettä, joihin kuului ainakin yksi 5–7-vuotias lapsi. Tutkimusaineisto koostui perheiden kanssa pidetyistä stimulated recall –haastatteluista, ja sitä syvennettiin perheiden itse vähintään kahden päivän ajalta keräämällä aineistolla perheen leikkimuistoista. Perheet saivat itse aktiivisesti määrittää osallistumistaan tutkimukseen ja valita omat tapansa kerätä aineistoa. Aineistoa tuotettiin pääasiassa valokuvina ja päiväkirjamerkintöinä. Sekä perheiden aikuiset että lapset tuottivat aineistoa. Haastattelut pyrittiin toteuttamaan lapsilähtöisesti ja mahdollisimman toiminnallisesti lasten näkökulmien tavoittamiseksi samalla osallistuvasti havainnoiden. Aineisto analysoitiin soveltaen sisällönanalyysin ja teemaattisen analyysin menetelmiä ja analysoinnissa hyödynnettiin myös narratiivien analyysille tavanomaisia lähestymistapoja.</p> <p>Tutkimuksessa todettiin leikin olevan keskeinen osa lapsiperheiden arkea. Lapset tuovat leikkiä myös perheen arjen ei-leikillisiin toimintoihin. Leikin rutiinit ovat tärkeitä perheiden arjen sujumisen sekä arjessa viihtymisen ja hyvinvoinnin kannalta. Leikki ja perheen arki muodostavat positiivisen kehän, jossa ne ruokkivat toinen toisiaan. Perheiden arjessa merkityksellisimmiksi osoittautuivat leikin kautta toteutuvat yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemukset. Leikki ja itse leikkijät tuottavat leikkiessään perhettä, liittäen perheenjäseniä yhteen ja luoden arvokasta kokemusta <i>meistä</i>. Leikin voidaan myös katsoa tukevan lapsen toimijuutta perheensä arjessa, koska se tarjoaa lapselle välineen, jonka kautta osallistua ja vaikuttaa yhteiseen toimintaan.</p>			
Avainsanat - Nyckelord Leikki, arki, lapsiperhe, toimijuus, osallisuus			
Keywords Play, Everyday life, Family with children, Agency, Participation			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helda / E-thesis (opinnäytteet)			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		Laitos - Institution - Department Department Education	
Tekijä - Författare - Author Anuriitta Mursula			
Työn nimi - Arbetets titel Leikki arjessa ja arki leikeissä. Leikin rakentuminen osaksi lapsiperheiden arkea			
Title Play in Everyday Life and Everyday Life in Play. How Play Becomes a Part of Life in Families with Children			
Oppiaine - Läroämne - Subject Home Economics Science			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Päivi Palojoki		Aika - Datum - Month and year February 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 100 pp.+2 appendices
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>The purpose of this study was to gain more insight into how play becomes a part of life in families with children. The aim is to find out different meanings of play for families in their daily lives and to view at the production of play activities especially from the perspective of children's agency. Children's involvement in the production of everyday life has not been studied comprehensively in the field of Home Economics Science. However today's understanding of children both as active actors in their families and as producers of valid information made the topic relevant and important. The aim of this study was to build a holistic understanding of the phenomenon. Play was considered as a meaningful function for families with children and as the most natural way for children to act.</p> <p>This qualitative study gathered data from four families with children. All the families lived in Helsinki metropolitan area and had each at least one child aged between five to seven years old. The data consisted of stimulated recall interviews with the families and was deepened by the families' self collected material of their play memories. The families were allowed to actively determine their participation in the study and to choose their own ways of collecting the data. The data were mainly produced in the form of photographs and diary entries. The interviews were conducted in a child-centered way to ensure reaching their perspectives. Participant observation was also used while conducting the interviews. The data were analysed using both qualitative content analysis and thematic analysis methods. Also features of narrative analysis were applied in the analysis process.</p> <p>This study found play to be a central part of everyday life of families with children. Children bring play also in the families' non-playful activities. Play routines are important for the daily life of families for the flow they bring as well as for the families' enjoyment and well being. Play and everyday life form a positive circle where they nourish each other. The experiences of community and participation through play proved to be the most important factors in the everyday life of families. Play and players themselves produce family as they play. Play can bring family members together and create family the valuable experience of <i>us</i>. Play can also be seen supporting the child's agency in family life by providing children tools for participating and making an influence in joint activities.</p>			
Avainsanat - Nyckelord Leikki, arki, lapsiperhe, toimijuus, osallisuus			
Keywords Play, Everyday life, Family with children, Agency, Participation			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	LEIKKI ARJESSA JA ARKI LASTEN LEIKEISSÄ.....	4
2.1	Mitä on leikki?.....	4
2.2	Leikki yhteisöllisyyden tuottajana	7
2.3	Leikki ja oppiminen	10
2.4	Leikki ja leikillisuus arjessa	12
3	LAPSIPERHEEN ARKI	16
3.1	Perhe arjen tuottajana	16
3.2	Kodin arki ja toiminta	18
3.3	Vuorovaikutus perheessä	21
4	ARJESSAAN OSALLINEN LAPSI.....	25
4.1	Lapsi sosiaalisena ja yhteisöllisenä toimijana	25
4.2	Osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden merkityksiä.....	28
4.3	Perheeseen ja kotiin kuuluminen.....	30
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	33
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	35
6.1	Tutkimusmenetelmä	35
6.2	Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen erityispiirteitä.....	37
6.3	Tutkimusperheet.....	39
6.4	Aineistonkeruu.....	42
6.4.1	Perheiden tuottama aineisto	42
6.4.2	Stimulated recall –haastattelut	45
6.4.3	Lapsilähtöinen kohtaaminen osallistuvasti havainnoiden	49
6.5	Tutkijan rooli	52
6.6	Laadullisen aineiston analyysimenetelmät	53
7	TUTKIMUSTULOKSET JA NIIDEN TULKINTAA.....	58
7.1	Leikin rakentuminen osaksi arkea	58
7.2	Leikin merkityksiä arjessa.....	70
7.3	Tulosten yhteenveto	76
8	LUOTETTAVUUDEN TARKASTELUA	83

9 POHDINTAA	88
LÄHTEET	90
LIITTEET	101

TAULUKOT

Taulukko 1. Tutkimusperheet.....	41
Taulukko 2. Tutkimusaineisto perheittäin.....	54

KUVAT

Kuva 1. Perhe 1: Aamuohjelmahetki aikuisen kuvaamana.....	59
Kuva 2. Perhe 4: Jalkapallokorteilla pelaamista arkiaamuna lapsen kuvaamana	59
Kuva 3. Perhe 2: Pelaamista serkuilla viikonloppuna aikuisen kuvaamana	61
Kuva 4. Perhe 3: Joulukoristeiden esillepanoa yhdessä perheen kanssa lapsen kuvaamana	61
Kuva 5. Perhe 4: Legoaluksia iltapäivällä lapsen kuvaamana	62
Kuva 6. Perhe 3: Lastenohjelmaa lapsen kuvaamana.....	63
Kuva 7. Perhe 3: Leikkiä yhdessä lapsen kuvaamana	64
Kuva 8. Perhe 3: Lasten leikki kameralla lapsen kuvaamana.....	65
Kuva 9. Perhe 3: Leikkiin nukahtanut äiti lapsen kuvaamana.....	66
Kuva 10. Perhe 1: Lapsi kissana iltapalalla aikuisen kuvaamana.....	67
Kuva 11. Perhe 2: Piirtelyä sängyssä illalla aikuisen kuvaamana	69
Kuva 12. Perhe 3: Unilelut lapsen kuvaamana	69
Kuva 13. Perhe 1: Lapsen leikkiä äidin teekupissa aikuisen kuvaamana.....	70
Kuva 14. Perhe 3. Yhdessä lukemisen hetki lapsen kuvaamana	71
Kuva 15. Perhe 3: Perheen lautapelit lapsen kuvaamana	72
Kuva 16. Perhe 1: Pokemon-peli lapsen kuvaamana	73
Kuva 17. Perhe 1: Taitoja kehittävä leikki aikuisen kuvaamana	74
Kuva 18. Perhe 3: Norsuleikki mukilla lapsen kuvaamana	86

1 Johdanto

Lapsiperheiden arjesta kuulee usein puhuttavan väsyneen ja itsensä arkeen hukanneen aikuisen sanoilla. Lapsen saamisen voidaankin sanoa kaikessa rik- kaudessaan olevan perheelle myös haastava asia, toteavat Lammi-Taskula ja Bardy (2009, s. 60). Suomalaisista perheistä 39 % on lapsiperheitä, eli perheitä joissa asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Lapsiperheiden määrä on ollut hitaassa laskussa jo vuosia. (SVT, 2018.) Lähes puolet lapsiperheiden van- hemmista kokeekin huolta omasta jaksamisestaan vanhempana (Lammi- Taskula & Bardy, 2009, s. 60). Myös lapset nähdään tänä päivänä valitettavan usein vain ongelmien kautta, niin sanottuun huolipuheeseen verhottuna (Karls- son, 2012, s. 42). Vallan on ottanut negatiivinen lähestymistapa, ja julkista kes- kustelua luodaan lasten ja perheiden pahoinvointi edellä, hyvinvoinnin kustan- nuksella. Myös hyvinvointia tarkastellaan heikkouksien mallina vahvuudet unoh- taen. (Lämsä, T., 2009, s. 98.)

Perhe-elämän ytimeistä löytyvät Lammi-Taskulan ja Salmen (2009a, s. 38) mu- kaan kuitenkin sellaiset tunne- ja hoivasuhteet, jotka myös tuottavat ja ylläpitä- vät perheenjäsenten hyvinvointia. Kuormittavassa arjessa perhe voi olla vasta- paino kiireelle (Lammi-Taskula & Bardy, 2009, s. 61). Lapsiperheidenkään arki ei onneksi ole vain loputonta hoivaa tai arkista selviytymistä. Se on väistämättä myös leikkiä. Kalliala (2008, s. 39, 48) kuvaa oivallisesti lasten tuovan leikin tul- lessaan. Hän muistuttaa myös, että ilman leikkiä elämästämme puuttuisi jotain hyvin oleellista. Leikissä on huikeaa voimaa, ja aikuiselle pelkkä leikin katsomi- nen saattaa nostaa pintaan oman lapsuuden leikkejä ja tunnelmia vuosikym- menten takaa (Pursi, Laitinen, Salonen, Lounassalo & Sajaniemi, 2017, s. 42).

Kotitaloustieteen vahvuus löytyy kodin ja perheiden käytännön toiminnan tun- temuksesta (Sekki, 2018, s. 189). Arkielämän tutkimuksen voidaan katsoa li- säävän ymmärrystä arjen toiminnasta ja siitä mitä se merkitsee ihmisen hyvin- voinnille (Korvela & Rönkä, 2014, s. 214). Kotitaloustieteen kentällä lasten tuot- tamaan arkeen ja perheiden voimavaroihin keskittyvää tutkimusta on kuitenkin tehty vasta vähän. Tässä Pro gradu –tutkielmassani tutkin leikin rakentumista

osaksi lapsiperheen arkea. Pyrkimykseni oli selvittää leikin erilaisia merkityksiä ja kokemuksellisia ulottuvuuksia perheiden arjessa. (ks. Karimäki, 2012, s. 142). Tavoitteeni oli ymmärtää leikin ja arjen välistä suhdetta, ja tarkastella leikkitoiminnan tuottamista erityisesti perheenjäsenten toimijuuksien rakentumisen näkökulmasta. Haasteiden ja hallinnan sijaan valitsin tarkastella perhettä ensisijaisesti arjen voimavarana ja leikkiä yhtenä tapana olla yhdessä ja kohdata toisemme arjessa. Leikki ja leikillisuus kietoutuvat yhteen arkisen toiminnan ja kodin arjen kanssa kiinteästi (Kalliala, 2006, 24), mutta se jää usein meiltä aikuisilta huomaamatta. Hännikäinen (2004, s. 155) muistuttaa, että lapset luovat ja muuttavat leikkiessään sekä itseään että heitä ympäröivää maailmaa. Halumme leikkiä myös tarttuu toisesta ihmisestä toiseen (Kalliala, 2008, s. 48).

Perhettä ja sen leikin toimintaa tarkasteleva yhteisönäkökulma tekee tutkimuksesta myös lapsinäkökulmaisen. Tutkimus pyrki tavoittamaan perheenjäsenten, sekä aikuisten että lasten, erilaisia näkökulmia leikkiin ja tapoihin rakentaa perheen omaa leikkikulttuuria ja samalla arkea. Mahdollisimman monien erilaisten näkökulmien tavoittaminen tuo esille sekä vieraalla tavalla esitetyt että näkymättömät viestit (Karlsson, 2012, ss. 48–49). Arjen tarinoiden kautta on myös mahdollista päästä lähelle perheiden arkisen toiminnan välitöntä kokemusta ja hahmottaa sen monikerroksellisuutta (Heinilä, 2007, s. 153). Meille kovin arkipäiväisen mutta myös elintärkeän leikin avulla tuotetaan vähintään lapsen kokoista arkea. Lapset huomioitiin tutkimuksessa aktiivisina toimijoina ja osallisina niin oman perheensä arjessa kuin tiedon tuottajina. Toimijuus rakentuu moniulotteisesti, mutta keskeistä on osallistuminen ja jakaminen muiden kanssa yhteisesti jaetussa toiminnassa (Rainio, 2012, s. 129). Sekä lapset että aikuiset leikkivät vahvistaakseen omaa osallisuuttaan ja ryhmän yhteenkuuluvuutta. Mieleemme muuttuu, rakentuu, luo uutta ja ylläpitää elämän iloa leikin avulla. (Riihelä, 2012, s. 226.) Leikkiessä myös opimme niin toisistamme kuin elämästä laajemmin. Lapsinäkökulmainen tutkimus tavoittelee kuvaa lapsen elämästä kokoisvaltaisena ilmiönä (Karlsson, 2008, s. 1). Kotitaloustieteelliseen tutkimukseen liittyy olennaisesti pyrkimys hahmottaa toiminnan sidonnaisuuksia suhteessa lähiyhteisöön ja lähiympäristöön (Sekki, 2018, s. 189). Niin tämänkin tutkimuksen ytimessä oli perheen arkipäiväisen leikin ja sen kautta rakentuvan arjen toiminnan

kokonaisvaltainen ymmärtäminen, korostaen arjessa toimijoiden osaamista ja vahvuuksia.

Usein aikuisen luoma yleinen diskurssi ohjaa tapojamme ymmärtää lapsia ja lapsuutta. Käsitykset vaikuttavat myös tutkimukseen sen kaikissa vaiheissa. (Riihelä, 2012, s. 27.) Lisääntyvän ymmärryksen myötä voimme parhaimmillaan löytää uusia näkökulmia lasten leikin ja lapsiperheiden arjessa muovautuvan leikkikulttuurin tarkasteluun ja pohdintaan kukin omassa perhearjessamme. Lindqvistin (2012, s. 331) mukaan jo lasten leikkien tarkkailu ja havainnointi voi lisätä leikin arvostusta aikuisten keskuudessa. Leikin kautta me aikuiset voimme saada oivalluksia siitä, miten erilainen lapsen ajattelu ja kokemusmaailma on meidän omaamme verrattuna. (Lindqvist, 2012, s. 332.) Kokemukset esimerkiksi sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, ystävällisestä kosketuksesta tai toisen ihmisen hyväksynnästä ovat ihmiselle hyvin palkitsevia. Yhteinen toiminta, kuten leikki, on lapselle luontainen voimakkaan suuntautumisen kohde. (Lounassalo, Sajaniemi, Pursi & Savolahti, 2017, s. 49.) Leikki voi myös olla siihen osallistuvalla lapsella ja aikuisella kuin yhteinen seikkailu (Pursi ym., 2017, s. 24) kuten myös arkinen elämämme yhdessä.

2 Leikki arjessa ja arki lasten leikeissä

Leikki on olemukseltaan monimuotoinen käsite ja se voidaan määritellä monella tavalla (Heikkinen, 2002, 42). Tässä tutkimuksessa kytken leikin kotitaloustieteen viitekehykseen. Leikki on kiinteä osa lapsiperheiden elämää ja keskeisintä ja tärkeintä toimintaa lapsen arjessa (Kalliala, 2006, s. 24; Hännikäinen, 2004, s. 155). Leikki myös liittyy yhteen ihmisiä, sekä aikuisia että lapsia (Riihelä, 2004, s. 35).

2.1 Mitä on leikki?

Leikkiä on tutkittu monilla eri tieteenaloilla, esimerkiksi antropologian, psykologian ja perinteen tutkijoiden toimesta. Leikin monet teoriat eroavat muun muassa käsityksistään siitä, mitä leikin motiivit ovat ja miten leikin ja todellisuuden välinen suhde määritellään. (Kalliala 1999, ss. 51–56.) Leikki sisältyy lapsen elämään monin erilaisin tavoin (Lounassalo ym., 2017, s. 46). Leikki on ilmiönä yleismaailmallinen, ja lapset leikkivät kaikkialla. (Kalliala, 1999, s. 53.) Huizinga (2004, s. 117) muistuttaa, että leikki on itse asiassa vanhempi kuin kulttuuri, eivätkä ihmiset ole antaneet juuri mitään uutta leikin perusolemukseksi. Huizinga (2004, s. 117) korostaa kaiken leikin merkitystä leikin itsensä vuoksi, ei vain välineenä johonkin. Leikki voidaan käsitteenä tulkita monella eri tavalla (Heikkinen, 2002, ss. 42–43). Samuelsson ja Carlsson (2008, s. 627) toteavat, että leikki voidaan käsittää esimerkiksi lapsen tapana hahmottaa häntä ympäröivää maailmaa. Lapsi voi myös leikkiä huvikseen tai oppiakseen. Lisäksi leikki voidaan nähdä vain lapselle luonteenomaisena toimintana. Leikki kuuluu myös tiettyihin rajattuihin teemoihin kuten teatteriin, draamaan tai rituaaleihin. (Heikkinen, 2002, ss. 42–43.) Heikkinen (2002, ss. 42–43) tuo esille näkökulman leikistä myös osana kulttuurinrakentamista, jolloin aikuisetkin leikkivät. Edellisten lisäksi leikkejä voidaan määritellä erilaisten pedagogisten ja didaktisten tavoitteiden mukaan. Silloin leikkiä tarkastellaan välineenä, jonka avulla motivoidutaan ja kiinnostutaan oppimaan. (Heikkinen, 2002, ss. 42–43.) Hakkarainen (2004, s. 160) muistuttaa, että leikin ymmärtämiseksi sitä tulee pyrkiä hahmottamaan konkreettisia tapahtumia laajemmin. Leikkien merkitykset vaihtelevat lapsen kul-

loisenkin kehitysvaiheen mukaan, ja ne ovat myös kytkeytyneitä kulttuuriympäristöön. Leikki on muutakin kuin vain tietynlaista käyttäytymistä. Se on prosessi ja omanlaisensa tapa lähestyä erilaisia toimintoja. (Sheridan, Howard & Alderson, 2011, s. 18.) Riihelä (2012, s. 227) puolestaan kuvaa leikin löytyvän meistä jokaisesta. Leikki voidaankin nähdä synnynnäisenä perustoimintona, jossa voimme leikisti muuntua toiseksi matkimalla (Riihelä, 2012, s. 227).

Sen lisäksi, että leikki voidaan määritellä esimerkiksi tarkoituksen mukaan, lasten leikkejä voidaan luokitella sen mukaan, mikä on leikkiä tai millaisia erilaisia leikkejä on (ks. Kalliala, 1999, s. 40; Karimäki, 2012, s. 142). Karimäen (2012, s. 142) mukaan leikin yleiskäsitteen alle voidaan lukea suullinen ja kirjallinen leikkiperinne, lasten ja aikuisten leikit sekä monet erilaiset spontaanin leikin muodot kuten hulluttelu, pelit tai urheilu. Leikkien nopeasti leviävät teemat ja muodot edustavat leikin globaalia kerrostumaa. Leikkien paikallinen ulottuvuus löytyy, kun leikkejä tarkastellaan lähempää. (Kalliala, 1999, s. 53.) Käytän tässä tutkielmassa leikistä Kallialan (2008, s. 71) kuvaamaa laveinta määritelmää: leikki luokitellaan lapselle vapaaehtoiseksi ja tyydytystä tuottavaksi toiminnaksi. Kalliala (2008, s. 40) myös erottaa leikin ei-leikistä leikkiviestin avulla, jolloin leikiksi kelpaavia yhdessä olemisen tapoja ei muunlaisin rajoituksin ole tarvetta määrittää. Yhteisen leikin alkaminen voidaan ymmärtää Purren (2018, s. 11) mukaan myös leikillisten kohtaamisten kautta. Leikillinen kohtaaminen on vuorovaikutustilanne, jossa leikillistä suhtautumistapaa osoitetaan toinen toisilleen esimerkiksi eleiden, ilmeiden, liikkeen tai puheen välityksellä. Leikillisessä kohtaamisessa rakennetaan yhteistä ymmärrystä siitä, että leikimme yhdessä. (Pursi, 2018, s. 11.)

Lapset tuottavat leikkiessään omaa leikkikulttuuriaan (Riihelä, 2000, s. 181). Leikki kuvastaa aina aikaansa ja vallitsevaa kulttuuria, joka puolestaan värittää leikin kautta lapsia ja heidän omaa kulttuuriaan (Kalliala, 2006, s. 24–25). Leikin ohella myös leikillisyyden voidaan sanoa olevan osa lasten kulttuuria. Leikilliset toiminnot luovat arkeen muun muassa yhteenkuuluvuutta ja iloa. (Hännikäinen, 2004, s. 156.) Pursi ym. (2017, s. 11) muistuttavat, että arjen pienetkin ohi kiitävät hetket sisältävät leikkiä hassutteluineen, katseineen ja naurahduksineen. Hännikäisen (2004, s. 150) mukaan lapset käsittelevät ja heijastelevat leikkies-

sään myös monia eettisiä ja filosofisia kysymyksiä. Lapsuutta tarkastellaan usein aikaan ja paikkaan sidoksissa olevana rakenteena. Lapset tuottavat arjessaan oman toimintansa kautta uudenlaista lapsuutta suhteessa muihin sukupolviin. Näin lapsuus muovautuu jokaisen sukupolven kohdalla omannäköiseksi. (Lämsä, T., 2009, s. 106.)

Usein lasten luomat leikin maailmat ovat aikuisen näkökulmasta kuitenkin *vain* leikkiä (Riihelä, 2004, s. 26). Aikuiset tarkastelevat monesti leikkiä ja leikkimistä lasten tapana harjoitella oikeaa elämää varten. Leikin opettava ja kehittävä puoli on aikuisista arvostettavaa, mutta leikin arvostaminen sen itsensä vuoksi on usein vaikeaa. (Karimäki, 2004, s. 256; Riihelä, 2000, s. 145.) Esimerkiksi sosiologisessa lapsuustutkimuksessa lapsuutta tarkasteltiin pitkään yksinomaan valmistautumisena yhteiskunnassa toimimiseen (Alanen, 2001, s. 173). Riihelän (2000, s. 148) mukaan lasten sosiaalista toimintaa onkin aliarvioitu pitkään keskittymällä vain toiminnan oletettuun päämäärään. Tämä ajattelumalli, jonka mukaan lapsi tarvitsee aikuista sisäistääkseen opittavia asioita, on johtanut siihen, että lapsen kehitys on nähty lähinnä taitavien aikuisten työn tuloksena. (Riihelä, 2000, s. 148.) Alanen (2001, s. 173) muistuttaa kuitenkin, että lapsuus on itsessään elämää ja myös osallisuutta yhteiskuntaan. Lapsi on oppijana aktiivinen, ja hän luo omat tietorakenteensa. Ajatus lapsen kasvattamisesta esimerkiksi sosiaalisuuteen onkin jo todettu kestävämmäksi. (Riihelä, 2000, s. 155.) Lapsilla on myös aina oikeus heidän omaan näkökulmaansa ja omiin kokemuksiinsa. Lapset saavat olla kiinnostuneita sellaisista asioista, joista aikuiset eivät kiinnosutu. (Kalliala, 2006, s. 4.) Karimäen (2004, s. 256) mukaan usein pelätään, että nykypäivän lasten leikit olisivat vähentyneet tai köyhtyneet sisällöllisesti. Näin ei hänen mukaansa kuitenkaan ole. Leikit ovat vain piilossa aikuisten katseilta, lapsen maailmassa. (Karimäki, 2004, s. 256.)

Riihelän (2000, s. 181) mukaan lapset eivät leiki saadakseen aikaan tuloksia tai oppiakseen taitoja, joita he myöhemmin tarvitsevat. Lapset elävät leikissä ja edistävät sen kulkua järjestelemällä leikin vaiheita leikkiä edistävään muotoon. He leikkivät, jotta leikki jatkuisi. (Riihelä, 2000, s. 181.) Leikit ja pelit ovat esimerkkejä sellaisesta toiminnasta, jonka tarkoituksena on tuottaa mielentila, josta osallistujat saavat iloa. Tässä järjestäytyneessä mielentilassa luodaan oma

todellisuutensa, joka parhaimmillaan onnistuu hämmentämään aistien toimintaa ja muuttamaan ihmisen tietoisuutta. (Csikszentmihalyi, 2005, s. 114.) Kekseiliäintä ja innokkainta leikkiä lapset voivat tuottaa silloin, kun leikkijät tuntevat toisensa jo pidemmältä ajalta. Tuttuus antaa leikille tilaa ja aikaa ja mahdollistaa myös päiviä kestävät leikit. (Riihelä, 2000, s. 181.) Tapamme aistia saattaa vaikuttaa leikin tuottamiin kokemuksiin. Csikszentmihalyin (2005, s. 115) mukaan kaikki sellainen toiminta, joka muuttaa tapaamme aistia todellisuutta, synnyttää iloa. Sen vuoksi esimerkiksi lasten pyörittäminen pökerryksiin saakka saa heidät riemuitsemaan. Leikeissä puolestaan tavallisten kokemusten rajat venyvät jokikin erilaiseksi, ja samalla lapset oppivat erilaisia aikuisuuden rooleja. (Csikszentmihalyi, 2005, ss. 115–116.)

2.2 Leikki yhteisöllisyyden tuottajana

Tunne siitä, että kuuluu ihmisryhmään, joilla on läheinen suhde toisiinsa, voidaan määritellä yhteenkuuluvuudeksi tai me-tunteeksi (Hännikäinen, 2004, s. 150). Toisen ihmisen kanssa leikkiessä rakennetaan yhdessä leikkiä koossa pitäviä me-intentioita ja haetaan yhteistä mieltä. (Riihelä, 2000, s. 180.) Sosiaalinen me-intentio syntyy ja rakentuu leikissä. Esimerkiksi yhteiseen näyttämöleikkiin sisältyy aina aloite, vastaus, sitoutuminen ja yhteinen päätöksenteko. (Riihelä, 2000, s. 185.) Leikin voidaan sanoa olevan jopa yhdessäolon perusedellytys (Riihelä, 2004, s. 35). Leikki lienee lasten elämässä myös tärkein toiminto, jonka lomassa yhteenkuuluvuutta ilmaistaan. Lasten vuorovaikutuksessa yhteenkuuluvuus näkyy yhteistoimintana, ja jossa keskeistä on ystävyys ja ystävälliset keskinäissuhteet. Lapset osoittavat leikissä toisilleen tunteitaan kuten lojaaliutta tai empatiaa. (Hännikäinen, 2004, s. 150). Yhteisen toiminnan juuret saadaan esille tarkastelemalla ihmisen varhaisimpien sosiaalisten toimintojen muotoja kuten pienten lasten tapaa leikkiä tai tutkia ympäristöään. Näiden perusasioiden varassa rakennamme yhteistä toimintaamme. (Riihelä, 2000, s. 157.)

Lasten leikkejä on tarkasteltu perinteisesti yksinkertaistaen. Esimerkiksi kuvauksissa alkeellisista yksinleikeistä tai myöhemmistä rinnakkaisleikeistä jäävät

huomiotta lasten leikkien monet erilaiset tasot, eikä niiden välisiä riippuvuuksia huomioida ollenkaan. Leikeistä voidaan löytää jatkuvaa liikettä, muutosta ja yhteistä rytmiä, joiden havaitseminen yksinkertaistettujen mallien kautta ei ole mahdollista. (Riihelä, 2000, s. 178.) Leikkiin osallistujat välittävät leikkiessään leikki- ja tunneviestejä. Niitä ilmaisemalla he soinnuttavat ja säätelevät toistensa ilmaisuja luoden yhteisiä, leikillisiä kokemuksia ja tunnetiloja. Pursi (2018, ss. 11–12) kuvaa tätä leikki- ja tunneviestien yhteen soinnuttamista merkinä yhteisen ymmärryksen rakentumisesta ja leikillisten kohtaamisten ylläpitämisestä vuorovaikutuksessa. (Pursi, 2018, ss. 11–12.)

Yksilön toiminnan tarkasteluun verrattuna ihmisten keskinäinen toiminta on aina haastavampaa ymmärtää. Yhteisöllisyydellä ei ole konkreettista hahmoa, jonka toimintatapoja havainnoida. (Riihelä, 2000, s. 146.) Sosiaalinen on käsite, jolla kuvataan ihmisten välistä toimintaa. Tutkittaessa sosiaalista toimintaa, on otettava huomioon ihmisten kesken tapahtuvan toiminnan lisäksi myös laajempi inhimillinen vuorovaikutus. Vain silloin on mahdollista hahmottaa yhtenäistä kuvaa ihmisen sosiaalisesta toiminnasta. (Riihelä, 2000, s. 157.) Lasten leikkien kollektiivisuus on Riihelän (2000, s. 177) mukaan edellytys aikuisiän yhteistoiminnalle. Lasten keskinäisissä leikissä syntyvää järjestystä voidaan kuvata yhteisohjautuvan leikin järjestyksen termillä, eikä yksilöorientoituneilla teorioilla voi selittää leikkien järjestystä sosiaalisen elämän perustana. Pursi ym. (2017, s. 11) kuvaavat aitoa, yhteistä leikkiä sekä hyvinvoinnin että yhteisöllisyyden lisääjänä. Yhteinen leikki myös kehittää leikkijöitään, niin lapsia kuin aikuisia. Leikissä syntyvä yhteys voi tuntua kehossa ja mielessä. Syvälinen yhteisymmärrys palkitsee leikkijät. Pursi ym. (2017, s. 11) toteavat, että tuo yhteys on ihmisen olemisen kannalta merkittävä. Leikki syntyy aina yhdessä (Riihelä, 2000, s. 179). Lasten leikeissä yhteisöllisyys ei kuitenkaan aina tarkoita toisia ihmisiä. Leikin toista tai muita osapuolia voivat edustaa oliot tai ilmiöt, lapsen oman mielikuvituksen aikaansaannokset tai toiset ihmiset. Kun lapsi leikkii ilmiöiden kanssa, leikki on erilaisten säännönmukaisuuksien etsimistä ja tutkimista. Mielikuvitusolennot puolestaan ovat lapsen leikkiin itse valitsemia osapuolia leikin itsessään ollessa yksinleikkiä. (Riihelä, 2000, s. 180.)

On tärkeä tiedostaa, että leikkiin itseensä liittyvä tieto ja taito eivät ole aikuisten lapsille opettamaa. (Riihelä, 2000, s. 183.) Aikuisen tärkeimpiä tehtäviä lapsen ja aikuisen yhteisleikissä on tukea ja rakentaa leikkiä kaikkien leikkijöiden yhteisymmärryksen suuntaan. Omien leikkikokemusten karttuessa aikuinen on taitavampi tunnistamaan leikin erilaisia haasteita tai leikin ulkopuolelle jääviä. (Pursi ym., 2017, s. 10.) Leikissä on Riihelän (2000, s. 183) mukaan kyse emergenttisestä ilmiöstä, jossa tietyt ominaisuudet lataavat ryhmätoiminnan energiaa. Emergenssillä tarkoitetaan tässä yhteydessä luovuudessa kukkivaa ryhmän voimaa, jonka ansiosta leikki, tutkiminen, oppiminen ja myös työ niin yksin kuin yhdessä jatkuu (Riihelä, 2000, s. 203). Leikki vaatii edetäkseen jatkuvaa päätöksentekoa, uusia aloitteita ja neuvottelua (Riihelä, 2000, s. 184). Toisten ihmisten tai mielikuvitusolentojen kanssa leikittävät näyttämöleikit aloitetaan neuvottelemalla leikin teemasta. Sillä lapset pohjustavat päätöksentekovaihetta, jossa teema valitaan. Näissä keskusteluissa jätetään minä ja sinä syrjään, ja toimitaan me-intentioissa. Koivula ja Hännikäinen (2017) kuvaavat pienten lasten yhteisöllisyyden kokemuksen muotoutumista, hiljalleen, pienissä ryhmissä kolmen vaiheen kautta. Ensimmäisellä tasolla lapset luovat perustaa yhteisöllisyydelle leikkimällä yhdessä. Seuraavalla tasolla lapset luovat yhteenkuuluvuutta käyttämällä niin sanottua me-puhetta ja muodostamalla ystävyys-suhteita. Viimeisellä tasolla syntyy kokemus yhteisöstä kun voimakkaat tunteet ovat muodostuneet. (Koivula & Hännikäinen, 2017.)

Leikin juoni ja toiminnot syntyvät lasten tuodessa mukaan uusia tilanteita, sääntöjä tai toimintatapoja. Kieli sovitetaan leikissä teemaan sopivaksi. Lapset osaa-vat luoda hahmoja käyttäen esimerkiksi intonaatioita ja kehoaan ilmaisemaan roolihahmoille sopivaa liikkumisen tapaa. (Riihelä, 2000, s. 183.) Peleissä ja kilpailuleikeissä toiminta kehittyy toisenlaisella rytmillä. Niissä riittävät ennen peliä sovitut säännöt, jotka pitävät jännityksen yllä ja neuvovat kuinka toimia. Kilpailuleikillä on aina itse leikin lisäksi muukin tavoite: joku voittaa ja joku häviää. (Riihelä, 2000, s. 184.) Aikuiset mahdollistavat leikkiä luomalla sääntöjä ja normeja, joiden omaksumisen kautta hyvät leikin kokemukset luovat pohjaa ystävyys-suhteille (Koivula & Hännikäinen, 2017, s. 133). Lasten omat leikkikaverit näyttäytyvät perheissä lapsille mutta myös aikuisille arjessa merkittävinä. Vanhemmat saattavat olla hyvinkin aktiivisia etsiessään lapsilleen leikkiseuraa vapaa-ajalle.

Lasten viihtyminen on tärkeää, ja lasten leikkiessä vanhemmat pääsevät monesti vähemmällä vaivalla. (Kalliala, 1999, s. 250.) Leikkiä seuraavan, tai siihen osallistuvan aikuisen tärkeänä tehtävänä on turvata kaikille mahdollisuus osallistua ja antaa jokaisen ideoiden ja leikin kuljettamisen kukoistaa. Lapsi kokee mukana leikkivän aikuisen kehon kielen, kasvonilmeiden, äänensävyn ja tekosten viestivän hänelle parhaimmillaan turvaa ja kunnioitusta. (Pursi ym., 2017, s. 24.)

2.3 Leikki ja oppiminen

Jo vastasyntynyt lapsi käyttää leikkiä ja tutkimista sosiaalisina toimintoinaan kohdatessaan muita ihmisiä ja ilmiötä. Leikki toimii yhteisöllisen toiminnan aloitteena, ja on näin perusta kaikelle uudelle oppimiselle. (Riihelä, 2000, s. 185.) Hedegaard ja Fleeer (2013, s. 8) kuvaavat jokapäiväisessä arjessa tapahtuvaa oppimista hitaana ja usein myös huomaamattomana. Jokainen lapsi kokee arjen, sen sosiaaliset suhteet ja aineellisen maailman omalla yksilöllisellä tavallaan. Näin myös mahdollisuudet leikkiin, oppimiseen ja kehitykseen ovat yksilöllisiä. (Hedegaard & Fleeer, 2013, s. 8). Leikissä kehittyvät myös taidot säädellä omaa käyttäytymistään, aina erityisesti ympäröivän kulttuurin puitteissa (Lounassalo ym., 2017, s. 50).

Leikki nähdään usein lapsen aloittamana toimintana, kun oppiminen taas mielletään tulokseksi aikuisen aloittamasta toiminnosta tai harjoituksesta. Oppiminen ja leikki erotetaankin usein toisistaan arjessa niin ajallisesti kuin tilojenkin osalta. Lapsen näkökulmasta leikkiminen ja oppiminen eivät aina ole toisistaan erillisiä. (Samuelsson & Carlsson, 2008, s. 624.) Pedagogisessa vuorovaikutuksessa työn lähtökohtana pidetään lasten omia havaintoja ja aikuisen tarttumista hetkeen. Varhaiskasvatuksessa pienten alle kolmevuotiaiden kanssa työskentelevien aikuisen työtehtäviksi luetaankin muun muassa leikkiin kutsuminen ja siihen heittäytyminen, leikkillisyyden ja ilon jakaminen sekä lapsen mielikuviin eläytyminen (Kalliala, 2008, s. 261). Sekä leikin että oppimisen näkökulmasta merkityksellisessä roolissa on Samuelssonin ja Carlssonin (2008, s. 636) mukaan luovuus. Myös aikuinen oppii leikkiessään. Muun muassa leikkimielisyys, kuun-

telemisen taidot, kyky sietää epävarmuutta, luovuus ja mielikuvituksellinen ajattelu sekä tiimitaidot kehittyvät aikuisen antautuessa lapsen kanssa leikkiin. (Pursi ym., 2017, s. 17.) Mielikuvituksellisen leikin kehittämät uudet taidot ja henkiset kyvyt ovat tulevaisuuden taitoja. Näin lapsen eivät leikkiessään ainoastaan sopeudu vallitsevaan kulttuuriin, vaan he myös hankkivat sellaisia tietoja ja taitoja, mitä tarvitaan inhimillisen kulttuurimme kehittämiseksi edelleen. (Lounassalo ym., 2017, s. 50.)

Leikki ei Hakkaraisen (2004, s. 162) mukaan suoraan kehitä lapsen taitoja tai tietoja vaan toimintapotentiaalia. Erityisesti uusien ja monimutkaisten tilanteiden käsittelyssä ja motivaation kehityksessä leikillä näyttää olevan merkittävä rooli. Leikin on todettu kehittävän muun muassa kokonaisvaltaista hahmotusta ja olevan avainasemassa luovuuden kehityksessä. (Hakkarainen, 2004, s. 162.) Sheridan, Howard ja Alderson (2011, s. 10) korostavat leikin mahdollisuuksia paitsi lapsen yksilöllisessä oppimisessa ja taitojen kehittämisessä myös laajemman yhteisön jäsenenä. Leikki voi tukea lapsen sosiaalista, emotionaalista, kognitiivista, kielellistä ja fyysistä kehitystä (Sheridan, Howard & Alderson, 2011, ss. 10–11). Leikissä opitaan muun muassa säätelemään omaa toimintaa nopeasti vaihtuvissa tilanteissa. Aivojen biologista säätelyjärjestelmää opitaan hallitsemaan vain vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Säätelyjärjestelmällä on vaikutusta esimerkiksi tarkkaavaisuuden suuntaamiseen ja ylläpitoon, rohkeuteen ja oma-aloitteisuuteen. (Lounassalo ym., 2017, s. 47, 49) Leikissä lapset myös tutkivat omaa identiteettiään, mistä minä tulen, millainen minä olen ja keneksi tahdon tulla. Mahdollisuus osallistua tähän vuoropuheluun avautuu leikkiin osallistuvalla aikuisellekin. (Pursi ym., 2017, s. 10.)

Lasten leikkejä voidaan usein tarkastella sekä leikki- että oppimisaktiviteettina. Kun lapset saavat vaikuttaa toimintaan, he ovat taitavia luomaan tavoitteensa ja merkityksiä leikilleen. Parhaimmillaan leikki ja oppiminen voivat rikastaan toinen toistaan ja tuoda täydentäviä ulottuvuuksia lasten toimintaan. (Samuelsson & Johansson, 2009, s. 79.) Leikeissä lapset asettuvat dialogiin toistensa kanssa kehittyen samalla vuoropuhelussa ja merkitysten jakamisessa (Lounassalo ym., 2017, s. 49). Lounassalo ym. (2017, s. 49) ovat vakuuttuneita, että leikillä ja sen myötä rohkeasti henkisiä kykyjään täysimääräisesti käyttävillä kansalaisilla on

edessään merkittävä rooli tulevaisuuden suurimpien haasteiden kuten ilmastomuutoksen tai sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ratkaisussa.

2.4 Leikki ja leikillisuus arjessa

Kalliala (2008, s. 259) toteaa, että moni aikuinen kokee osaamattomuutta lasten kanssa ollessaan, myös omien lastensa. Leikkimielisyyden löytäminen itsestään ja näin lapsen lähestyminen voi tuntua aikuisesta vaikealta. (Kalliala, 2008, s. 259.) Aikuiselle silta lapsen leikin maailmaan voi löytyä vaikkapa leikin kiinnostuneesta katsomisesta ja kuuntelemisesta. Lapsen leikkikokemukset eivät useinkaan avaudu aikuiselle kokonaisvaltaisesti ilman ponnistelua. (Pursi ym., 2017, s. 11.) Se, että aikuiset ja lapset ovat eri ikäisiä, vaikuttaa tietysti heidän kiinnostuksen kohteidensa, ulkoiseen olemuksensa tai tekemistensä eroavaisuuksiin. Ikää ei voi kuitenkaan ajatella ainoana yksilöiden eroja selittävänä tekijänä. Samanikäisten henkilöiden kiinnostuksen kohteet, toiveet, ulkonäkö tai muut ominaisuudet voivat olla hyvinkin erilaisia. Ikää enemmän vaikutusta saattaa olla yksilön elämänhistorialla tai –tilanteella, sukupuolella tai vaikka asuinalueella. (Rantamaa, 2001, s. 54.) Toimintaamme vaikuttaa aina niin lapsina kuin aikuisina myös kulloinenkin ympäristömme. Lisäksi tulkitsemme jokainen tilanteita omista näkökulmistamme. (Lämsä, T., 2009, s. 101.) Reinharz (1987, s. 77) kuvaa ikään liittyvien normien aiheuttavan sosiaalista kontrollia, joka voi vaikuttaa käyttäytymiseen, tunteisiin ja ihmissuhteisiin. Ikään liittyvät normit ovat kuitenkin yhteydessä yksilöllisiin määritelmiimme ja ovat sen vuoksi joustavia ja voivat muuttua. (Reinharz, 1987, s. 80.)

Suhtautuminen ikään ei ole yhteiskunnassamme neutraali. Totumme ikään liittyviin luokitteluihin ja arviointeihin pienestä lapsesta lähtien. Voi sanoa, että pidämme niitä normaaleina. Niin yhteiskunnan instituutiot kuin perheetkin järjestäytyvät ja jäsenyivät iän kautta ja määrittelevät näin esimerkiksi yksilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia. (Rantamaa, 2001, s. 53.) Kohtaamme kuitenkin elämässämme useita erilaisia jaksoja, joiden aikana elämä tai ihminen itse on ruumiin tai mielen osalta erilainen kuin aiemmin. Näiden jaksojen rajat vaihtelevat mutta seuraavat toisiaan ajallisesti. Jaksot, kuten lapsuus ja nuoruus, voivat olla myös päällekkäisiä. (Marin, 2001, s. 20, 40.) Myös esimerkiksi valta ja hie-

rarkkiset suhteet määrittyvät iän kautta, samoin yksilön taidot ja kyvytkin. (Rantamaa, 2001, s. 54.) Iän määrittämä käyttäytymisen kontrolli vähenee yksityisellä elämän alueella verrattuna julkiseen, ja esimerkiksi perheessä ikänormit voivat olla vapaita (Reinharz, 1987, s. 89). Ei kuitenkaan ole aina helppoa heittäytyä leikkiin ja samalla toimia turvallisena, luotettavana ja oikeudenmukaisena aikuisena, joka huomaa tarpeen muuttaa leikkiä vaikkapa kasvatukselliseksi (Pursi ym., 2017, s. 12). On myös selvää, että kaikki ei voi olla yhteistä, vaan niin kotona kuin muissakin toimintaympäristöissä on sekä lasten että aikuisten asioita. Lapsilla ja aikuisilla on siitä huolimatta keskenään paljon jaettavaa. (Kalliala, 2008, s. 38.) Usein perheissä leikitään sekä yksin että yhdessä. Lapset leikkivät niin sisarusten, kavereiden kuin vanhempien kanssa. (Kalliala, 1999, s. 249.)

Erilaisten tilanteiden niin kutsuttu leikkipitoisuus arjessa vaihtelee. Lapsiperheille tavanomaisissa perushoidon tilanteissa, esimerkiksi pukemisten ja ruokailujen aikana, leikkipitoisuus ei useinkaan ole yhtä korkea kuin ei-perushoidollisissa tilanteissa. (Kalliala, 2008, s. 71.) Lasten arjessa päivähoitossa, kuten kotonakin, monet toiminnot ovat ei-leikkiä, eli aikuisten johtamia jäsenneltyjä toimintoja tai rutiineja. Lapset osallistuvat myös yhteisiin töihin kuten petaamiseen, kattamiseen tai siivoamiseen. (Hännikäinen, 2004, s. 151.) Aikuiselle leikkiminen on luontevinta aloittaa itselle mieluista tekemisistä. Lasten kanssa arjessa jaetut leikilliset puuhut ovat mahdollisuus kasvattaa arkisen toiminnan leikkipitoisuutta ja antaa lapselle viesti omasta halusta jakaa leikin maailmaa lapsen kanssa. (Pursi ym., 2017, s. 12.) Päiväkodissa erilaiset aikuisten laatimat kasvatustavoitteet näyttäytyvät lasten motiiveiden kautta tarkasteltuna hyvin erilaisilta. Aikuisen johtaessa leikkiä on tärkeää kunnioittaa osallistuvia lapsia ja antaa heidän ilonsa ohjata toimintaa. (Hännikäinen, 2004, s. 154.) Lapset tuntevat vetoa toisiinsa ja toistensa tekemisiin. Joskus yhteistä toimintaa johtaa aikuisen pakottama järjestys. (Viljamaa, Estola, Juutinen & Purroila, 2017, s. 15.) Kalliala (2008, s. 262) muistuttaa, ettei lapsen ja aikuisen näkökulman erittely yhteisessä toiminnassa ole välttämättä merkityksellistä eikä vaadi vastakkain asettelua. Sekä lapsen että aikuisen yhteiseen hetkeen, tai leikkiin tuoma osallisuus ovat tärkeitä. (Kalliala, 2008, s. 262.) Myös lasten leikkien rauhallinen havainnointi voi olla turvaamassa leikkiä arjessa. Havainnoiden

aikuinen oppii ymmärtämään leikin kulun ja idean. Kun aikuinen ymmärtää lasta paremmin, hän voi tarvittaessa tukea lasta toiminnan muutoksessa, eikä esimerkiksi tule hätäisesti kieltäneeksi leikkiä, joka tarkemmin tarkasteltuna voikin aueta aikuisellekin hauskana ja opettavaisena. (Lindqvist, 2012, s. 330.)

Erilaiset arjen rutiinit antavat lapsille myös mahdollisuuksia pitää hauskaa. Ruokailtaessa voi pitää nauttia yhdessäolosta esimerkiksi liioitellen, sanoilla leikkien tai jutellen hölynpölyä. Vaikka lapset ymmärtävät, mistä rutiinissa tai kotityössä on kyse, silti he yhdistävät siihen leikin ja muuttavat toiminnan näin itselleen mieluisammaksi. (Hännikäinen, 2004, s. 155.) Hännikäinen (2004, s. 151) toteaa, että lapset muuttavat luovasti leikkiä ei-leikiksi tai tuovat ei-leikkiin leikillisiä piirteitä. He voivat kääntää vakavan tilanteen leikiksi esimerkiksi pilaillemalla, tai leikittelemällä asioiden hauskoilla piirteillä. Vaikka aikuisen erityisenä kohteena tilanteessa onkin itse arjen toiminto tai rutiini, hän voi silti yhtyä lasten tuottamaan hetken leikillisyyteen. Ilmapiirin ollessa hauska, kaikki nauttivat yhteisestä hetkestä ja ilonpidosta. (Hännikäinen, 2004, s. 152.) Pursi ym. (2017, s. 42) muistuttavat, että lapsen perheellä on tärkeä roolin lasten leikin edistäjänä. Leikkejään varten lasten on saatava kokemuksia elämästä, ja perheen arjen yhteiset tekemiset ja juttelu pitävät omalta osaltaan yllä rikkaan leikkiaineksen säilymisestä lapsen elämässä. Lasta ja hänen leikkiään sensitiivisesti ja aktiivisesti lähestyvä aikuinen kohtaa lapsen sekä konkreettisesti että mielikuvien tasolla (Kalliala, 2008, s. 262). Pursi ym. (2017, s. 10) huomauttavat, että aikuiset ja lapset kokevat leikin usein eri tavalla, eikä leikin merkityksellisyyttä voi heidän mukaansa palauttaa mieleen kuin itse leikkimällä. Vasta leikkivä aikuinen voi olla mukana luomassa leikkikokemusten aitoa jakamista myös lasten ja aikuisten välillä. Pulkkinen (2002, s. 119) korostaa, että lapsi ei ole yhtä kuin lapsellinen. Lapsuus ja lapsi tulisi käsitteenäkin nähdä arvostaen ja rohkeasti. Lapsuus on tärkeä vaihe elämänkaareissa, ja sitä on Pulkkinen (2002, s. 119) mukaan suojeltava.

Leikki sijoitetaan Karkaman (1981, s. 18) mukaan usein arkipäivän ulkopuolelle, ikään kuin arkisen vastapainoksi. Leikki voidaan nähdä eräänlaisena pakona raskaasta arjesta ja työstä. (Karkama, 1981, s. 18.) Arjessa leikillisyyys on kuitenkin lapselle monesti häntä suojaava ja lohduttava tekijä (Hännikäinen, 2004,

s. 156). Knuuttila (1981, s. 45) toteaa, että leikki ja huumori tarjoavat keinon käsitellä vakaviakin ilmiöitä ympärillämme. Leikillisissä toiminnoissa on kyse leikin kaltaisesta, luovasta ja prosessia lopputuloksen sijaan korostavasta toiminnasta. Leikillisyyteen kuuluvat esimerkiksi huumori, dramaattiset eleet ja nauru. (Hännikäinen, 2004, s. 156.) Tilanteissa, joissa leikillisyyttä nähdään mahdollisuutena oppia tai tutkia asioita vailla rajoitteita, voidaan puhua vakavasta leikillisyydestä (Heikkinen, 2002, s. 44). Leikkiessä voi vapautua arjen paineista ja virkistäytyä ja uusiutua kohtaamaan jälleen todellisuus leikin jälkeen. Usein aikuiset eivät kuitenkaan leiki. Aikuiset kokevat erityisesti mielikuvitusleikit haastavina ja kokevat toisenlaisen yhteisen tekemisen lasten kanssa mielekkäämpänä. Toisaalta pelit ja yhteinen aistikokemuksia muuttava leikki saavat monesti aikuisen ja lapsen leikillisyyden kohtaamaan. (Kalliala, 1999, s. 252.)

Vielä keskiajan Euroopassa leikki nähtiin lähinnä arkielämän tapahtumien jatkeena. Leikkikalutkin olivat arjesta lainattuja esineitä. (Lönngqvist, 1981, s. 61.) Kallialan (1999, s. 300) mukaan leikin puolella oleminen vaatii enemmän kuin sen, ettei vastusta leikkiä. Kun leikki halutaan ottaa vakavasti, sille luodaan arjessa edellytyksiä antamalla lasten käyttöön aikaa, tilaa ja erilaista leikkimateriaalia. Parhaimmillaan leikki on mukana vahvistamassa myös kulttuurisen pääoman karttumista (Pursi ym., 2017, s. 44). Vanhempien pohdinta lasten leikistä on Kallialan (1999, s. 246) mukaan usein samansuuntaista kuin ammattikasvattajien. Kun leikki sujuu, arki asettuu kohdalleen. Kun leikin kanssa on haasteita, monimuotoista tilannetta on haastava korjata yksin. (Kalliala, 1999, s. 245.) Pursi ym. (2017, s. 10) näkevät aikuisen ja lapsen yhteisen leikin kunniatehtävänä aikuiselle. Lapsella on oikeus päättää, kutsuuko hän aikuisen leikkiinsä. Leikkiin ei ole mahdollista tunkeutua pakottaen. Aikuisen ja lapsen välinen leikkisuhde onkin kriittisimmillään leikkiin liittymisen hetkellä. Kärsivällinen odottaminen luo sujuvan leikin ja usein lapsen ja aikuisen välinen suhde. (Pursi ym., 2017, s. 10.) Kalliala (1999, s. 252) muistuttaa, että aikuiset, jotka eivät leiki, tuntevat lapsensa huomattavasti kapeammin, kuin aikuiset, jotka lähtevät mukaan monenlaisiin leikkeihin.

3 Lapsiperheen arki

Voidakseen pohtia ja analysoida toimintaa ja vuorovaikutusta perheessä on ymmärrettävä, millaista lapsiperheen arki on. Perheen arki on monitasoista, ja sitä voidaan tarkastella monista eri näkökulmista (Korvela & Tuomi-Gröhn, 2014, s. 20). Tässä tutkimuksessa perheen arkea tarkastellaan sen aktiivisten toimijoiden eli lasten ja aikuisten tuottaman leikkitoiminnan kautta. Leikki ja leikkillisuus ovat merkittävä osa lapsiperheiden arkea, ja ne vaikuttavat arkeen tuodessaan mukanaan mahdollisuuksia arjessa viihtymiselle, ja sujumiselle ja myös eri toimijoiden aloitteille perheen yhteisessä arjessa.

3.1 Perhe arjen tuottajana

Elämme jokainen arjessa. Tuomi-Gröhn (2009, s. 150) toteaa, että arki on sitä, mitä teemme päivittäin, viikoittain ja kuukausittain. Arkea pidetään usein itseltään selvänä, mutta sen määrittely tuntuu haasteelliselta. Arki on samanlaista mutta kuitenkin erilaista riippuen siitä, keneltä kysytään. Lasten arki on hyvin erilaista kuin aikuisten arki ja ikäryhmä määrittelee arjen perusrakenteet. (Lindfors, 2011, s. 20.) Arkielämä voidaan käsitteellistää monin eri tavoin (Salmi, 2004, s. 14). Kotitaloustieteellisen tutkimuksen pyrkimyksenä on ymmärtää arkielämää kokonaisuutena, sellaisena kuin se jokaisen omista lähtökohdista näyttäytyy (Turkki, 2002, s. 29). Tuotamme arkea kaikissa sen tilanteissa, kodissa arjen askareissa ja työssä kodin ulkopuolella. Arkea on niin rutiinityö kuin luova toimintakin (Korvela & Nordlund, 2016, s. 194). Kaikissa arjen toiminnoissa tuotamme jokainen niin omaa kuin perheemmekin arkea. Perheen toimintaa voidaankin lähestyä sekä sen yksilöiden toiminnan että perheen keskinäisen toiminnan näkökulmasta. Yksilöt ja perheet ovat vuorovaikutuksessa sekä keskenään että ympäröivän yhteiskunnan kanssa. (Korvela & Tuomi-Gröhn, 2014, s. 20.)

Arkielämä voidaan nähdä esimerkiksi prosessina, jota arjentuottajat eli perheen jäsenet jatkuvasti muokkaavat. Arkemme muotoutuu yhdessä ja erikseen, erilaisten sosiaalisten suhteiden ja välineiden kautta. (Korvela & Rönkä, 2014, s. 196.) Korvela ja Rönkä (2014, s. 197) ovat jakaneet arjen kolmeen teemaan:

toimintoihin, ajallisuuteen ja tunteisiin. Arjessa on paljon kyse juuri toiminnoista eli tekemisestä, käytänteistä ja rutiineista. Ajallisuuden tarkastelu puolestaan kertoo, mihin ja miten aikaa perheissä käytetään. Aika luo puitteet arjen käytännille rytmillä ja järjestyksellä. Tunteet taas vaikuttavat perheen toimintaan, ajatteluun ja yleiseen hyvinvointiin. (Korvela & Rönkä, 2014, s. 197.) Useimpien samassa elämäntilanteessa olevien perheiden arkipäivissä perusrakenne toistuu hyvin samankaltaisena. Kyseessä on kulttuurisesti muodostunut päivien tukirakenne, jonka perhe on sisäistänyt toimintansa rungoksi. (Korvela & Rönkä, 2014, s. 203.) Lapsiperheiden arjen voidaan sanoa olevan paljolti samojen asioiden toistoa päivästä toiseen (Heinilä, 2007, s. 2).

Hännikäinen (2004, s. 154) kuvaa rutiineja arkipäivän välttämättömyyksinä. Rutiinit ovat Korvelan ja Tuomi-Gröhnin (2014, s. 14) mukaan automatisoituneita prosesseja, joiden avulla voimme vapauttaa voimavaroja muille mielen toiminoille. Arjen rutiinit tarjoavat myös lapsille erilaisia mahdollisuuksia pitää hauskaa ja levätä. Rutiineja suorittaessa on esimerkiksi mahdollista keskustella mistä tahansa. (Hännikäinen, 2004, s. 154.) Sekki (2018, s. 176) muistuttaa, että rutiineilla voidaan nähdä arjessamme kahdenlaisia merkityksiä. Arjen tehtävistä suoriutumista tukevat rutiinit ovat välttämättömiä koska ne säästävät inhimillisiä voimavarojamme. Mutta rutiinit voivat myös ohjata toimintaa kohti ristiriitoja ja ollakin vaikutukseltaan päinvastaisia. (Sekki, 2018, s. 176.) Arjen toiminnot muodostavat perheen arkirytmien. Arkirytmillä tarkoitetaan sitä, miten arjen toiminnot sijoittuvat päivän mittaan suhteessa toisiinsa. (Korvela & Nordlund, 2016, s. 196.) Korvela (2003, ss. 52–54) on todennut, että arjen rytmit muotoutuvat sekvensseistä, jotka muodostavat päivän sekvenssirakenteen. Sekvenssirakenne luo arjen päiviin perusrytmin, joka toimii parhaimmillaan perheen arkea tukevana rakenteena (Korvela & Nordlund, 2016, s. 196).

Kotitaloustieteen näkökulmasta arjen hallintaa, lapsiperheen rytmejä, toimivia siirtymiä ja toistuvuutta pidetään lapsiperheen hyvinvointia lisäävinä tekijöinä (ks. esim. Korvela & Nordlund, 2016). Ennakoitavuus, rutiinit ja arjen turvalliset rakenteet tukevat myös lapsen kehitystä (Määttä & Rantala, 2010, s. 73; Korvela & Rönkä, 2014, s. 204). Toimivassa arjessa vastaan tulleita tilanteita ratkotaan usein tilannekohtaisesti. Kaavamainen rutiinien noudattaminen luo kahlit-

sevan arjen. Täysin ilman rutiineita arki puolestaan ajautuu helposti kaaokseen. Rutiineista tietoisesti vapaassa arjessa eletään luovassa kaaoksessa. (Korvela, Holmberg, Jonsson & Kupiainen, 2009, s. 106.) Arjen hallinta on käsite, jonka avulla on pyritty erityisesti kotitaloustieteen mutta myös sosiologian, kasvatustieteiden ja terveystieteiden piirissä kuvaamaan toimivaa ja mielekästä arkea. Arjen voidaan ajatella olevan hallinnassa esimerkiksi silloin, kun yksilö kokee voivansa tehdä valintoja ja vaikuttaa omaan elämäänsä. Toteutuakseen arjen hallinta vaatii erilaisten arjen taitojen osaamista. Niihin voidaan katsoa kuuluvaksi muun muassa terveydestä ja hygieniasta huolehtiminen, ruoan hankkiminen ja sen valmistaminen, hankintojen tekeminen, raha-asioiden hoito ja viranomaisten kanssa asioiminen. (Korvela & Nordlund, 2016, ss. 194–195.) Puutteellinen elämänhallinta saattaa ilmetä esimerkiksi ongelmina hyvinvointiin liittyvien tarpeiden tyydyttämisessä (Kestilä, Kauppinen & Karvonen, 2016, s. 118). Toimiva arjen hallinta vaatii tiedollisia, sosiaalisia, emotionaalisia ja käytännön taitoja (Tuomi-Gröhn, 2009, s. 147).

Lapsiperheen arki koostuu usein monien eri toimintajärjestelmien välillä kiiruh- tamisesta. Arjen toimintaa tapahtuu kodin lisäksi töissä, koulussa, päiväkodissa, harrastuksissa sekä matkalla näihin. (Korvela & Rönkä, 2014, s. 202.) Lasten arjen toimintaympäristöt muodostavat jokaiselle oman kentän ja suhteiden ver- koston. Lapset itse määrittävät näiden ympäristöjen hyvinvointia tuottavat teki- jät. Eri ympäristöissä lapsilta odotetaan erilaisia asioita, ja myös kotien toimin- taympäristöt ovat hyvinkin erilaisia keskenään. (Lämsä, T., 2009, s. 96.) Lapsen varsinaiseen toimintaympäristöön kuulumaton perheen laajempi sosiaalinen maailma vaikuttaa tapahtumiin lapsen elämässä. Vaikka esimerkiksi vanhem- man työ ei suoraan vaikuta lapsen arkeen, lapsen mahdollisuudet vaikuttaa hä- nen omaan arkeensa ja hyvinvointiinsa ovat kuitenkin aikuisten valintojen ja ar- jen ratkaisujen värittämiä. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 72.)

3.2 Kodin arki ja toiminta

Arkipäivän vaatima ajattelu vaatii järkevää ja tehokasta käytännön ongelmien prosessointia (Tuomi-Gröhn, 2009, s. 151). Kodin arki on usein monenlaisten

päällekkäisten ja peräkkäisten tilanteiden hallintaa, ja perhe voidaan nähdä monimutkaisena järjestelmänä (Korvela, 2003, ss. 143–144). Korvelan (2003, s. 26) mukaan kodilla on arkielämämme kannalta keskeinen rooli. Yhtenä perheen yhteisen toiminnan tuloksena voidaan nähdä juuri koti. Perhe toimii arjessa paljon kotona, missä perheen arjen dynamiikka muotoutuu yhteisten ja erillisten tekemisten, toimintojen ja keskustelujen jatkumossa (Korvela, 2003, s. 5). Kodin merkitys on myös lapsen hyvinvoinnissa ja kehityksessä kiistämätön. Sen vuoksi lasten itsensä kertomat kokemukset kodista ovat kuuntelemisen arvoisia. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 71.)

Koti voidaan nähdä perheenjäsenten tilana, jota perhe rakentaa yhteiseksi arjen tilanteissa (Korvela, 2003, s. 165). Perheiden arkipäivissä kotona ollaan lähinnä aamuisin ja iltaisin. Aamulla valmistaudutaan lähtöön, ja illalla asettaudutaan takaisin kotiin. Yhdessä tekemisen aika sijoittuu tässä arjen perusrakenteessa usein iltaan, asettautumisen ja nukkumaan menon välille. (Korvela, 2003, s. 144.) Koti on lapselle paikka, jossa voi leikkiä vapaasti ilman monia sääntöjä ja tilojen asettamia rajoituksia, toisin kuin päiväkodissa (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, ss. 75–76). Myös vanhemmat kokevat kodin tarjoavan lapsille hyvät mahdollisuudet leikkiä, erityisesti pitkäkestoisia leikkejä (Kalliala, 1999, s. 248). Perheen koti on aina jäsenilleen tunteiden ja kokemusten värittävä. Koti on myös jatkuvassa muutoksessa siellä asuvien toiminnan johdosta. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 73.) Kotona ovat myös lapselle tärkeimmät läheiset: vanhemmat, sisarukset ja mahdolliset lemmikkieläimet. Lapset tuntevat erityistä iloa toimiessaan yhdessä perheensä kanssa. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 75.) Lasten ja nuorten käsitykset hyvästä elämästä heijastuvat arkielämän kokemuksiin. Se, miten määrittelemme hyvän elämän tai hyvinvoinnin, vaikuttaa myös niihin vaatimuksiin, joita hyvälle arjenhallinnalle asetetaan. (Häkkinen & Salasuo, 2016, s. 183.) Arjen moninaisia haasteita opitaan hallitsemaan sekä koulussa että kodin arjessa toisten opastamina tai käytännössä kokeilemalla ja tekemällä (Tuomi-Gröhn, 2009, s. 151). Koti on myös osa kulttuuria, toteaa Pulkkinen (2002, s. 181). Kodin vaikutuspiirissä lapsi omaksuu perheelle merkityksellisiä arvoja ja normeja (Pulkkinen, 2002, s. 168).

Kotitalouden toiminta nähdään Korvelan (2003, ss. 19–20) mukaan usein vain kotityönä. Kotitalouden toiminta on kuitenkin itse asiassa väljästi määritelty yläkäsite, joka pitää sisällään niin taloudellista ja teknologista toimintaa kuin sosiaalisesti ja kulttuurisesti värittynyttä käytännön toimintaa. Korvela ja Rönkä (2014, s. 198) kuvaavat arjen toimintojen ja käytänteiden tarkastelua neljällä eri tasolla. Perheen toimintaa voidaan käsitellä esimerkiksi sille ominaisten rutiinien ja jännitteiden kautta, kun taas yksilön näkökulmaa valottavat yksilölliset teot, velvollisuudet tai osallistuminen. Kahden toimijan näkökulmasta on merkityksellistä analysoida muun muassa vuorovaikutusta ja neuvottelua. (Korvela & Rönkä, 2014, s. 198.) Perheen arki voidaankin nähdä eräänlaisena rajoitusten ja kompromissien kokoelmana. Omien halujen seuraamisen sijaan on toimivassa perheessä suunnattava tarkkaavaisuutta enemmän yhteisiin toimintoihin. (Csikszentmihalyi, 2005, s. 255.)

Aikuisuutta voidaan tarkastella elämänvaiheena, jossa niin sanotut perusvalmiudet ja kyky käyttää niitä ovat olemassa (Raitanen, 2001, s. 198). Elämänhallintaa voidaan puolestaan nähdä yläkäsitteenä erilaisille aikuisen selviytymisstrategioille. Elämänhallinnassa yksilö kykyineen kohtaa ympäristön tukineen, vaatimuksineen, haasteineen ja odotuksineen. Onnistuneeseen elämänhallintaan kuuluu taito arvioida esimerkiksi mukautumisen ja muuttumisen tarpeita arjessa. Merkityksellistä on kyetä elämään vuorovaikutustilanteissa ja sopeutua tavoitteineen kyseiseen tilanteeseen. (Raitanen, 2001, s. 205.) Usein vanhemmat ovatkin valmiita tekemään paljon lastensa eteen, ja he kokevat lapset rakkaina ja tärkeinä (Törrönen, 2012, s. 174). Kun lapset ovat pieniä, ovat vanhemmat erityisen sidottuja lasten hoitamiseen. Tämä huolenpito on päivittäistä, ja tauotonta lasten ollessa valveilla. Tehtävä on vanhemmille vastuullinen ja vaativa velvollisuus. (Törrönen, 2012, s. 178.) Pienten lasten huolenpidon ja hoivan tehtävä on vanhemmalle palkitseva ja iloa tuottava, mutta siihen voi liittyä myös syyllisyyttä, vihaa tai muita kielteisiä tunteita (Rönkä, Laitinen & Malinen, 2009, ss. 220–221).

Nykypäivän monesti kiireinen arki tarkoittaa usein haasteita kokonaisuuden hallinnassa (Korvela & Keskinen, 2008, s. 17). Erityisesti lapsiperheiden arjessa ajan riittävyys on haaste. Päivät täyttyvät tekemisestä ja huolen ja ilon aiheista.

(Lammi-Taskula & Salmi, 2009b, s. 55.) Lastenhoito ja kotityöt vievät suurimman osan arkipäiviin sisältyvästä vapaa-ajasta (Miettinen & Rotkirch, 2012, s. 87). Perheen arkea voi myös kuormittaa kotitöiden jakautuminen epätasaisesti tai vähäiseksi koettu yhteinen aika puolison kanssa (Lammi-Taskula & Salmi, 2014, s. 144). Sekä vanhempien että lasten hyvinvoinnille on merkityksellistä se, kuinka tyytyväisiä vanhemmat ovat parisuhteeseensa (Lammi-Taskula & Salmi, 2009b, s. 55). Ongelmallista ajan riittävyyden kannalta on nykyisin esimerkiksi työn ajoittuminen muuhun kuin virka-aikaan. Epätyypilliseen aikaan työskentely on lisääntynyt 2000-luvulla. (Miettinen & Rotkirch, 2012, ss. 127–128.) Myös muun muassa harrastusten määrä saattaa johtaa rajoitteisiin perheen aikatauluissa. (Korvela & Keskinen, 2008, s. 17.) Lasten ohjattuja harrastuksia pidetään tärkeinä, ja niiden katsotaan valmistavan lapsia itsenäiseen elämään. Lapset tarvitsevat kuitenkin myös rauhallista latautumisaikaa. Sitä ei aina harrastusten pirstaloimasta arjesta tahdo löytyä. (Korvela, 2014, s. 107.) Kiire saattaa pahimmillaan tuhota perheen vuorovaikutuksellisuutta ja olla haitaksi lapsen ja vanhemman suhteelle (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 82).

Perheen arjessa koetut haasteet heikentävät perheen aikuisten voimavaroja sekä parisuhteessa että vanhemmuudessa (Lammi-Taskula & Salmi, 2014, s. 144). Koska perhe-elämän ja muun arjen yhteensovittaminen ei ole helppoa, voidaan vanhemmuus ja näin ollen myös lapsiperheiden elämä nähdä yhä haastavampana. Vanhemmat ovatkin yhä suostuvaisempia luovuttamaan osia kasvatusvastuusta alan ammattilaisille. (Lämsä, A., 2009, s. 23.) Selviytyäkseen ja saadakseen olla lapsia, lapset tarvitsevat ympärilleen turvallisia ja välittäviä aikuisia (Lämsä, A., 2009, s. 32). Elämässä koetut myönteiset kokemukset rakentavat lapselle itsetuntoa ja luottamusta omiin voimavaroihin. Turvallinen kasvuympäristö suojaa lasta elämän vaikeina aikoina. (Karvonen, 2009, s. 159.)

3.3 Vuorovaikutus perheessä

Merkittävä osa perheen vuorovaikutuksesta tapahtuu Haverisen (2004, s. 1) mukaan kodin erilaisten käytännön toimien yhteydessä. Kyrönlampi (2014, s.

306) muistuttaa, että myös lapselle on merkityksellistä arjen askareiden tekeminen yhdessä vanhemman kanssa. Ne tilanteet luovat arkeen luontevia hetkiä lapsen kohtaamiselle ja kuuntelemiselle. (Kyrönlampi, 2014, s. 306.) Vanhempien ja lasten yhteiset, arkiset ilon aiheet ovat monenlaisissa perheissä samankaltaisia. Niin vähävaraisissa kuin varakkaissakin perheissä vanhemmat iloitsevat perheen yhdessäolosta, leikeistä ja peleistä, ruokailuhetkistä, lukemisesta, ulkoilusta tai yhteisestä jutustelusta. (Lammi-Taskula & Bardy, 2009, s. 62.) Suomalaisista lapsista suurin osa voi hyvin, ja erityisesti läheiset ihmissuhteet tuottavat heille iloa (Tuukkainen, 2016, s. 43). Perhe nähdään usein elämän keskeisenä turvan ja tuen lähteenä sekä perheen aikuisille että lapsille (Lämsä, A., 2009, s. 23). Kuvaillessaan lapsiperheen hyvää ja toimivaa vuorovaikutusta, Haverinen ja Martikainen (2004, s. 51, 83) käyttävät käsitettä lämmin tunneilmasto. Lämmin tunneilmasto mahdollistaa välittämisen ilmapiiriin muotoutumisen, jota he kuvaavat inhimillisen vuorovaikutuksen ytimeksi. Yleisesti voidaan todeta, että perhe-elämän laatu ja vanhempien ja lasten välinen vuorovaikutus ovat merkittäviä tekijöitä lapsen hyvinvoinnille (Lahikainen & Paavonen, 2011, s. 101).

Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksessa merkittävää on kiireettömyys ja yhteinen aika (Sevón & Malinen, 2009, s. 238). Pulkkinen (2002, s. 129) mukaan vanhemman läsnäolo tuo lapselle turvallisuutta ja lisää heidän välistään luottamusta. Luottamus kasvattaa lapsen perheeltään saamaa sosiaalista pääomaa. Sosiaalinen alkupääoma on käsite, jolla tarkoitetaan lapsen kasvuympäristössä vaikuttavia tekijöitä, arvoja, normeja ja yhteisön tukea. Sosiaalinen pääoma on aina yhteisön ja sen jäsenten suhteessa. (Pulkkinen, 2002, s. 44.) Sosiaalisen pääoman eroilla voidaan ajatella olevan vaikutusta muun muassa lapsen mahdollisuuksiin omaksua kulttuurista pääomaa kuten tietoja ja sosiaalisia taitoja. Sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma kasvavat parhaimmillaan vastavuoroisesti ja tuottavat hyvää yksilölle ja yhteisölle. (Pulkkinen, 2002, s. 47.)

Perheen vanhempien yhteiset hetket kuten keskustelut, ruokailut tai kotitöiden tekeminen tuovat arkeen paljon hyvää. Toisen huomioon ottaminen, avun tarjoaminen ja yritys ymmärtää toisen näkökulmaa ovat Sevónin ja Malisen (2009, s. 237) mukaan myötätuulen merkkejä myös parisuhteessa. Hyvinvoivat ja jak-

savat vanhemmat pystyvät välittämään tuntemaansa rakkautta lapsilleen. Jotta vanhemmat jaksavat vaativassa tehtävässään, myös perheen läheisten tuki on korvaamatonta. Yhteisöllisyyttä syntyy myös vastavuoroisen auttamisen kautta, ja sen luomat siteet kiinnittävät ihmisiä omaan lähiyhteisöönsä. (Törrönen, 2012, s. 178.) Saatu myönteinen tuki näyttää vahvistavan myös vanhemmuutta. (Törrönen, 2012, s. 161.) Lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen voi kielteisesti vaikuttaa esimerkiksi vanhemman kokema pahoinvointi kuten stressi ja väsymys töistä. Vastaavasti vanhemman kokema tyytyväisyys ja innostus työssään voi näkyä positiivisena tekijänä lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa. (Kinnunen, Malinen & Laitinen, 2009, s. 140.)

Vanhemmuuteen vaikuttavat useat erilaiset tekijät (Lämsä, T., 2009, s. 140). Myös lasten hyvinvointi koostuu useista tekijöistä, jotka ovat monimutkaisessa suhteessa toisiinsa (Lahikainen & Paavonen, 2011, s. 101). Jaksaksemme perhe-elämää meidän tulee Csikszentmihalyin (2005, s. 262) mukaan etsiä jatkuvasti uusia haasteita ja taitoja, joiden avulla löydämme perhe-elämän muutosten keskellä mielekkäitä tapoja ja toimintoja. Lasten kasvaessa tuottavat esimerkiksi heidän oppimisen vaiheensa perheen vanhemmille paljon vaivatonta iloa. (Csikszentmihalyi, 2005, s. 262.) Perhe-elämä, niin kuin koko yhteiskunta, on muuttunut voimakkaasti viimeisten 50 vuoden aikana Suomessa. Ennen perhettä ja lapsia ympäröi monesti tuttujen aikuisten verkosto. Perheen kautta jäsennettiin elämää, eikä yhteiskunnan puuttuminen perhe-elämään ollut tavallista. (Lämsä, A., 2009, ss. 21–22.) Rakennemuutoksen myötä perheiden arki koostuu tänä päivänä erilaisista ikäryhmittäin jaottuneista toiminnoista (Lämsä, A., 2009, s. 22). Koulun, päivähoidon ja harrastusten ohella lapset kaipaavat myös kiireetöntä aikaa, jonka säätelyyn he voivat itse vaikuttaa. (Lindfors, 2011, s. 19.) Kaartti ja Korvela (2014, ss. 146–147) toteavat, että osa lapsiperheistä pystyy luovimaan läpi niin kutsutuista ruuhkavuosien kuormittumatta. Nämä niin kutsutut *tiimiperheet* kykenevät rakentamaan arkensa toimivaksi tavalla, jossa jokainen perheenjäsen kokee mahdollisuuksia vaikuttaa ja osallistua (Korvela & Kaartti, 2014, s. 168). Lindfors (2011, s. 19) muistuttaa, että tyytyväisyys itsen ja omaan toimintaan arjen fyysisissä ja sosiaalisissa ympäristöissä on ratkaiseva tekijä myös lapsen ja nuoren kokemuksissa hyvästä arjesta. Toimivan arjen palaset näyttävät muotoutuvan vahvan perheyhteyden ja samalla myös yksilöli-

syyden varaan. Tiimiperheissä esimerkiksi vallan jakaminen, osallisuus, avoin neuvottelu ja sovittelu toimivat välineinä kaikille mieleisen, yhteisen ja toimivan arjen rakentamisessa. (Korvela & Kaartti, 2014, s. 168.)

Lapsen ja nuoren käsitys itsestä ja ympäröivästä todellisuudesta muodostuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa perheen kanssa. Perheeltä ja ensisijaisesti vanhemmiltaan lapset omaksuvat sosiaalisen maailman normit ja käytännöt. (Häkkinen & Salasuo, 2016, s. 184.) Vuorovaikutustilanteessa ihmisten välinen historia sisältää aina tietyt koodit ja merkitykset, jotka vaikuttavat tilanteisiin (Rutanen, 2012, s. 101). Arkisten tilanteiden ja vuorovaikutuksen rakentuminen perustuu aiempaan tietoon ja merkityksiin, joita samankaltaisille tilanteille on niin yksilöllisesti kuin yhteistoiminnallisestikin aiemmin annettu. Uudessa tilanteessa tutut odotukset ja normit organisoituvat uudelleen. (Rutanen, 2012, s. 99.) Perheen yhteinen aika ei tarvitse mitään erityistä ollakseen hyvää. Päinvastoin, tavallisten arkiaskareiden ja kotitehtävien tekeminen yhdessä sekä päivän tapahtumista jutustelu ovat lapselle merkityksellisintä toimintaa. Aikuinen, joka antaa lapselle aikaa ja on kiinnostunut hänestä, osoittaa näin rakkauttaan lasta kohtaan. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 82.) Perheen kokema yhteisöllisyys ja avoin vuorovaikutus perheenjäsenten välillä tuottavat luottamuksen ilmapiirin, jossa elämä näyttäytyy iloa synnyttävänä toimintana. Tunne osallisuudesta saa perheenjäsenet suuntaamaan tarkkaavaisuutensa spontaanisti perheen yhteiseen toimintaan. (Csikszentmihalyi, 2005, ss. 266–267.)

4 Arjessaan osallinen lapsi

Lapset rakentavat arkeaan toimintansa kautta. Lasten arjen voidaan sanoa koostuvan sosiaalisista suhteista ja toiminnasta, jossa lapset luovat ja ylläpitävät näitä suhteita ja vuorovaikutusta ja rakentavat samalla omaa asemaansa arjessa luodessaan erilaisia sosiaalisia järjestyksiä. (Lehtinen, 2000, s. 18.) Lasten leikkikulttuurin voidaan katsoa olevan se lapsuuden alue, jolla lapset toimivat omaehtoisimmin ja ilman pakkoa (Kalliala, 1999, s. 58).

4.1 Lapsi sosiaalisena ja yhteisöllisenä toimijana

Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie (2010, s. 17) kuvaavat lapsen sosiaalista toimijuutta ja osallistumista 2000-luvun kasvatustieteellisen tutkimuksen avainkäsitteiksi. Osallisuus ja toimijuus voidaan nähdä myös lapsinäkökulmaisen tutkimuksen keskeisimpinä käsitteinä (Rainio, 2012, ss. 108–109). Niin kasvatuksellinen, psykologinen kuin sosiaalis-kulttuurinenkin näkökulma ovat samanlaisesti läsnä lapsen toimijuutta tarkasteltaessa (Virkki, 2015, s. 6) Lasten oikeuksien ja sosiaalisen toimijuuden nostaminen esille on ikään kuin antanut äänen ja uutta näkyvyyttä lapsille, ryhmälle, jota on pitkään hiljennetty syrjivän luokittelun perusteella. (Vandenbroek & Bouverne-De Bie, 2010, s. 17.) Vaikka lasten omaa osallisuutta elämänsä tapahtumissa onkin viime aikoina tutkimuksissa korostettu, esimerkiksi lapsen toimijuuden erilaiset merkitykset ja sen tukeminen ovat jääneet vähemmälle huomiolle. (Rainio, 2012, ss. 108–109.)

Toimijuudessa on yksinkertaisimmillaan kyse ihmisen toiminnasta, sen merkityksistä ja yksilön vapaudesta vallitsevissa kulttuurisissa käytänteissä ja rakenteissa. Toimijuus liitetään usein pyrkimykseen ymmärtää erilaisten toimijoiden mahdollisuuksia vaikuttaa ja toimia omaehtoisesti arjessaan. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö, 2013, s. 160.) Kettukangas, Heikka ja Pitkäniemi (2017, s. 170) muistuttavat, että toimijuuden on mahdollista toteutua vain vuorovaikutuksessa (ks. myös Lipponen ym., 2013, s. 161). Riihelä (2012, s. 226) näkeekin lapset ensisijaisesti sosiaalisina ja yhteisöllisinä toimijoina. Lapsen toimijuus on muovautuva, ja siihen vaikuttavat yhdessä ajalliset, sosiaaliset ja paikalliset tekijät (Kalliokoski, 2018, s. 25). Se on aina myös sidoksissa siihen ympäristöön,

missä lapset toimivat. Myös toiset toimijat omine merkityksineen vaikuttavat lasten mahdollisuuksiin toimia. (Riihelä, 2012, s. 198). Tarkastelemalla lapsen toimijuutta hänen arjessaan on mahdollista tavoittaa näkökulmia myös aikuisen ja lapsen välisiin suhteisiin (Lehtinen, 2000, s. 22). Lapsen toimijuuden kehittämisestä tukevat läheiset aikuiset, oma koti ja lapsen arjen toimintaympäristöjen pedagogiset toimintakulttuurit. Toimijuuteen kasvaminen vaatii lasta kohdeltavan aktiivisena toimijana, eikä esimerkiksi ainoastaan kasvatuksen kohteena. Toimijuutta voidaan tukea kuuntelemalla lapsia niistä arjen hetkistä, kun he kokevat osaavansa, voivansa, pystyvänsä ja kykenevänsä. (Lipponen ym., 2013, s. 166.)

Virkki (2015) kuvaa toimijuuden toteutumisen liittyvän niin yksilön kuin yhteisöinkin kykyyn toimia sekä myös itse toimintaan. Lipponen ym. (2013, s. 163) ja Jyrkämä (2008, s. 195) kuvaavat lapsen toimijuuden toteutumista sitä rakentavien modaliteettien kautta. Jyrkämä (2008, s. 195) on jaotellut modaliteetit kuuteen eri ulottuvuuteen. Eri ulottuvuudet eli modaliteetit ovat kykeneminen, osaaminen, haluaminen, täytyminen, voiminen ja tunteminen. Ne kytkeytyvät toisiinsa muodostaen kokonaisdynamiikan, jonka varassa yksilön toimijuus rakentuu. Lipponen ym. (2013, s. 163) avaavat modaliteettien roolia lapsen toimijuudelle polkupyöräilyn opettelu -esimerkin avulla. Lapsi tahtoo oppia ajamaan (*haluaminen*) ja se on lapselle tärkeää ja mielekästä (*tunteminen*). Jotta ajaminen onnistuisi lapsella tulee olla tiettyjä fyysisiä ominaisuuksia (*kykeneminen*) sekä tietoa ja taitoa (*osaaminen*), joita kartutetaan opettelen edetessä. Lapsen vanhemmat saattavat asettaa rajoitteita pyöräilyn opettelulle, kuten missä ja kenen kanssa sitä tehdään (*täytyminen*). Apupyörät puolestaan saattavat mahdollistaa ajamisen opettelua edelleen (*voiminen*). Näin erilaiset toimijat, lapset ja aikuiset, törmäävät toimijuuden vuorovaikutukselliseen kokonaisuuteen jatkuvasti erilaisissa arjen tilanteissa (Jyrkämä, 2008, s. 195).

Vaikka toimijuutta tarkastellaankin usein ikään kuin inhimillisenä ominaisuutena, se ilmenee aina voimakkaasti ympäristön sosiokulttuurisesta tilanteesta riippuvien konkreettisten tekojen ja toimien kautta, kuten edellinen esimerkki osoittaa. (Lipponen ym., 2013, s. 161). Lapsen erilaiset kokemukset vaikkapa päiväkodin arjesta ja toiminnasta vaikuttavat aina myös muualle, lapsen kodin ja myöhem-

min koulun arkeen (Lehtinen, 2000, s. 21). Viljamaa, Estola, Juutinen ja Puroila (2017, s. 15) toteavat, että yhdessä toimiminen ei aina tarkoita yhteen kuulumista. Samoin osallistuminen yhteiseen toimintaan ei vielä takaa lapselle toimijuutta (Rainio, 2012, s. 115). Toimijuutta voidaan rakentaa monella eri tavalla ja myös erilaisin näkökulmin. Aloitteet yhteisessä toiminnassa voivat olla rakentavia tai tukevia, jolloin ne suuntautuvat jonkin yhteisen jakamiseen ja kehittämiseen. Aloitteet voivat kuitenkin olla myös vastustavia ja hajottavia, sellaisia joiden avulla kyseenalaistetaan tai testataan rakentuvaa toimintaa tai muiden toimijoiden aloitteita. (Rainio, 2012, ss. 118–119.) Rainio (2012, ss. 114–115) muistuttaa jatkuvasta tarpeesta pohtia erilaisten toimijoiden mahdollisuuksia päästä toimijuuden piiriin. Näin saamme tietää, miten heidän toimijuutensa tulee nähdä ja kuulla. Esimerkiksi lasten pääsy toimijuuden pariin on usein nähty tarpeettomana. Tasa-arvoinen kasvatus, opetus ja turvallisuuden korostaminen onkin Karlssonin (2012, s. 34) mukaan johtanut modernin lapsuuden institutionalisoitumiseen. Vielä koskaan aiemmin emme ole pitäneet lapsiamme näin tiiviin tarkkailun, kasvatuksen ja virikkeisen toiminnan kohteena (Karlsson, 2012, s. 35).

Ympäröivän todellisuuden ja toiminnan muuttaminen vaatii aina yksilön lisäksi muita ihmisiä. Lapsen mahdollisuudet toimintaan ovat usein rajattuja silloin, kun toimijuutta pyritään rakentamaan vastustamisen ja kyseenalaistamisen varaan. (Rainio, 2012, s. 127.) Ne kuuluvat kuitenkin olennaisesti toimijuuteen. Vastustaen ja kyseenalaistaen lapset luovat uusia mahdollisuuksia toimijuudelleen. (Lipponen ym., 2013, s. 165.) Pysähtyminen lapsen äärelle, kuunteleminen ja seuraaminen parantaa lapsen luottamusta aikuiseen. Lasta kuunteleva myös oppii lapsesta ja lapsen maailmasta. (Lähteenmäki, 2012, s. 319.) Kun osallistumme yhteiseen tekemiseen niin kotona kuin vaikka päivähoitossa, saamme tärkeitä kokemuksia siitä, millaista toimiminen on. Saamamme kokemukset opettavat meitä toimimaan erilaisissa tilanteissa ja määrittävät myös osallistumamme tulevaisuudessa. (Lipponen ym., 2013, s. 162.) Kyrönlampi (2014, ss. 306–307) kuvaa huumoria yhtenä lapsen keinona osallistua aikuisen luomaan arjen rytmiin. Lapsi voi huumorin avulla myös muokata tai vastustaa arjen rytmejä joko pysäyttämällä aikuisen toiminnan tai muuttamalla sen suuntaa. Huumorin keinoin lapsen on mahdollista rakentavalla tavalla sovittaa omaa ryt-

miään aikuisen rytmin kanssa. Huumorin voidaan nähdä kytkeytyvän osallisuuden ja autonomisuuden merkitykseen lapsen arjessa. (Kyrönlampi, 2014, ss. 306–307.)

4.2 Osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden merkityksiä

Törrösen (2012, s. 166) mukaan me ihmiset olemme monin tavoin riippuvaisia toisistamme ja haluamme toisillemme hyvää. Ihminen on sosiaalinen olento, joka tarvitsee muita ihmisiä ja sosiaalisia suhteita voidakseen hyvin. Koetut myönteiset tunteet vahvistavat kiinnittymistä muihin. Tunne siitä, että kuuluu johonkin, tarkoittaa myös sitä, että on jollekin tärkeä. (Törrönen, 2012, s. 166). Myös lapset haluavat kokea kuuluvansa ryhmään. Kuuluakseen lapsen on luotava sosiaalisia suhteita, mieluiten ystävyys-suhteita toisiin. Lapset toimivat arjessaan monin eri tavoin merkityksellisten ystävyys-suhteiden ylläpitämiseksi. Tällaista ylläpitoa voi olla vaikkapa toisen kutsuminen ystäväksi, yhteisten leikkikokemusten muistelu, toisen auttaminen, yhteisten ja jaettujen rutiinien muodostaminen sekä fyysisen läheisyyden osoittaminen toiselle. (Koivula & Hännikäinen, 2017, s. 134.)

Lapset kokevat Virkin (2015, s. 134) mukaan osallisuuden erityisesti mentaalisenä kiinnittymisenä toimintaan ja osaksi jotakin kokonaisuutta. Kokemus yhteisöllisyydestä ja joukkoon kuulumisesta vaatii ystävyyttä, mahdollisuuksia osallistua, me-puhetta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta (Koivula & Hännikäinen, 2017, s. 137). Lapsille kokemus osallisuudesta päiväkodissa tarkoittaa ensisijaisesti ryhmään kuulumista ja osallisuuden kokemusta esimerkiksi leikissä ja muussa omaehtoisessa toiminnassa. Näin lapset korostavat osallisuuden yhteisöllistä puolta aikuisten pohtiessa enemmän yksilöiden oikeuksia ja mahdollisuuksia. (Virkki, 2015, s. 131.) Leikki näyttäytyy keskeisenä toimintakenttänä sekä lasten keskinäisen toiminnan ja vuorovaikutuksen, että osallisuuden näkökulmasta (Virkki, 2015, s. 135). Kun yhteisöllisyyden kokemus syntyy lapset eivät puheessaan leikistä viittaa enää itseensä vaan käyttävät sanaa me korostaen näin yhteistä leikkiryhmää. Me-puheen tarkoituksena voi olla esimerkiksi yh-

teisen leikin edistäminen ja siihen sitoutumisen osoittaminen. (Koivula & Hännikäinen, 2017, s. 135.)

Karlsson (2012, ss. 39–40) muistuttaa, että lapsen omat erityiset toimintatavat eivät tarkoita, että hän olisi muista toimijoista ja kulttuurista erillään. Lasten käsitykset elämästä ovat heidän omia kulttuuris-yhteiskunnallisia näkemyksiään. Lapset myös toimivat yhdessä ja ovat usein herkkinä toimijoina mukana luomassa vastavuoroista yhteisöllisyyttä. Hoidollisessa ja lasta tukevassa eli käytännön arkisessa toiminnassa lapsi nähdään turhan usein vain toiminnan kohteena. (Karlsson, 2012, ss. 39–40.) Kokemus tarpeellisuudesta omassa kodissa on Kyrönlammen (2014, s. 311) mukaan jokaiselle merkittävä. Esimerkiksi koulutehtävien ja mahdollisten kotitöiden vastuullinen hoitaminen voi tuottaa lapselle tärkeän kokemuksen tarpeellisuudesta. Myös lapsen päätösvalta leikistään, missä leikkiä ja kenen kanssa, on tärkeä tekijä lapsen arjessa. Virkki (2015, s. 105) toteaa, että päiväkodissakin lasten kokemukset osallisuudesta liittyvät heidän saamiinsa mahdollisuuksiin tehdä valintoja ja päätöksiä sekä kokemuksiin näissä tilanteissa.

Kun lapset otetaan mukaan osallisiksi arkeen, he saavat tietoa omista vaikutusmahdollisuuksistaan. Lapselle aukeaa silloin myös oma vastuu yhteisön hyvinvoinnin edistämisestä, kun hänet otetaan mukaan suunnitteluun omaehtoisena toimijana. (Virkki, 2015, s. 135.) Kasvattajien käsitykset siitä, miten lapset hahmottavat heitä ympäröivän yhteisön, eivät aina vastaa lasten todellista käsitystä ja ymmärrystä. Jo pienet lapset hahmottavat kuuluvansa kotia laajempaan yhteisöön, jossa elävät arkeaan ja asioivat. Myös lasten taitavuus arvioidaan herkästi heikommaksi kuin mitä se todellisuudessa on. Lasten osallisuutta ja mahdollisuutta aktiiviseen toimijuuteen esimerkiksi yhteisönsä kehittämisessä rajoittavatkin usein heidän ymmärrystään ja osaamistaan aliarvioivat aikuiset. (Dockett, Kearney & Perry, 2012, s. 303.) Aikuiset kasvattajat voivat osallistaa lapsia muun muassa vuorovaikutuksen keinoin. Lasten käsitysten mukaan osallistava vuorovaikutus päiväkodissa voi tarkoittaa esimerkiksi tietoisuutta mahdollisuudesta tehdä valintoja sekä osallistua yhteiseen ja itsenäiseen päätöksentekoon. Myös kokemukset päätösten tekemisestä sekä aikuisten joustavuus,

kun lapset esittävät nähdään osana osallistavaa vuorovaikutusta. (Virkki, 2015, s. 134.)

4.3 Perheeseen ja kotiin kuuluminen

Kodilla on keskeinen merkityksenä lapsen elämässä. Se on paikka, jossa vastaan otetaan niin lapsen fyysisiin, henkisiin kuin sosiaalisiin tarpeisiin. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 71.) Kodin merkityksiin voidaan lukea myös mahdollisuus kokea mukavuutta, rentoutua ja tuntea kuuluvansa jonnekin (Kidd & Evans, 2011, ss. 761–762). Fyysisen paikan ohella koti voidaan nähdä lapselle tekojen muovaamana henkilökohtaisena kokemuksena (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, ss. 72–73). Hatfield (2010, s. 254) kuvaa lasten aktiivisen kodin tekemisen näkyvän erityisen selvästi heidän yksityisissä tiloissaan kuten omissa huoneissa. Kodikkuus ja tuttuus voivat kulkea lasten mukana kotia laajemmalle, eivätkä he aikuisten tapaan välttämättä identifioi kodin käsitettä kuulumaan itse kodin rakennukseen vaan vaikkapa omaan huonekaluun, sisustuksellisiin elementteihin taikka lapselle merkityksellisiin leluihin. (Hatfield, 2010, s. 254.) Se, että kodin rooli on pysyvä ja tuttu paikka kaikille perheenjäsenilleen, ei tarkoita että koti näyttäytyisi samanlaisena heille kaikille. Koti saa paikkana merkityksensä nimenomaan henkilökohtaisten kokemusten, kotona elämisen ja kokemuksen kautta vaikkapa lapsen korvin kuultuna tai lapsen jalkapohjilla tunnusteltuna. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 73.) Lelut kuvaavat aikuisille usein merkityksettömiltä vaikuttavia yksityiskohtia, mutta niiden avulla lapset tuntevat olonsa kotoisaksi. Lapsilta turvallisesti lelut saattavat saada perheenjäsenen roolin ja näin venyttää perhekunnan käsityksen rajoja sen aikuisille tutussa muodossa. (Hatfield, 2010, s. 253.)

Myös lastenohjelmat ovat lapsille usein merkityksellinen osa heidän arkeaan, muistuttavat Kyrönlampi-Kylmänen ja Määttä (2012, s. 77). He toteavat myös, että television katsominen tai esimerkiksi pelikoneella pelaaminen tuottaa lapsille iloa silloin, kun koko perhe tai lapsen kaverit pelaavat yhdessä. Yksin pelaaminen saa lapsen tuntemaan turvattomuutta, erityisesti silloin kun vanhemmat ovat poissa kotoa. Yhdessä perheen kanssa, kuin yhteisenä harrastuksena, te-

levision katsominen voi rentouttaa ja olla perheelle toivottua yhteistä aikaa. Iloa lapsille tuottavat myös perinteiset ulkoleikit kuten keinuminen, pyöräily tai juoksentelu pihalla. Virkki (2015, s. 142) muistuttaa, että kun lapset toimivat muissa arkensa toimintaympäristöissä kuten päiväkodissa, he pitävät samalla oman perheen jatkuvasti mielessään läsnä.

Perheen merkitys on siihen kuuluvien yksilöiden hyvinvoinnille merkittävä (Jul-kunen, 2006, s. 109). Vaikka ongelmia ja haasteita kohdattaisiinkin, arjen yhteiset hetket tuovat kuitenkin iloa ja yhteenkuuluvuutta elämään (Törrönen, 2012, s. 174). Nykypäivän lasten usein institutionalisoituneessa arjessa unohtuu usein keskustelu kodin merkityksistä lapselle ja lasten tarve leikkiä vapaasti, muistut-tavat Kyrönlampi-Kylmänen ja Määttä (2012, s. 77). Koti tarjoaa suorituspaikan monille sellaisille toiminnoille, joiden ajatellaan tuottavan hyvinvointia (Raijas, 2008, s. 118). Kodilla on lapsen elämässä merkittävä rooli, ja koti tarjoaa lapsel-le tiloja leikkiä omantahtisesti ja vapaammin kuin esimerkiksi päivähoidossa. Kotonakin erityisesti lapsen ulkoleikkejä rajoittavat kotiympäristön olosuhteet. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 77.) Perhe-elämä ja elämän muut osa-alueet kuten työ, vaativat sekä fyysisiä että henkisiä voimavaroja. Koti voi-daankin nähdä monella tapaa hyvinvoinnin kannalta keskeisenä paikkana. Pys-tyäkseen kokemaan hyvinvointia on tärkeää voida tuntea olevansa hyvä ja ar-vokas omassa kodissaan, puitteissa, joissa itse viihtyy. Omassa arjessa koettu autonomia tuottaa tärkeän tunteen oman elämän hallinnasta. (Raijas, 2008, ss. 129–130.) Myös säännöllinen vuorovaikutus perheenjäsenten kanssa on vält-tämätöntä oman paikan löytymiseksi. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 73.) Lapset janoavat kokonaisvaltaista ja rentoa yhdessäoloa vanhempiensa kanssa. Vanhemman syli ja halailu ovat lapselle nautinnollisia asioita. (Kyrön-lampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 75.)

Lapset kaipaavat ja tarvitsevat ehdotta annettua rakkautta. Uhka perheeltä saa-dun rakkauden menettämisestä vie lapsen leikkisyyden ja tilalle tulee ahdistus. Ehdotta rakastettu lapsi voi rentoutuneena käyttää aikansa pelottomaan maail-man tutkimiseen. (Csikszentmihalyi, 2005, s. 265.) Piironen (2004, s. 319) ko-rostaa, että luovuus, erilaisten materiaalien tunnustelu ja tutkiminen ovat tärkeä osa lapsen maailmaa. Sen vuoksi pienet lapset voivat upottaa kätensä lämpöi-

seen puuroon tai piirtää sormellaan mehukuvioita pöydän pintaan. Vaikka vanhemmat usein tietävät, että lapsen arkinen oppiminen ja siihen liittyvä leikki vaikkapa ruokapöydässä on välttämätöntä, siihen puututaan herkästi tavalla, joka turhauttaa niin lasta kuin aikuistakin (Nurttila, 2003, s. 100). Lapset eivät toiminnallaan pyri tekemään kiusaa vanhemmilleen (Piironen, 2004, s. 319). Piironen (2004, s. 319) muistuttaa, että sotkua tuottavat leikit luovat arkeen mahdollisuuksia yhteiseen leikilliseen oppimiseen. Antautumalla leikkeihin, joista seuraa sotkua, voidaan siirtyä luontevasti pesuleikkiin kylpyhuoneessa. Leikillisyyys ja huumori tarjoavat lapselle toimivan tavan luoda positiivista ilmapiiriä arkeen. Aikuisen ja lapsen kohtaamia jännitteisiä tilanteita voidaan lieventää huumorin keinoin. Asian leikiksi laittaminen voi myös auttaa lasta selviämään hänelle epämiellyttävistä arjen tilanteista. (Kyrönlampi, 2014, s. 307.)

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Leikki on merkittävä osa jokaisen lapsiperheen arkea, lasten ja aikuisten. Jokaisen perheen voidaan ajatella rakentavan arjessaan heille merkityksellistä leikkikulttuuria, jossa leikki ja sen rakentamat yhteisöllisyyden ja oppimisen kokemukset lisäävät hyvää arkea. Erityisesti lasten toimijuutta perheensä arjen osallisena ja sen aktiivisena rakentajana ei ole vielä kattavasti tutkittu kotitaloustieteen piirissä. Leikkiä pidetään yhtenä merkityksellisenä tekijänä tarkasteltaessa lasten mahdollisuutta osallistua arkeensa. Leikin kautta lapset kokevat mahdollisuuksia vaikuttaa, niin leikkiseuraansa, leikin välineisiin kuin leikin kulkuunkin. (Kangas & Brotherus, 2017, s. 218.)

Tässä tutkielmassa tarkastelen leikin moninaisia merkityksiä lapsiperheen arjessa sekä perheen lasten että aikuisten näkökulmasta. Pyrin myös selvittämään, miten leikki rakentuu osaksi lapsiperheen arkea erilaisissa tilanteissa ja toimintaympäristöissä. Perheen lasten ja aikuisten monenlaiset mahdollisuudet rakentaa ja ylläpitää perheen omaa leikkikulttuuria voivat parhaimmillaan luoda uusia näkökulmia perheen toiminnan ja vuorovaikutuksen dynamiikkaan ja lapsen osallisuuden mahdollisuuksiin lapsiperheiden rikkaassa mutta myös usein haastavassa elämänvaiheessa.

Olen kiteyttänyt tutkimusongelman seuraaviin tutkimuskysymyksiin, joissa tarkastelen erityisesti lapsen toimijuutta perheessä leikin tuottamisen ja perheen oman leikkikulttuurin rakentumisen kautta:

1. Millä tavoin leikki rakentuu osaksi lapsiperheen arkea?
2. Millaisia merkityksiä leikillä on perheenjäsenille heidän arjessaan?

Ensimmäinen tutkimuskysymys pyrkii selvittämään leikin tilanteisuutta lapsiperheen arjessa eli sitä, miten leikki ja perheen arkinen toiminta kietoutuvat yhteen lapsiperheen arjessa. Toinen tutkimuskysymys tavoittelee ymmärrystä leikin merkityksistä perheen arjen monenlaisissa tilanteissa sen jäsenten erilaisista näkökulmista. Tutkimusongelmaan etsitään vastauksia tutkimusperheiden itse tuottaman kuva-aineiston ja perheen yhteisten stimulated recall –haastattelujen

avulla. Lasten näkökulman löytämiseksi käytetään lapsen ehdoin toteutettavia ja lapsilähtöisiä menetelmiä kuten osallistuvaa havainnointia hyödyntävää toiminnallista keskustelua.

6 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin syksyn 2019 aikana. Tutkimus on strategialtaan laadullinen, ja sen tarkoituksena oli tarkastella leikkiä osana lapsiperheiden arkea sen merkitysten, arjen rakentumisen ja perheenjäsenten toiminnan kautta. Tutkimusta ohjasi käsitys perheenjäsenistä aktiivisina arjen tuottajina ja sosiaalisina toimijoina sekä leikistä eräänä lapsiperheiden arjen keskeisimmistä toiminnoista.

6.1 Tutkimusmenetelmä

Laadullinen tutkimusote pohjautuu eksistentiaalis-fenomenologis-hermeneuttiseen tieteenfilosofiaan (Metsämuuronen, 2008, s. 14). Eksistentiaalismin perustana voidaan nähdä yksilö oman todellisuutensa rakentajana (Saarinen, 2002, s. 247–248). Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä korostuvat puolestaan kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet (Laine, 2015, s. 29). Näin tutkittu todellisuus näyttäytyy aina subjektiivisena ja tilannesidonnaisena tulkintana todellisuudesta. Tämän tutkimuksen hermeneuttiset piirteet näkyvät esimerkiksi pyrkimyksenä ymmärtää lapsen leikin kautta muovautuvaa osallisuutta perheensä arjessa. Laadullinen tutkimus soveltuu tutkimusstrategiaksi hyvin esimerkiksi silloin, kun kiinnostuksen kohteena ovat luonnolliset tilanteet, tapahtumien yksityiskohtainen rakentuminen ja toimijoiden luomat merkitykset (Metsämuuronen, 2008, s. 14). Laadullinen tutkimus on usein otteeltaan kuvailevaa ja mahdollistaa esimerkiksi tutkittavien havaintojen, historian ja kehityksen huomioimisen ja tuomisen esille (Hirsjärvi & Hurme, 2000, s. 27). Ominaista laadulliselle tutkimukselle on myös aktiivinen vuorovaikutus tutkimuksen kohteen ja tutkijan välillä (Hirsjärvi & Hurme, 2000, s. 23).

Tämän tutkimuksen aineistoa voidaan kuvailla eräänlaiseksi tapaustutkimuksen ryppääksi. Tapaustutkimusta voidaan parhaiten kuvailla lähestymistavaksi, yhdeksi näkökulmaksi todellisuuden tutkimiseen (Saarela-Kinnunen & Eskola, 2015, s. 189). Tapaustutkimukselle on ominaista, että tutkittavia tapauksia halutaan ymmärtää osana tiettyä ympäristöä (Eriksson & Koistinen 2014, s. 7), ja

sen vahvuutena nähdään usein tutkimuksen kokonaisvaltaisuus (Saarela-Kinnunen & Eskola, 2015, s. 182). Ympäristö määrittää osaltaan kontekstin, joka voidaan nähdä tarpeen mukaan joko laajemmin tai suppeammin (Eriksson & Koistinen 2014, s. 7). Tässä tutkimuksessa tarkastelin perhettä ja heidän yhteistä arkeaan sille tavanomaisessa ympäristössä. Kotitaloustieteellisessä tutkimuksessa ympäristö määritellään laajasti, ja siihen katsotaan integroituvan ihmisen toiminta suhteessa sosiaaliseen, kulttuuriseen ja luonnon ympäristöön (Turkki, 2002, s. 29). Perhe omalla arjellaan ja sen käytänteillä määrittää myös tutkimuksen kontekstin. Kontekstilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi kulttuurisia käytäntöjä kuten rutiineja omassa tai institutioituneessa arjessa (Rutanen, 2012, s. 101). Perheitä ympäröivä kulttuurinen konteksti vaikuttaa ja kuuluu erityisesti lasten kautta. Voidakseen ymmärtää, mitä perheet kertovat tutkijan tulee koko ajan olla tietoinen kontekstista. (Einarsdóttir, 2007, s. 207.) Kotitaloustieteelliselle tutkimukselle tyypillinen näkökulma, jossa yksittäisten tekojen ohella on myös ympäristöstä kiinnostunut näkökulma, tuottaa kokonaisuuden, jonka tutkimuksellinen operalisointi saattaa olla haastavaa (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 173). Kaikkia tämän tutkimuksen tutkimuskysymyksiä yhdistää perheen arjen ja toimintaympäristöjen muodostama konteksti. Vaikka tämän tutkimuksen kohteena on muutaman tapauksen eli lapsiperheen rypäs, tarkoituksena on kuitenkin saada lisää ymmärrystä lapsiperheiden arkisesta leikin maailmasta myös yleisesti. Saarela-Kinnunen ja Eskola (2015, s. 185) toteavat, että vähintään ajatus yleistettävyydestä sisältyy jokaiseen yksittäistäkin tapausta tutkivaan tieteelliseen tutkimukseen.

Tutkimuksessa määritelty tapaus saattaa usein sisältää alayksiköitä (Saarela-Kinnunen & Eskola, 2015, s. 183). Tässä tutkimuksessa tapauksen ollessa perhe, siihen kuuluvat perheenjäsenet nähdään alayksiköinä. Perheenjäseniltä saatava tieto nähdään osaksi tietoa perheestä itsestään (ks. Saarela-Kinnunen & Eskola, 2015, s. 183). Aarnos (2015, s. 177) muistuttaa, että erityisen kiinnostavan tutkimusaineistosta saa silloin, kun pyytää ajatuksia ja käsityksiä samasta ilmiöstä sekä lapsilta että heidän vanhemmiltaan. Silloin asetetaan rinnakkain kaksi erilaista elämysmaailmaa (Aarnos, 2015, s. 177). Leikin arki avautuu perheen monimuotoisuuden kautta uudella tavalla ja ottaa huomioon erilaiset näkökulmat, joiden kautta perhe arkeaan tulkitsee. Tutkimusta ohjaavat käsitykset

voivat kuitenkin helposti jäädä pimentoon, erityisesti silloin kun kyse on lapsista. Onnistuakseen tutkijan tulee aktiivisesti pyrkiä tiedostamaan hänen tutkimustilanteissa lapsille ja heidän toiminnalleen asettamia rajoituksia. (Rutanen, 2012, s. 102.)

Syvennän tutkimuksen haastatteluaineistoa ottamalla mukaan perheiden tuottamaa aineistoa kuten valokuvia, videoita tai muistiinpanoja perheen arjen leikin ja leikillisyyden hetkistä. Perheiden itse tuottama ja tutkimukseen valikoima kuva-aineisto, stimulated recall –haastattelu perheenjäsenten kanssa sekä osallistuva havainnointi jossa tarkastellaan lasten kanssa kodin leikkejä ja leikkien tiloja, luovat monimuotoisen aineistokudelman, jonka avulla on mahdollista tavoittaa kattavammin myös lasten näkökulmaa leikkiin perheen arjessa (ks. Einarisdóttir, 2007, s. 199). Valokuvat tutkimusvälineenä voivat esimerkiksi auttaa tutkijaa etäännyttämään itsensä arjen tutuista asioista. Näin voi itsestäänselvyksien ja arjen helposti ohi kiitävien hetkien tavoittaminen helpottua. (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 178.) Osallistuvan havainnoinnin voidaan puolestaan katsoa syventävän saatavaa tietoa haastatteluaineiston ohella (Grönfors, 2015, s. 150).

6.2 Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen erityispiirteitä

Lapsinäkökulmaisesta tutkimuksesta voidaan puhua silloin, kun tutkimuksen pyrkimyksenä on lapsen näkökulman tavoittaminen ja muun muassa lasten kokemusten, toimintatapojen ja näkökulmien analysointi ja ilmaisu niille oleellisessa sosiaalisessa, kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. (Karlsson, 2012, s. 23.) Länsimaissa lasten yhteiskunnallista osallistumista ja kuuntelemista heitä koskevissa asioissa pidetään jo usein itsestään selvänä. Lasten arki ja elämä heidän itsensä kertomana nähdään keskeisenä tutkimusnäkökulmana. (Raittila, Vuorisalo & Rutanen, 2017, s. 312.) Rutanen ja Vehkalahti (2019, s. 7) kuvaavat lapsuustutkimuksen paikkaa tieteen kentällä teoreettisesti ja menetelmällisesti vahvaksi. Tutkimuseettisestä näkökulmasta lasten yhä suurempaa lähestymistä on kuitenkin syytä pohtia huolellisesti (Strandell, 2010, s. 93).

Kalliala (2008, s. 19) määrittelee lapsilähtöisyyden tai lapsikeskeisyyden käsitteet termeiksi, joiden kautta tarkastellaan erityisesti lapsen tarpeiden ensisijaisuutta. Lapsilähtöisyyden ytimenä voidaan pitää lapsen tarpeiden, kiinnostusten ja aktiivisuuden huomioon ottamista samalla pohtien tarkkaan, kenen näkökulmasta lapsilähtöisyyttä määritellään (Karlsson, 2012, s. 22). Tällä määritelmällä lähestyin tässä tutkimuksessa tavoitetta ymmärtää kodin arkea myös lapsen näkökulmasta. Valinnut tutustua lasten ja heidän perheidensä arkeen leikin kautta, sillä leikissä rakentuvat monet perheille merkitykselliset kokemukset kuten yhteisöllisyys ja oppiminen arjen tilanteissa. Lapsitutkimus voi myös tehdä näkyväksi lapsen osallisuutta arkeen, jonka rakentamisessa heillä on yhteiskuntaelämäänsä osallisina sosiaalisina toimijoina oma vaikuttava roolinsa (Alanen, 2001, s. 176). Viljamaa ja Kinnunen (2019, s. 187) korostavat, että suomalaisessa yhteiskunnassa lapsuudentutkimus on osaltaan edistänyt juuri lasten oikeuksien tiedostamista ja huomioon ottamista.

Järventie (2008, ss. 213–214) toteaa, että lapsen ja lapsuuden tutkiminen on usein haastavaa verrattuna aikuisten tutkimiseen. Erilaiset lapsuuteen kuuluvat kasvun ja kehityksen näkökulmat on huomattava esimerkiksi tarkasteltaessa lasten siirtymiä eri institutionaalisten ympäristöjen kuten perheen ja päiväkodin tai koulun välillä. (Järventie 2008, ss. 213–214.) Brannen (2008, s. 10) muistuttaa, että niin kuin institutionalisoituminen on erottanut lasten arkea aikuisten maailmasta, perhe-elämän ja kasvatuksen ammattimaistuminen on vaikuttanut siihen, että aikuisten asiantuntijuutta perhe-elämästä on herkästi pidetty merkittävämpänä kuin lasten. Lapsitutkimus hyötyy lasten maailman avaamisesta ja myös erilaisten valta- ja sukupolvisidonnaisten suhteiden tekemisestä näkyviksi (Lämsä, T., 2009, ss. 118–119).

Halutessamme ymmärtää, millaisia lapset ovat, meidän on saatava tietoa heidän elämästään heiltä itseltään (Kalliala, 2014, s. 7). Tämä tutkimus nojasi ajatukseen arjessaan aktiivisesti toimivista lapsista. Lapsilla kuten aikuisillakin on oma näkökulmansa asioihin. Heillä on myös oikeus tulla kuulluksi ja saada itse puhua puolestaan, kunhan tutkimusmenetelmät on valittu lapsia ajatellen. (Einarsdóttir, 2007, s. 199.) Koska lasten ajatukset on aina sidottu heidän elämänsä historiaansa, lasten kokemusten täydellinen tavoittaminen on kuitenkin mahdo-

tonta, muistuttaa Lähteenmäki (2012, s. 288). Lapset ovat ensisijaisia asiantuntijoita omalla elämänalueellaan, johon kuuluvat leikki ja perheen arki, ja merkittävä osa tästä tiedosta on lapsilla itsellään. (Karimäki, 2012, s. 144.) Tämän vuoksi lapset otettiin huomioon tämän tutkimuksen puitteissa tärkeinä tiedontuottajina perheiden aikuisten rinnalla. Lapsen pääsy tutkimukseen kertomaan omasta elämästään voi myös antaa hänelle tärkeän kokemuksen siitä, että hän on yhtä pätevä osallistumaan kuin aikuinenkin (Lämsä, T., 2009, s. 119).

6.3 Tutkimusperheet

Laadullisen tutkimuksen yhtenä pyrkimyksenä voidaan pitää tavoitetta kuvata esimerkiksi tiettyä ilmiötä tai toimintaa. Näin tarkasteltuna on tärkeää, että tutkimukseen valittavat henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät kyseessä olevasta ilmiöstä paljon tai heillä on kokemusta kyseisestä asiasta. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 85.) Sekä perheiden vanhempien että lasten voidaan sanoa olevan parhaita asiantuntijoita oman perheensä arkisesta toiminnasta ja perheelle merkityksellisestä leikistä. Tarkoituksenmukaisinta oli pyrkiä etsimään tutkimukseen lapsiperheitä, joilta voidaan sekä aikuisen että lapsen näkökulmasta saada parhaiten tietoa tutkittavasta ilmiöstä (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 86).

Tapaustutkimuksessa pienestä joukosta tapauksia voidaan tuottamaan yksityiskohtaista ja arvokasta tietoa (Saarela-Kinnunen & Eskola, 2015, s. 181; Aarnos, 2015, s. 176). Lähdin etsimään tutkimukseen 3–4 perhettä, joihin kuhunkin kuuluisi ainakin yksi 5–7-vuotias lapsi. Sheridanin, Howardin ja Aldersonin (2011, ss. 37–45) mukaan lapset alkavat nauttia yhdessä muiden kanssa leikkimisestä noin kolmen vuoden ikäisinä. Kasvaessaan viiden, kuuden vuoden ikään lapsen arjen taidot lisääntyvät ja vuorovaikutukselliset taidot kehittyvät. 5-vuotiaana lapset ovat usein löytäneet itselleen mieluisia tapoja viettää aikaa, ja heidän mahdollisuutensa leikkiin ovat niin koon kuin taitojenkin osalta hyvät. (Sheridan ym., 2011, ss. 37–45.) Hirsjärvi ja Hurme (2006, s. 129) huomauttavat, että alle neljän vuoden ikäisten lasten haastattelu ei useinkaan ole mahdollista johtuen pääosin lapsen kielellisistä taidoista. Pienempien lasten kieli saattaa sisältää huomattavasti sanoja, joiden merkitys ei aukea ulkopuoliselle. (Hirsjärvi & Hur-

me. 2006, s. 129.) län rajaamista toisaalta alle kouluikäisiin puoltaa tutkittavan ilmiön eli leikin rooli lasten arjessa. Alle kouluikäisten lasten arjessa leikin merkitys nähdään ensisijaisena toimintana niin lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kuin oppimisenkin näkökulmasta kaikissa arjen toimintaympäristöissä (OPH, 2019, s. 22).

Etsin perheitä ainoastaan perheen yhden lapsen ikään liittyvällä rajauksella. Sitä, käyvätkö vanhemmat päivätyössä tai lapset päivähoidossa, en kokenut tämän tutkimuksen osalta merkittäväksi tekijäksi. Tutkimuksen kokeiluvaiheeseen löytyi innostunut perhe tutkijan lähipiirin avustuksella. Lopulta onnistuin tavoittamaan lumipallo-otannan avulla vielä kolme tutkimukseen soveltuvaa perhettä (taulukko 1, s. 40). Lumipallo-otannalla tarkoitetaan yhtä harkinnanvaraisen otoksen tuottavaa menetelmää, jossa tutkija kerää aineistonsa edeten aina tietolähteestä seuraavaan edellisen johdattamana. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 88.) Lähetin aluksi tavoittamilleni kolmelle perheelle sähköpostitse tai sosiaalisen median kautta kirjeen (liite 1), jossa kerroin pro gradu -tutkielmastani, mistä olen erityisesti kiinnostunut ja mitä tutkimukseen osallistuminen perheiden näkökulmasta tarkoittaa. Sain kaikilta tutkimukseen mukaan pyytämiltäni perheiltä alustavasti myönteiset vastaukset ja otin heihin uudelleen yhteyttä sopiaksemme ensimmäisen tapaamisen ajankohdan. Kun näiden kolmen perheen aineistonkeruu ja haastattelut oli tehty, tuntui tutkimuksellisesti tarpeenmukaiselta etsiä tutkimusjoukkoon vielä neljäskin perhe.

Kaikki tutkimusperheet asuivat pääkaupunkiseudulla. Tutkimusperheiden lapset kävivät arkipäivisin joko päivähoidossa, esikoulussa tai koulussa. Kolmessa neljästä tutkimusperheestä kaikki tai osa perheen lapsista jakaa arkensa kahden kodin välillä. Tässä tutkimuksessa lapsen arkea leikkeineen tarkasteltiin erityisesti sen kodin kontekstissa, jonka muita perheenjäseniä oli mukana tutkimuksessa.

Taulukko 1. Tutkimusperheet

Tutkimus-perhe	Perheeseen kuuluivat	Koodi raportissa	Osallistuminen aineistonkeruuseen	Osallistuminen haastatteluun
Perhe 1	Äiti	Ä1	X	X
	Poika 5 v.	L1	X	X
Perhe 2	Äiti	Ä2	X	X
	Isä	I2	X	X
	Tyttö 6 v.	L2A		X
	Poika 12 v.	L2B		X
Perhe 3	Äiti	Ä3	X	X
	Isä	–		
	Poika 6 v.	L3A	X	X
	Poika 4 v.	L3B	X	X
Perhe 4	Äiti	Ä4		X
	Poika 5 v.	L4A	X	X
	Poika 8 v.	L4B	X	X

Kun tutkimuksen kohteena on koko perhe lapset mukaan lukien, tutkimuslupiin liittyviä eettisiä kysymyksiä on pohdittava huolellisesti (ks. Janhonen-Abreuquah, 2009, s. 178). Kyrönlampi (2014, s. 290) muistuttaa, että tutkimuslupaa niin vanhempien kuin lasten osalta kysytään ensin perheen vanhemmilta. Tämän jälkeen on saatava suostumus esimerkiksi tutkijan läsnäoloon, havainnointiin ja haastatteluihin myös lapsilta itseltään. (Kyrönlampi, 2014, s. 290.) Tutkimusperheiltä, sekä perheen vanhemmilta että lapsilta, pyydettiin myös erikseen luvat valokuvien käyttöön tutkimuksessa. Luvan antaminen ei ollut pakollista, eikä vaikuttanut perheiden mahdollisuuksiin osallistua tutkimukseen. Tämän tutkimuksen kohdalla lasten suostumuksen pyytäminen niin osallistumiseen kuin muun aineiston käyttöön sekä tutkimuksen selkeä kuvailu osallistujille perustui eettiselle pohdinnalle lapsen aktiivisesta roolista perheenjäsenenä ja pyrkimyksenä tuoda esille myös lapsen ääni (ks. Einarsdóttir, 2007, s. 205).

Halusin myös korostaa, että osallistuminen on täysin vapaaehtoista niin perheen lapsille kuin aikuisillekin. Kalliala (1999, s. 65) näkee vapaaehtoisen osallistumisen myös synnyttävän suotuisimmat lähtökohdat esimerkiksi haastatteluille. Perheillä oli koska vain mahdollisuus jäädä tutkimuksesta pois, jos vaikka perheen voimavarat tai motivaatio eivät riitäkään osallistumiseen (ks. esim. Kal-

liala, 1999, s. 65). Esitin perheiden vanhemmille toiveen, että tutkimusaineiston kerääminen olisi perheen yhteinen juttu, eikä mitään yksittäistäkään perheen tuottamaa aineistokatkelmaa liitettäisi tutkimukseen ilman jokaisen perheenjäsenen lupaa (ks. esim. Koivula & Hännikäinen, 2017, s. 130; Janhonen-Abruquah, 2009, s. 178).

Tapasin tutkimusperheet kaksi kertaa. Ensimmäisellä tapaamiskerralla esittelin perheelle tutkimuksen ja kuvasin, mitä perheen osallistuminen tutkimukseen tarkoitti. Yhdessä pohdimme lisäksi tarkemmin perheen toivomaa aikataulua, teknisiä mahdollisuuksia ja perheelle mieluisia tapoja toteuttaa aineistokeruu. Myös perheen toiveet aineiston tutkimuskäytön suhteen käytiin läpi ensimmäisen tapaamiskerran aikana. Toisella tapaamiskerralla toteutin stimulated recall -haastattelun ja lapsilähtöisen keskustelun perheen lapsen tai lasten kanssa samalla osallistuvasti havainnoiden. Myös kokeiluvaiheessa tutkimukseen osallistunut perhe otettiin mukaan analyysiin. Kokeiluvaiheen johdosta aineistonkeruun rajausta muutettiin. Kahden päivän aineistonkeruun eteen lisättiin *vähintään* tarkentamaan perheen vapautta kerätä aineistoa kaikilta itse valitsemiltaan päiviltä. Myös haastattelun käytäntöjä tarkennettiin. Kokeilupereheen kanssa toteutetussa haastattelussa ainoastaan teemat ja alateemat tukivat keskustelua. Kokemuksen perusteella laadin haastattelun teemojen tueksi myös joitakin kerronnallisia vastauksia vaativia kysymyksiä helpottamaan haastattelun sujumista.

6.4 Aineistonkeruu

6.4.1 Perheiden tuottama aineisto

Aineistonkeruun ensimmäisessä vaiheessa perheet keräsivät ja tuottivat itse aktiivisesti materiaalia perheen erilaisista leikki-tilanteista. Perheiden viikkorytmi sisältää aina sekä työpäiviä että vapaapäiviä (Korvela, Holmberg, & Kupiainen, 2009, s. 105). Toiveenani oli, että perheet tuottavat aineistoa vähintään kahtena rungoltaan erilaisena päivänä, sekä arkipäivänä että vapaapäivänä. Perheet olivat vapaat valitsemaan aineistonkeruuseen itselleen parhaiten soveltuvat päivät. Rutanen (2012, s. 90) muistuttaa, että aineiston keräämisen sijaan sen voisi myös sanoa syntyvän aktiivisen vuorovaikutuksen ja tuottamisen kautta arjen

toiminnan muuttuvien merkitysten ja mahdollisuuksien vaikuttaessa prosessiin jatkuvasti. Leikkiä ei näin ollen rajattu koskemaan vain esimerkiksi kodin arkea, arkista arkea tai perheen hyvää arkea. Koska tutkimuksessa pyritään luomaan kuva arjen ja leikin rakentumisesta, tieto kaikissa perheen tilanteissa ja toimintaympäristöissä tapahtuneesta leikistä on arvokasta.

Aineistonkeruuta kuvasti vahvasti omaehtoisuus ja vapaus valita, ja siinä voidaan nähdä piirteitä osallistavasta tutkimuksesta (ks. Brannen, 2008, s. 11). Osallistavassa menetelmässä tutkittavat voivat olla mukana suunnittelemassa tutkimusta joskus jo tutkimusaiheen valinnasta tutkimusmenetelmien valintaan saakka (Brannen, 2008, s. 11; Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto, 2019, s. 91). Lasten kanssa osallistavan menetelmän käyttö antaa lapsille paikan asiantuntijoina heidän omassa lapsuudessaan ja tarjoaa laajemman näkökulman tutkittavaan ilmiöön (Brannen, 2008, s. 12). Tässä tutkimuksessa perheet saivat itse valita, halusivatko taltioida leikin tilanteita esimerkiksi valokuvaamalla vai video kuvaamalla. Myös muistiinpanojen eli eräänlaisen päiväkirjan pitäminen aikuisen, lapsen tai molempien toimesta nähtiin mahdollisena aineistonkeruutapana. Yksi perheistä myös äänitti muun muassa samoja leikin tilanteita, mitä oli liittännyt kuva-aineistoonsa. Aineistonkeruun omaehtoisuudella pyrittiin mahdollistamaan jokaisen perheen oman leikkikulttuurin ja heille merkityksellisen leikin näkyminen aineistossa mahdollisimman hyvin. Aineistonkeruun toteuttaminen tutkittavien näkökulmasta mielekkäällä tavalla nähtiin myös yhtenä tapana lisätä heidän innostustaan aineistonkeruuta kohtaan (ks. Janhonen-Abruquah, 2009, s. 178). Tutkimusperheiden itse tuottama kuva-aineisto vähentää toisaalta tarvetta pohtia kotona kuvaamista etiikan ja juridiikan näkökulmista. Koti on yksityinen tila, ja siellä kuvaamista ja kuvatun käyttöä säädellään erilaisin laein (Ylirisku, 2013, s. 255).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tavoittaa perheen, aikuisen ja lapsen näkökulma perheen arjen leikkiin. Janhonen-Abruquah (2009, s. 178) muistuttaa, että valokuva tuo aina esille kuvaajan oman tulkinnan. Koska valokuvat ja videot perheen leikeistä ovat aina ensisijaisesti kuvaajan näkökulmasta kuvattuja (Lämsä, T., 2009, s. 95), valitsin kannustaa perheitä tarjoamaan myös lapsille mahdollisuuden kerätä aineistoa. Tätä tarkoitusta varten olin varautunut pienellä

ja helppokäyttöisellä digitaalikameralla, jonka perheet saivat halutessaan käyttöönsä aineistonkeruupäivien ajaksi. Kolme neljästä perheestä tarttui tähän mahdollisuuteen. Yhden perheen lapsilla oli omat kännykät, joilla kuvaaminen oli heille tuttua. Käyttöön saatavan kameran ansiosta lapsen osallistuminen ei ollut vain vanhemman suostumuksen takana, eikä hänen toimijuudelleen asetettu turhia rajoituksia. Lasten itse ottamissa kuvissa voidaan nähdä etuja myös tutkimuksellisesti. Kuvia ottaessaan lapset ovat suunnanneet kiinnostuksensa heille merkityksellisiin asioihin. Kyrönlampi (2014, ss. 294–294) kuvaa lasten ottamia valokuvia viesteiksi arjesta, jota me aikuiset emme välttämättä näe. Myöhemmin keskustelussa esille tulevat asiat ovat valokuvista eli lapsen näkökulmasta lähtöisin olevia, aikuisen muokkaamien kysymysten sijaan. (Einarsdóttir, 2007, s. 203.)

Lopulta perheet kuitenkin itse määrittivät, olivatko kuvat, videot tai mahdolliset muut havainnot leikistä perheen vanhempien, lasten tai molempien taltioimia. Lämsä, T. (2009, s. 95) muistuttaa, että vaikka aikuisen merkinnät esimerkiksi lapsen päiväkirjassa eivät tutkimusaineistona vastaa aikuisten omia päiväkirjoja, tarjoavat ne kuitenkin mahdollisuuden lasta lähellä olevien aikuisten tekemiin havainnointeihin. On ennen kaikkea tärkeää muistaa, ettei tutkimusaineiston perusteella voi olettaa lasten maailman olevan juuri sellainen kuin millaisena aikuiset sen ovat kuvanneet (Lämsä, T., 2009, s. 94). Merkityksellistä voi olla pyrkimys tavoittaa edes välähdyksiä lasten leikeistä (Kalliala, 1999, s. 78). Aikuiset, jotka tuntevat lapsen, ovat omista asemistaan päteviä antamaan tietoa lapsesta, mutta aina omien käsitystensä heijastamina. Aikuisten antamassa tiedossa on aina kyse aikaisempien kokemusten muodostaman tiedon, yleisten mielipiteiden ja tehtyjen hetkittäisten havaintojen yhdistelmästä. Tietoon vaikuttaa myös merkittävästi muun muassa kyseisen aikuisen maailmankuva, arvot, näkemykset, ennakkokäsitykset ja oma elämäntilanne. (Lämsä, T., 2009, s. 94.)

Aineistonkeräämisellä visuaalisena materiaalina voi olla tutkimuksellisesti useita etuja. Valokuvaamalla voi esimerkiksi olla mahdollista vangita tälle tutkimukselle merkityksellisten leikkien nopeasti muuttuvia tilanteita visuaalisesti (Kalliala, 1999, s. 78). Tutkittaessa lapsiperheen usein vauhdikasta arkea ja leikkiä, valokuva voi myös auttaa taltioimaan hetkiä, joiden kuvaaminen vain sanallisesti

tuntuisi haastavalta. Valokuvaaminen on yksi tapa päästä lähelle ihmisen arkea ja toimintaa (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 173). Videokuvaamiseen liittyvä satumanvaraisuus voi puolestaan tuoda tutkimukseen mukaan asioita, joita ei muutoin olisi osannut siihen hakea (Viljamaa ym., 2017, s. 16). Tässä tutkimuksessa perheiden oma vapaus tuottaa ja valita tutkimusaineistoa tuotti todennäköisesti erilaista aineistoa, kuin mitä olisin itse osannut kerätä. Perheiden leikki tutkimuskohteena vaatii tutkijalta herkkää otetta perheen omaa kulttuuria kohtaan. Kyrönlampi (2014, s. 303) painottaa, ettei esimerkiksi leikin hauskuus välttämättä paljastu muille kuin leikkijöille itselleen. Valokuvan avulla voi olla mahdollista tehdä näkyväksi esimerkiksi arjen visuaalista huumoria (Kyrönlampi, 2014, s. 309).

Perheille ei esitetty toiveita siitä, minkä verran aineistoa heidän oli tuotettava tutkimusta varten. Valitsemiensa aineistonkeruupäivien jälkeen tutkimusperheet lähettivät tuottamansa ja valitsemansa aineiston minulle tarkasteltavaksi. Virikeaineistoon tutustuminen ennen stimulated recall -haastattelua mahdollisti muun muassa tutkimuksen kannalta merkityksellisten aineiston osasten ja haastattelukysymysten pohtimisen (ks. Patrikainen & Toom. 2004, s. 245). Sain näin myös mahdollisuuden saattaa kuva-aineistoa konkreettiseen paperiseen muotoon, jolloin sitä pystyi käyttämään helpommin virikkeenä tutkimustilanteessa.

6.4.2 Stimulated recall –haastattelut

Toisella vierailullani tutkimusperheissä toteutettiin stimulated recall –haastattelut. Keskustelut pyrittiin järjestämään aina mahdollisimman nopeasti aineistonkeruupäivien jälkeen, jotta perheen toteuttama leikin ja leikkikulttuurin havainnointi olisi mahdollisimman tuoreena mielessä. Pursi ym. (2017, s. 27) kuvaavat leikin havainnointia arjessa jatkuvana prosessina. Vaikka havaitsemekin kehollisesti ilmapiiriin ja arjen toimintaan liittyviä tuntemuksia, aikuinen kuitenkin harvemmin jää kuuntelemaan omia tuntemuksiaan ja miettimään niiden merkityksiä. Pian havainnoinnin jälkeen toteutettu haastattelu tarjoaa mahdollisuuden käsitellä aineistonkeruun aikana pintaan nousseita ajatuksia, ja näin ehkä päästä käsiksi perheenjäsenten leikille antamiin syvempiin merkityksiin.

(Pursi ym., 2017, s. 27.) Myös pyrkimys lasten osallistumisen tukemiseen puolsi haastattelujen toteuttamista mahdollisimman pian havainnoinnin jälkeen. Virkki (2015, s. 71) kuvaa yhden lasten haastattelemisen haasteen löytyvän lasten konkreettisesta ajattelusta kuten esimerkiksi käsityksestä ajasta. Stimulated recall -menetelmän voidaan myös katsoa tukevan laadullisen tutkimuksen yleisiä tavoitteita eli tutkittavan ilmiön kuvaamista tietyssä kontekstissa. Stimulated recall -menetelmässä aineistoa kerätään luonnollisissa olosuhteissa ja kiinnostuksen kohteena ovat yksilöiden kokemukset tilanteissa. (Patrikainen & Toom, 2004, s. 240.)

Haastattelussa on aina kyse eräänlaisesta keskustelusta. Keskustelun kuluessa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa saamaan tietoonsa tutkimuksen aihepiiriin kuuluvia asioita. (Eskola & Vastamäki, 2015, s. 27.) Tutkijan tehtävänä on kuunnella haastateltavia aktiivisesti ja esittää kysymyksiä muistaen suhtautua avoimesti haastateltavan esittämiin näkemyksiin (Patrikainen & Toom, 2004, s. 245). Stimulated recall -tyyppisestä haastattelusta voidaan käyttää myös nimitystä virikkeitä antava keskustelu tai virikehaastattelu (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 175; Törrönen, 2017, s. 233). Stimulated recall -haastattelussa merkittävässä roolissa ovat erilaiset tutkittavaan tilanteeseen liittyvät virikkeet. Tavoitteena on, että virikkeitä apuna käyttäen tutkimushenkilön olisi mahdollista palauttaa mahdollisimman samankaltaisina mieleensä alkupe-
räiset tilanteet ja saada sanallistettua toiminnan aikana tapahtuneita ajatusprosesseja. (Patrikainen & Toom, 2004, s. 239.)

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena oli perhe mutta myös perheenjäsenten omat kokemukset arjen leikistä. Perheen yhteisestä haastattelusta voidaan käyttää esimerkiksi termiä perhehaastattelu tai perheen ryhmähaastattelu (ks. esim. Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 507; Reczek, 2014, s. 311). Perhehaastatteluun oli tässä tutkimuksessa mahdollista osallistua koko perheen voimin tai vaihtoehtoisesti järjestää haastattelu ainoastaan halukkaiden perheenjäsenten kesken (ks. Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 509; Reczek, 2014, s. 311). Näin perhe sai yhä aktiivisesti määrittää omaa osallistumistaan tutkimukseen. Perheenjäsenten yhteinen haastattelu, eräänlainen ryhmähaastattelu, tarjoaa sekä mahdollisia etuja että haittoja tutkimushaastattelun näkökulmasta. Ås-

tedt-Kurki ja Hopia (1996, s. 506) muistuttavat, että perheenjäsenten poikkeuksellisen vahvat, keskinäiset tunnesiteet tekevät perheen haastattelutilanteesta poikkeavan verrattuna tavanomaiseen ryhmähaastatteluun. Nämä tunnesiteet yhdistävät perheenjäseniä ja voivat myötävaikuttaa yksityiskohtaisen ja rikkaan tiedon välittymiseen yhteisessä haastattelutilanteessa. (Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 506.) Reczek (2014, s. 311) nostaa perheen ryhmähaastattelun vahvuuksista esille myös perheenjäsenen käyttämisen haastattelijana, mikä osoitautui tämän tutkimuksen kohdalla tavanomaiseksi tilanteeksi tutkimusperheiden aikuisten toistaessa minua tai muotoillessa kysymyksiäni lapsille ymmärrettävämmiksi. Perhehaastattelussa saattavat perheenjäsenet toisaalta pyrkiä tuottamaan itsestään positiivisemman kuvan, eivätkä mielipiteet myöskään aina kohtaa. (Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 508.) Rikkautena voidaan kuitenkin nähdä yksilöllisten ja ryhmän näkökulmien kohtaaminen (Reczek, 2014, s. 311).

Ryhmäkeskustelulle on tyypillistä, että ryhmän keskinäiselle vuorovaikutukselle ja yhteisen tiedon tuottamisen prosessille annetaan tavallista haastattelua enemmän tilaa. Näiden prosessien voidaan katsoa kertovan ryhmän toimintatavoista. Vuorovaikutus ilmentää ryhmän arvoja ja normeja, ja esimerkiksi huumorin käyttö voidaan nähdä epäsuorana tapana ilmaista erimielisyyttä tai käyttää valtaa (Pietilä, 2017, s. 112). Tämän tutkimuksen perhehaastatteluita kuvasi välittömyys, ja perheet käyttivät aikaa yhteisen dialogin luomiseen. Perhehaastattelussa huomiota ei kiinnitetä niinkään siihen, kuka kertoo, vaan siihen minkälaisia narratiiveja perhe yhdessä tuottaa. (Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 506, 508.) Vaikka tutkimuksessa ei oltu kiinnostuneita perheen vuorovaikutuksen toimivuudesta sinänsä, vuorovaikutuksen havainnointi voi keskustelutilanteessa antaa lisätietoa esimerkiksi leikkiin suhtautumisesta ja sen kautta toimijuuttaan rakentavien valta-asetelmista.

Haastattelussa tutkija ja haastateltavat pyrkivät yhdessä rakentamaan tutkittavasta ilmiöstä yhteistä ymmärrystä (Patrikainen & Toom, 2004, s. 240). Perhehaastattelussa nuorimpien osallistujien mahdollisuudet osallistua voidaan nähdä usein rajoittuneina (Åstedt-Kurki & Hopia, 1996, s. 509), ja sen vuoksi tässä tutkimuksessa lapsen näkökulman tavoittamiseen paneuduttiin yhteisen haastattelun lisäksi myös lapsilähtöisemmillä tavoilla. Karlsson (2012, s. 41) muistuttaa,

että jos haluamme mahdollistaa lapsille todellista vaikutusvaltaa, meidän tulee pitää lähtökohtana heidän omia toimintatapojaan. Lasten ja aikuisten ollessa yhdenvertaisia, lapset on kuitenkin kohdattava heidän erityislaatuisuutensa kuten leikillisyytensä huomioiden. (Karlsson, 2012, s. 41.)

Stimulated recall -haastattelu voidaan toteuttaa strukturoituna tai strukturoimattomana (Patrikainen & Toom, 2004, s. 242). Esille nousevat asiat kumpuavat pääosin perheiltä itseltään ja määrittyvät heidän tuottamansa kuva-aineiston mukaan. Vaikka tutkimusta ohjaavat tutkittavan kokemukset ja ajatukset, tutkijan on syytä pitää tarkasti mielessään tutkimuksen pyrkimykset, jotka johdattavat olennaisten niin suunniteltujen kuin tilanteessa muotoutuvienkin kysymysten äärelle. (Patrikainen & Toom, 2004, s. 245). Virikkeiden käyttötapa ja niiden rooli haastattelun ohjaajana voi vaihdella jopa saman tutkimuksen sisällä (Törrönen, 2017, s. 240). Rakensin tämän tutkimuksen haastattelut pääosin virikkeiden varaan, mutta työn helpottamiseksi keräsin taulukkoon pääosin teoreettisesta viitekehyksestä nousseet, tutkimukselle keskeiset teemat ja tarkemmat kysymykset. Siihen kirjasin myös perheen haastattelua varten keräämästä aineistosta minulle nousseet havainnot (ks. liite 2). Näin haastattelu sai puoli-strukturoidun haastattelun piirteitä (Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 47), jolloin haastattelu kohdennettiin tiettyihin teemoihin virikkeiden toimiessa haastattelun aktivoijina tai vertailukohtina (Törrönen, 2017, s. 239). Virikkeet voidaan nähdä kulttuurisina välineinä, jotka palvelevat vuorovaikutusta yksilöiden välillä. Virikkeenä toimivasta välineestä, esimerkiksi valokuvasta, voi keskustella ja se voi toimia erilaisten aiheiden välittäjänä yhteisessä keskustelussa. (Lipponen ym., 2013, s. 162.)

Kun haastattelussa on mukana lapsi, tutkijalle on erityisen tärkeää pyrkiä sovitamaan kohtaaminen ja keskustelu aitoon ympäristöön (Aarnos, 2015, s. 167). Rennon ja luontevan kohtaamispaikan järjestäminen voi edesauttaa lapsen kanssa tutustumisen ohella lapsen kuulluksi tulemistä. Myös tapaamisen ajan kohta ja lapsen virkeys on tärkeä ottaa huomioon. (Lähteenmäki, 2012, s. 297.) Aikuisenkin haastateltavan tapauksessa koti on se ympäristö, jossa tutkijan on Eskolan ja Vastamäen (2015, ss. 30–31) mukaan todennäköisintä onnistua haastattelussa. Koti oli tämänkin tutkimuksen puitteissa aidoin ja paras vaihto-

ehto haastattelua varten. Keskustelut toteutettiin arkisin iltapäivällä tai alkuillasta perheiden itse valitsemina ajankohtina. Stimulated recall -haastattelun valintaa tämän tutkimuksen haastattelumetodiksi puolsivat myös muun muassa Einarsdóttirin (2007, s. 200) kokemukset virikkeiden käytöstä lasten haastatteluisissa. Hän kuvaa lasten innostusta kun nämä saavat mahdollisuuden tarkastella omia päiviensä tekemisiä ja toimintoja valokuvista. Myös Lipponen ym. (2013, s. 163, 166) totesivat valokuvien toimivan lapsilla arjen kokemuksia välittävinä artefakteina. Valokuvat tekevät lasten kokemukset näkyviksi ja auttavat sekä muistamaan että jakamaan niitä. Virikkeellinen haastattelu tarjoaa lapsille mahdollisuuden pohtia ja reflektoida kokemaansa. (Einarsdóttir, 2007, s. 200.)

Tallensin stimulated recall –haastattelut älypuhelimien nauhoitusominaisuuden avulla. Nauhoitusta puolsi näin saamani vapaus muistiinpanojen tekemisestä, mikä saattoi auttaa luomaan haastatteluun vapautuneemman ja luontevamman tunnelman. Nauhoitus mahdollistaa myös vuorovaikutustilanteisiin sisältyvien erilaisten vivahteiden sisällyttämisen aineistoon. (Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 92.)

6.4.3 Lapsilähtöinen kohtaaminen osallistuvasti havainnoiden

Lapsen näkökulman tavoittaminen vaatii tutkijoilta paljon pohdintaa, sillä erilaiset tutkimus- ja toimintastrategiat on kehitetty pääosin aikuisille soveltuviin toimintatapoihin nojaten (Karlsson, 2012, s. 36). Lapsuutta tutkivien yhtenä haasteena on sellaisten tutkimusmenetelmien löytäminen, joilla saada lasten elämän eri alueet eli toimintapiirit näkyviksi (Lämsä, T., 2009, s. 107). Einarsdóttir, Dockett ja Perry (2009, s. 230) muistuttavat, että lasten näkökulman vakavasti ottaminen vaatii oikeudenmukaisuutta heitä kohtaan myös aineistonkeruussa. Valittujen metodien tulee sopia lapsille ja heidän ikäkauteensa ottaen huomioon muun muassa lasten taitavuus, kokemukset, kiinnostuksen kohteet ja konteksti, jossa tutkimusta tehdään (Einarsdóttir, 2007, s. 199). Eri ikäiset lapset myös suosivat erilaisia metodeja (Einarsdóttir, 2007, s. 207). Lähteenmäki (2012, ss. 287–288) muistuttaa, että lapsilähtöisissä kohtaamistilanteissa on mahdollista saada enemmän ja laaja-alaisempaa tietoa lasten arjesta ja ajatuksista kuin tilanteissa, joissa aikuinen esittää kysymykset tai haastattelee lasta. Lapsi on

mahdollista kohdata vaikkapa piirtäen, leikkien tai saduttaen (Lähteenmäki, 2012, s. 287).

Tämän tutkimuksen perheistä löytyi jokaisesta ainakin yksi 5–7-vuotias lapsi. Lapsen tiedon lähestyminen useiden eri metodien kautta voidaan nähdä ensisijaisena ja luonnollisena valintana lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa. Monien eri metodien kautta saatua tietoa on kuitenkin aina syytä tarkastella kokonaisuutena. (Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 79; Lähteenmäki, 2012, s. 313). Haastattelut ovat havainnoinnin ohella yksi yleisimmistä lasten kanssa käytetyistä tutkimusmetodeista (Einarsdóttir, 2007, s. 199). Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset osallistuivat omasta toiveestaan perheen stimulated recall – haastatteluun, josta heillä oli myös mahdollisuus kieltäytyä. Hirsjärvi ja Hurme (2006, s. 128) toteavat tutkimushaastattelun mahdollisuudeksi päästä lähemmäs lapsen elämysmaailmaa. Raittilan ym. (2017, s. 312) mukaan haastattelun sijaan on kuitenkin syytä käyttää käsitettä lasten kanssa käytävä keskustelu. Lasten haastatteluissa on omat haasteensa kuten esimerkiksi vaatimus keskittyä pitkään samaan tehtävään. Hirsjärvi ja Hurme (2006, s. 130) kuvaavat sopivaksi lapsen haastattelun kestoksi vain 15–20 minuuttia. Tässä tutkimuksessa stimulated recall -haastattelu toteutettiin mahdollisimman vapaamuotoisena ja toiminnallisena keskusteluna, johon tutkija osallistui havainnoiden samalla. Lapset toivat itse toiminnallisuutta keskusteluun esimerkiksi leikkien, piirtäen, pela-ten tai vieden minut pienelle kotikierrokselle. Virikkeenä toimineet valokuvat ja videot toivat keskusteluun lisän, joiden ansiosta koin lasten osallistumisen mahdollisuuksien kasvavan.

Lasten haastattelun onnistumista saattaa tukea myös vanhemman läsnäolo tai se, että lapsella on ollut mahdollisuus tutustua tutkijaan ennen varsinaisen haastattelun tekemistä. (Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 130.) Tässä tutkimuksessa vierailin perheen luona kerran ennen varsinaista haastattelua. Ensimmäisen käynnin tarkoituksena oli tulla hieman tutuksi perheen kanssa ja selostaa osallistujille tutkimuksen kulku mahdollisimman selkeästi. Oli tärkeää, että tutkimusperheet ja erityisesti lapset tiesivät minun olevan kiinnostunut heidän arjestaan ja leikeistään. Karimäen (2012, s. 145) mukaan tutkijan on syytä korostaa osallistuville lapsille heidän ajatustensa arvokkuutta ja merkityksellisyyttä. Par-

haimmillaan tutkimuskeskustelu voi näyttäytyä lapselle positiivisena tilanteena, jossa hän pääsee nauttimaan aikuisen jakamattomasta huomiosta ja mieleisistä toiminnoista (Kyrönlampi-Kylmänen, 2012, s. 79). On tärkeää muistaa, että lapsen haastattelu on vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa sekä lapsi että haastattelija tuottavat keskustelun sisältöä. Sekä tilanne että haastattelija muokkaavat haastattelussa kuultua lapsen ääntä. Haastattelussa näyttäytyvä todellisuus on kaikkien edellä mainittujen tekijöiden yhdessä tuottama. (Alasuutari, 2005, s. 162)

Lasten arjen rakentumista ja heidän kokemuksiaan siitä on mahdollista tavoitella kuuntelemisen ohella myös havainnoimalla (Lähteenmäki, 2012, s. 317). Osallistuva havainnointi kytkee Grönforsin (2015, s. 149) mukaan saadun tiedon paremmin sen oikeaan kontekstiin, jolloin asioita on helpompi tarkastella niiden oikeissa yhteyksissä. Osallistuva havainnointi sopii hyvin myös tilanteessa, jossa tutkittavasta ilmiöstä on saatavilla vähän tietoa. (Grönfors, 2015, s. 149.) Clark ja Moss (2005, s. 37) kuvaavat lasten omassa arjen ympäristössään johdattamaa esittelykierrosta moniaistilliseksi tavaksi päästä käsiksi lasten kokemuksiin ja tietoon. Piirtäminen puolestaan voi tarjota sekä aikuiselle että lapselle toisenlaisen, leikkinä näyttäytyvän mahdollisuuden kommunikoida, ja toisenlaisen tavan päästä merkittävän tiedon äärelle (Einarsdóttir, Dockett & Perry, 2009, s. 228, 230). Piirtämisen avulla on usein mahdollista liittää haastattelu paremmin lapsen omaan kokemusmaailmaan. Kuvia ja piirroksia kutsutaan projektiivisiksi eli heijastaviksi menetelmiksi. (Aarnos, 2015, s. 170.) Kun lapset puhuvat ja piirtävät, he samalla sekä rakentavat että välittävät omia merkityksiään. (Einarsdóttir, Dockett & Perry, 2009, s. 229.) Tarkoituksena ei ollut analysoida piirustusten kuvallisia elementtejä. Piirustusten analysointia pidetään haastavana, ja sen voidaan katsoa herkästi johtavan väärin johtopäätösiin (Lähteenmäki, 2012, s. 313).

Haastattelun aikana, sitä ennen ja jälkeen tehdyt havainnot kirjattiin ylös mahdollisimman pian haastattelun jälkeen. Näin muistiinpanojen tekeminen ei häirinnyt tilanteen luonnollista kulkua. (Grönfors, 2015, s. 156.)

6.5 Tutkijan rooli

Jokaisella tutkijalla ja tutkimukseen osallistuvalla lapsella ja aikuisella on oma arvomaailmansa ja henkilökohtainen maailmankatsomuksensa. Arvomaailmamme kautta ymmärrämme ja tulkitsemme kukin maailmaa ja tutkimuskohdetta. (Benjamin, Niemi, Kuusisto & Kallioniemi, 2019, s. 142.) Valitut tutkimusmenetelmät ohjaavat osaltaan tutkijan roolin muodostumista ja merkitystä. Tässä tutkimuksessa käytettiin menetelminä haastattelujen lisäksi osallistuvaa havainnointia, jolloin tutkijan roolin voitiin nähdä korostuvan. Kun tutkija osallistuu tilanteeseen, hän tulee väistämättä osaksi tutkimaansa todellisuutta. (Patrikainen & Toom, 2004, s. 241.) Perheiden kotien arki-iltoihin läsnäolollani oli vaikutuksensa. Osallistuva havainnoija raportoi saamaansa tietoa aina suhteessa myös omaan henkilökohtaiseen tutkimuskokemukseensa eli vuorovaikutukseen tutkitavien ja tutkijan välillä. Tätä henkilökohtaista otetta ei Grönforsin (2015, s. 160) mukaan tule pyrkiä hävittämään, eikä ilmiötä ja toimijoita olekaan syytä tarpeettomasti etäännyttää. (Grönfors, 2015, s. 160.) Kuten Viljamaa ja Kinnunen (2019) kertovat äiteinä omien lastensa parissa tekemästään tutkimuksesta, minäkin asetuin tähän tutkimukseen osaltani myös lapsiperheen äidin roolissa. Grönfors (2015, s. 148) muistuttaa, että jokainen tutkija toimii aina parhaimmillaan juuri omasta persoonastaan käsin, jossa toimimme luontevimmin. Koin soilahtavani perheiden arki-iltoihin vaivatta, ja ulkopuolisen tarkkailijan ohella osa minusta asettui tutun äänimaailman, olemisen ja läsnäolon tilaan, jossa myötäelin ja koin arjen eletyt hetket myös itsessäni.

Tutkijan tietoisuus roolistaan, omasta toiminnastaan ja valinnoistaan on osa tutkimuksen eettisyyttä, luotettavuutta ja tietoa. Lapsen kanssa tutkimusta tehdessään löytää jokainen tutkija omat tapansa toimia. (Viljamaa & Kinnunen, 2019, s. 200.) Oma tutkijan rooliaan voi pohtia yksinkertaisimmillaan oman arkielämän kohtaamisten tärkeimpien tekijöiden kautta. Ihmisen ja tutkijan roolit menevät käytännön työskentelyssä usein lomittain, mutta niiden käsittely myös erillään on tärkeää. (Grönfors, 2015, s. 148.) Tässä tutkimuksessa pyrkimyksenäni oli suhtautua jokaisen lapsen kokemukseen yksilöllisesti hänen oman arkensa leikistä. Tavoitteena oli, etteivät omat ennakkotietoni tai -oletukseni lasten leikis-

tä ja arjesta vaikuta lasten ja perheiden kohtaamisessa. Halusin kohdata perheen ja sen jäsenet kunnioittaen, vastauksista järkyttymättä tai aiheettomasti huvittumatta (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 131).

On tavanomaista, että havaintojen tekeminen yhdistetään jonkin asteiseen osallistumiseen. Tutkija voi osallistuvana havainnoijana joissain tilanteissa osallistua enemmän ja toisissa vain tarkkailla. (Grönfors, 2015, s. 152.) Ohjenuoraksi osallistumisen ja tarkkailun tasapainoilussa Grönfors (2015, s. 152) antaa havainnoinnin kohteena olevien, tässä tapauksessa lasten, päättää ja johdatella tutkijan osallistumista. Siten tutkija ei ehkä erehdy omalla toiminnallaan aiheuttamaan muutoksia lapsen käyttäytymiseen. Vieraillessani perheissä toimin hetkestä riippuen sekä havainnoivan osallistujan että osallistuvan havainnoijan rooleissa. Sain myös mahdollisuuden havainnoida pieniä palasia perheiden arkea ennen yhteisen hetken alkamista tilanteessa, jossa osallistumista ei vielä varsinaisesti tapahtunut. Metsämuuronen (2008, s. 43) kuvaa ulkopuolisuuden pyrkimyksen näyttäytyvän toisinaan tarpeettomana, ja näin koin myös tässä tutkimuksessa. Lapset tarjosivat kukin omalla tavallaan mahdollisuuden kurkistaa heidän arkeensa ja kiinnostuksenkohteisiinsa. Otin kaiken osallistumiseen ja havainnointiin mahdollistavan toiminnan innostuen ja kiitollisena vastaan.

6.6 Laadullisen aineiston analyysimenetelmät

Tutkimuksen aineisto koostui edellä kuvatusti tutkimusperheiden keräämästä aineistosta ja jokaisen perheen kanssa pidetystä stimulated recall -keskustelusta sekä osallistuvasta havainnoinnista. Perheet keräsivät aineistoa kaikilla ehdotetuilla menetelmillä. Seuraavassa taulukossa 2. esitetään tutkimuksessa käytetty aineisto kokonaisuudessaan:

Taulukko 2. Tutkimusaineisto perheittäin

	Perhe 1	Perhe 2	Perhe 3	Perhe 4	Yhteensä
Aikuisten otta- mat valokuvat	16 kpl	13 kpl	-	-	29 kpl
Lasten ottamat valokuvat	70 kpl	-	221 kpl	10 kpl	301 kpl
Perheen kuvaa- mat videot	5 kpl (yh- teensä 6 min 25 s)	-	-	-	5 kpl (6 min 25 s)
Perheiden omat muistiinpanot tai päiväkirja	1 sivu	-	2 sivua	-	3 sivua
Perheiden tuot- tamat äänitallen- teet	3 kpl (yh- teensä 95 min)	-	-	-	3 kpl (95 min)
Stimulated re- call -haastattelut	53 min (25 sivua tekstinä)	52 min (24 sivua tekstinä)	67 min (33 sivua tekstinä)	64 min (31 sivua tekstinä)	3 h 56 min (113 sivua tekstinä)

Vaikka tutkimusaineisto koostui erillisistä tutkimusyksiköistä, tässä tapauksessa tutkimusperheiden ryppäästä, laadullista aineistoa tulee kuitenkin tarkastella aina kokonaisuutena (Alasuutari, 2011, s. 38). Aineistoa tarkasteltiin narratiiveina eli erilaisina kertomuksia perheiden arjesta ja sen sisältämistä leikin episodeista. Kerronnallisella tutkimuksella tarkoitetaan Heikkisen (2015, s. 151) mukaan tutkimusta, jossa huomio kohdistetaan kertomiseen tiedon välittäjänä ja rakentajana tai itse kertomuksiin. Tässä tutkimuksessa laadullisen aineiston analyysi toteutettiin aineistolähtöisesti soveltaen sekä sisällönanalyysin että temaattisen analyysin käytänteitä. Myös narratiivien analyysille tyypillisiä piirteitä hyödynnettiin. Aineistolähtöisessä analyysissä pyrkimyksenä nähdään teoreettisen kokonaisuuden luominen tutkimusaineistosta (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 108). Tämä teoreettisten käsitteiden muodostama kuvaus tutkimuskohteesta syntyy tulkinnan ja päättelyn prosessissa, jossa syntynyttä teoriaa ja johtopäätöksiä verataan jatkuvasti alkuperäisaineistoon (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 127).

Aloitin kerätyn aineiston analyysin litteroimalla haastattelut tekstiksi, joka yhdessä perheiden keräämän aineiston ja omien havainnointimuistiinpanojeni kanssa muodostivat tutkimusaineiston (ks. Ruusuvuori & Nikander, 2017, s.

427). Kirjasin havaintoja kuten myös ryhmähaastattelulle merkityksellisiä epäsuoria ja ei-sanallisia viestejä litteraatteihin (ks. Pietilä, 2017, s. 128). Näin keskustelun tarkastelu onnistui monimuotoisen tilanteen eri osaset huomioon ottaen. Litteroin myös perheiden itse tuottamat äänitallenteet ja sain ne näin muotoon, joka mahdollisti analyysin (ks. Metsämuuronen, 2008, s. 48). Aineistodataa kertyi litteraatteina yhteensä 113 sivua. Perehdyin litteroituun aineistoon huolellisesti ennen varsinaisen analyysin aloittamista.

Tämän jälkeen aloitin pelkistämisen, jonka tarkoituksena oli poistaa aineistosta kaikki tutkimuksen kannalta epäoleellinen. Pelkistetyn aineiston analysoin tematisoimalla eli pilkkomalla aineiston sen sisältämien aiheiden mukaan teemoiksi. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 105.) Kaikissa analyysin vaiheissa minua ohjasivat tutkimustehtävät. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 123.) Pyrkimystä ymmärtää ja tarkastella tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan pidetään merkityksellisenä aineistolähtöistä analyysiä tehtäessä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 127). Myös perheiden tuottama kuva-aineisto pelkistettiin esikarsimalla. (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 123). Jokainen aineistoon liitetty kuva tai video oli silti tutkimuksen kannalta merkittävä ja toimi tärkeänä virikkeenä haastattelutilanteissa. Esikarsinnan tavoitteena tässä vaiheessa tutkimusta oli erottaa virikkeenä toimineesta joukosta ne kuvat, joiden käyttö aineistona palvelee tutkimusta myös laajemmin. Perheiden tuottama kuva-aineisto kuuluu genreltään pääosin perhevalokuvien lajityyppiin (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 174). Tämän vuoksi karsinta oli välttämätön myös perheiden anonymiteetin suojelemiseksi, ja tarkemman tarkasteluun valittiin vain sellaista aineistoa, mistä perheiden tunnistaminen ei esimerkiksi henkilöiden tai asuinpaikan avulla ole mahdollista. Tällä rajoituksella nostin tutkimusaineistosta analyysivaiheeseen mukaan yhteensä 56 valokuvaa. Näistä valokuvista 12 oli perheiden aikuisten ja loput 44 lasten kuvamia. Karsittu aineisto piti sisällään valokuvia kaikilta tutkimusperheiltä, ja ne sisälsivät niin arkipäivän kuin vapaapäivienkin leikkejä tai kuvan ottajille muuten merkityksellisiä asioita perheen arjesta. Teemoittelun vaiheessa ryhmittelin kuvat yhteen niitä käsitelleiden keskustelukatkelmien ja keskusteluista pelkistettyjen ilmausten kanssa. Samoin toimin haastatteluaineistoa tukevien päiväkirjamerkintöjen, muistiinpanojen ja omien havaintokatkelmieni kanssa. Luokittelin

myös kuvat niiden sisältämien teemojen mukaan analysoiden samalla, minkä tutkimusongelman kohdalla ne parhaiten tukevat muun aineiston analyysia.

Pelkistämisen ja teemoihin järjestämisen jälkeen lähdin tarkastelemaan muodostettujen teemojen välisiä yhteyksiä sekä pohtimaan niiden suhdetta toisiinsa. Yhdistin teemoja tiivistäen aineistoa ja sisällytin yksittäisiä tekijöitä yleisempiin käsitteisiin (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 124). Tuomi ja Sarajärvi (2018, s. 142) korostavat tematisoinnin yhteydessä tutkijan aktiivista aineiston tulkintaa. Narratiivinen aineisto eroaa muunlaisesta tutkimusaineistosta erityisesti siinä, että sen yksiselitteinen tiivistäminen numeroiksi tai edes kategorioiksi ei ole mahdollista. Narratiivisen aineiston jatkokäsittely edellyttääkin tutkijalta aina tulkintaa. (Heikkinen, 2015, s. 149.) Tässä tutkimuksessa suuntasin kiinnostukseni erityisesti kertomusten temaattiseen sisältöön ja jätin analyysissä syrjään tavat, joilla perheet leikistä ja arjestaan kertoivat. Etsin perheiden ja eri perheenjäsenten esille tuomista teemoista sekä yhtäläisyyksiä että ristiriitaisuuksia.

Vastatakseni ensimmäiseen tutkimusongelmaan, leikin rakentumiseen osaksi lapsiperheen arkea, etsin aineiston kertomuksista tämän tutkimuksen havaintoyksikkönä käsitetyn yhden lapsiperheen päivän leikkien episodien yleisimpiä käsitteellisiä ilmenemismuotoja. Merkityksellisenä näin niiden suhteet toisiinsa sekä niiden erilaiset merkitykset perheiden arjessa, mihin pyrin vastaamaan toisessa tutkimusongelmassa. (ks. Kaasila, 2008, s. 46, 44.) Kaasila (2008, s. 44) muistuttaa, että kerronta on arjen toimintojen ja tapahtumien kuvaamisen ohella niiden suhteuttamista ja järjestämistä juoniksi ja henkilöhahmojen liittämistä kertomuksiin. Tarkastelin aineiston erilaisia kertomuksia analyysissä myös ajallisen jäsennyksen kautta. Tarkoitukseni oli tavoittaa kuvan perheiden niin kutsusta leikkirytmistä sekä arkipäivänä että vapaapäivänä. Perheiden tuottaman aineiston analyysiä tukivat ja täydensivät stimulated recall -haastatteluiden tarjoama perheiden omien leikkien ja arjen hetkien sanallistaminen. Sekä kuva- että haastatteluaineistojen yhdistämisen analyysissä voitiin katsoa tuovan siihen erilaisia näkökulmia mikä vahvistaa samalla tulosten monimuotoisuutta.

Lopuksi analysoin sitä, millä tavoin perheet tuottavat leikkikulttuuria arjessaan. Ymmärrys leikkikulttuurin rakentumisesta ja lapsen toimijuutta määrittävistä teki-

jöistä sitoo tutkimusongelman sisältämät teemat yhteen ja luo kokonaisvaltaisen kuvan perheiden leikeistä ja niiden tuottamisesta arjessa. Toteutin analyysin hyödyntämällä luvussa 4.1 esiteltyjä toimijuuden modaliteetteja (Lipponen ym., 2013, ss. 163–164). Modaliteetit mahdollistivat sekä toimijuuden rakentumisen että siihen liittyvien tekijöiden käsitteellistämisen. Lipponen ym. (2013, s. 174) kuvaavat modaliteetteja mielekkäänä ja rikkaana tapana tarkastella toimijuutta lasten näkökulmasta. Modaliteettien kautta tarkasteltuna toimijuus viittaa ihmisen vahvuuksiin sekä positiivisiin kokemuksiin. Ennakko-oletusteni mukaan tutkimusperheiden lapset näkivät leikin toiminnan jo lähtökohtaisesti positiivisena ja itselleen mielekkäänä. He olivat myös valokuvatessaan valinneet itselleen mieleisiä ja merkityksellisiä tilanteita ja asioita, joista kertoivat keskusteluissa. Aineiston analyysissä nostin esille teemojen ohella sellaiset katkelmat, joissa lapset kertovat itsestään toimijoina erityisesti sellaisissa leikin hetkissä, joissa he kokevat osaavansa ja pystyvänsä. (Lipponen ym., 2013, ss. 164–166.) Aikuisten narratiiveista tarkastelin erilaisia tapoja tukea lasta leikissä ja näkökulmia lapsen leikin kautta tuottamiin arjen hetkiin.

Käsittelen tutkimuksen tuloksia seuraavassa luvussa tutkimuskysymys kerrallaan. Perheiden ja haastateltavien nimet on tutkimuksen raportoinnissa korvattu taulukossa 1 (s. 40) listatuilla koodeilla heidän yksityisyytensä suojaamiseksi.

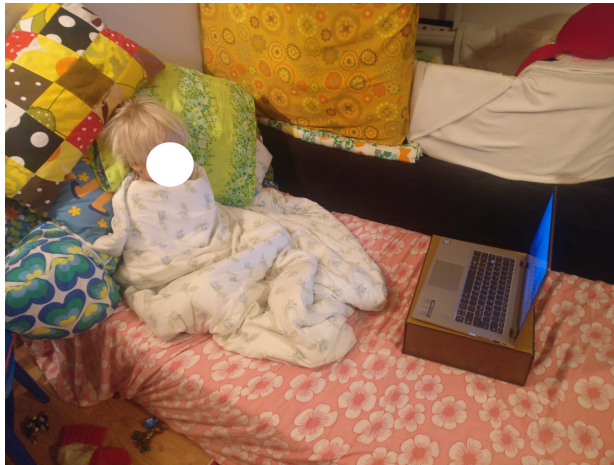
7 Tutkimustulokset ja niiden tulkintaa

Esittelen tutkimuksen tulokset tässä luvussa tutkimusongelmittain koottuna. Ensimmäisessä luvussa avaan leikin rakentumista lapsiperheiden arjessa sekä ajallisesti että liittäen ne erilaisiin kodin toimintoihin. Toisessa luvussa tarkastelen erilaisia merkityksiä, joita perheet kokivat leikillä olevan heidän arjelleen. Viimeisessä luvussa käsittelen lapsen toimijuuteen ja leikkikulttuurin rakentumiseen liittyviä teemoja. Lisäksi kokoan keskeiset tulokset yhteen ja liitän ne tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen.

7.1 Leikin rakentuminen osaksi arkea

Tutkimuksen havaintoyksikön eli lapsiperheen yhden päivän tarkastelu kohdistui arkipäivien osalta pääosin aamuun, iltapäivään ja iltaan, sillä perheet eivät tallentaneet arkeaan sen muissa toimintayksiköissä kuten päiväkodissa tai koulussa. Vapaapäivien kohdalla päivän leikkien jäsennys oli ajallisesti laajempi. Arjen ja siihen sisältyvien leikkien rytmit kulkivat lapsiperheissä mukana myös vapaapäivinä. Tämän tutkimuksen perheet elivät arkeaan perinteisellä aikataululla: perheenjäsenet lähtivät aamuisin töihin, päiväkotiin tai kouluun. Tarkastelen leikin ja arjen toimintojen rakentumista analyysissä keskeisiksi leikin hetkiksi nousseiden arjen ja vapaa-ajan tilanteiden tai toimintojen kautta alkaen aamusta lasten nukkumaanmenoon saakka.

Arkiaamuissa tämän tutkimuksen lapsiperheissä valmistaudutaan päivään ja toiminta suuntautuu yhteiseen ajoissa lähtemiseen. Aamuihin mahtuvat leikin hetket ovat lyhyitä ja mahdolliset leikit usein jokaiselle omia. Jos perheessä herätään varhain, aamun leikkikulttuurille on tavanomaista lastenohjelmien katseilu. Lastenohjelmat voivat aamuisin toimia perheen lasten heräämiseen liittyvänä rutiinina, kuten seuraavassa aikuisen valokuvaamasta aamuhetkestä ilmenee:

Kuva 1. Perhe 1: Aamuohjelmahetki aikuisen kuvaamana

H: Aamu alkaa sillä että..

L1: Katotaan ohjelmaa!

Ä1: Mutta kyllä usein hän haluaisi leikkiä.. leikkiä vaan arkiaamuna mut sit mun pitää sille aina sanoa että ei ehdi koska, koska mun pitää laittaa valmiiksi jutut.

Lasten luontainen leikillisuus tuottaa arkeen herkästi tilanteita, joissa yhteiset leikit ovat lapsella mielessä, vaikka aikaa leikkiin ei ole. Näin perheenjäsenten aamun kulun toiveet eivät välttämättä kohtaa. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän leikit kiinnostavat heti herätessä. Aamuihin kuuluvia leikin rutiineja löytyy myös lasten omista toiminnoista. Lasten omat leikkirutiinit voivat jäädä muulle perheelle vieraiksi perheenjäsenten toimintojen eriytyessä aamuihin kuuluvien aikataulujen vuoksi. Seuraavassa valokuvassa on lapsen valokuvaamana hänen itse keksimänsä jalkapallokorttipeli aamulla omassa huoneessa:

Kuva 2. Perhe 4: Jalkapallokortteilla pelaamista arkiaamuna lapsen kuvaamana

L4B: Yleensä mä teen jotain esim noilla korteilla, mä niinkun jaan jengit ja sitte

mä teen niillä näin, ylöspäin ja toinen vaikka alaspäin ja se joka on ylöspäin niinku voittaa.

Päinvastoin kuin arkena, vapaapäivien aamuissa leikeillä on oma erityinen sijansa. Vapaapäivinä perheet nauttivat aikatauluttomuudesta ja aikaa vietetään enemmän yhdessä. Vapaapäivinä leikki voidaan aloittaa heti heräämisen jälkeen ja myös perheen aikuisia herätellään leikkiin mukaan. Vaikka itse leikkiä ei koeta erilaiseksi arki- ja vapaapäivinä, leikin rutiinit eroavat toisistaan päivien erilaisen kulun mukaan. Esimerkiksi kiireettömään heräämiseen voi perheissä liittyä lapsille merkityksellisiä ja toistuvia leikin rutiineja:

Perhe 3: Katsomme lapsen kuvaamaa valokuvaa, jossa on perheen unisen näköinen isä sängyssä lapsi kainalossa.

Kaikki: ((naurua))

Ä3: Herättelemään varmaan iskää kun isi saa sitte nukkua viikonloppuna vähän nii sitte pojat menee sinne monesti pomppimaan ja..

((lapset nauravat yhä kovempaa))

Ä3: ...riehumaan.

L3A: Se oot sää (pikkuveli) tuolla! ((naurua))

H: Ootteks te taitavia herättämään iskän tollel aamulla pomppimalla?

L3A: Joo.

[...]

L3B: Mä puhun samalla sen korvaan.

H: Mitäs se isi siihen tuumaa?

L3A: ((naurua)) Nousee ylös.

Ä3: Nousee ylös tai.. aina ei nouse. ((naurua))

Vapaapäivissä leikit voivat jatkua usein aamusta iltaan saakka. Vapaapäivinä leikitään yhdessä ja myös yksin. Lisäksi kavereiden ja sukulaisten kanssa leikkinen kuuluu vapaapäiviin. Leikkiä ehditään muuallakin kuin kotona kuten mökillä, puistoissa tai museoissa. Vapaapäivien leikin toiminnot syntyvät yleensä lasten ajatuksista ja toiveista. Lasta kiinnostavien leikkien voidaan katsoa ohjaavan perheen yhteistä leikkiä ja yhdessä olemista. Myös aikuiset määrittävät omaa osallistumistaan leikkiin omien kiinnostuksenkohteidensa ja itselleen mieleisten asioiden kautta. Perheen sisällä voidaan nähdä muodostuvan erityisiä leikkikumppanuuksia, jolloin yhtä leikkiä leikitään aina toisen ja toista kolmannen kanssa. Perheen ja kavereiden yhteisistä leikeistä suosituin tämän aineiston perheillä oli pelaaminen sekä lautapelien että liikkumisen muodossa.

Kuva 3. Perhe 2: Pelaamista serkuilla viikonloppuna aikuisen kuvaamana

Leikki erityisesti lasten valokuvaamana ei välttämättä näyttäydy ensisilmäyksellä leikkinä. Myös kotiin liittyvät rutiinit ja rituaalit voivat yhdessä tehtyinä ja lapsen aloitteesta valittuina olla lapselle leikkiä. Yhteistä leikkiä voi olla esimerkiksi seuraavassa valokuvassa kuvattu lasten toiveesta viikonloppun ohjelmaan otettu kodin koristelu jouluiseksi:

Kuva 4. Perhe 3: Joulukoristeiden esillepanoa yhdessä perheen kanssa lapsen kuvaamana

Kodin askareita ja erilaisia kotitöitä kuuluu lapsiperheiden elämään sekä arkiettä vapaapäivinä. Ruokaa valmistetaan ja pyykkiä pestään. Myös aikuisen omiin töihin tai muihin tärkeisiin asioihin on joskus pakko palata työpäivien ulkopuolella. Kotityöt näyttäytyvät aikuisille ensisijaisesti työnä eivätkä leikkinä. Eri-laiset rutiinit ja kodin toiminnot ohjaavat leikkiä esimerkiksi aikatauluttamalla sitä. Aikuisten tehdessä kodin töitä lapset huutelevat aikuisia leikkiin. Aikuisen

kannustamana he saattavat olla mukana esimerkiksi kattamisessa, tiskeissä tai siivouksessa. Lapsellekaan kotityöt eivät usein ole leikkiä. Niitä tehdessään lapset ovat leikistä poissa. Toisaalta siellä missä lapsi on, on myös leikki, kuten yksi lapsi totesi kysymykseen kodin töiden leikillistämisestä.

L1: Onhan meillä aina leikkiä!

Myös siivous ja tavaroiden ja lelujen kerääminen omille paikoilleen kuuluvat lapsiperheiden jokaiseen päivään. Tavanomaisen ja lapsista tylsän työn tekemiseen voidaan keksiä helpotusta leikin avulla:

L4B: Yleensä jos pitää siivota, nii sit leikin.

H: Mites se toimii?

L4B: Että niinku leikki, että ne niiku tippuu sinne laa.. hyppää sinne laatikkoo.

Ä4: Niinku meill oli semmone, että kun se siivominen ei koskaan kiinnostanut, niin sitten mä keksin joskus, että mä ite lapsena tein siitä semmosen mukavan jutun, että voi laittaa vaikka musiikkia soimaan ja sit leikkii siinä samalla jotain että ne menee. Sit lapset otti siitä semmosen ja se on kehittynyt silleen. [...] Se on kivempaa silleen se siivominen sitte.

H: Joo. Toimiiks se?

L4B: Joo.

Erona vapaapäivien aikatauluttomaan yhdessä olemiseen arkipäivinä perheenjäsenet kohtaavat toisensa ensimmäistä kertaa aamun jälkeen vasta alkuillasta. Iltapäivällä kotiin saapuneet koululaiset leikkivät itsekseen tai tulevat kotiin leikitään ensin kavereidensa kanssa muualla. Iltapäivän leikkeihin kuuluu monenlaista tekemistä kuten pelejä, legoja, lukemista tai mikä milloinkin tulee mieleen:

Kuva 5. Perhe 4: Legoaluksia iltpäivällä lapsen kuvaamana

Perheenjäsenten yhteisellä kotimatalla on aikaa kulkea rauhassa, jolloin mukaan mahtuu myös leikin hetkiä.

Ä3: Yleensä menomatkalla (päiväkotiin) ei keretä, kotimatalla sitte eksytään vähän noihin rinteisiin ja liu-utaan ja..

H: Kertokaas siitä. Mitäs siellä kotimatalla voi leikkiä?

L3A: Siin on sellanen hauska mäki millä voi laskea.

L3B: Mä, mää menin vuosia sitten hyppyristä.

Ä3: Nii, tällä viikolla.

H: Kerro siitä lisää.

L3B: Noo, no siin oli semmonen jääliukumäki mistä voi mennä hyppyristä.

Kun perhe on kokonaisuudessaan lopulta yhdessä kotona, väsymys on jokaisella usein päällimmäisenä mielessä. Ilta perheen kesken ei välttämättä ole kovinkaan pitkä ennen lasten nukkumaanmenoa. Aikaa leikille kuitenkin on:

I2: Nii ja illallakin on tyyliin, no tää on varmaan aika vakkari, tyyliin kuuden aikaan ku sit on se sloti, puol kasiin ehkä et jos jotain meinaa tehdä nii..

Ä2: Mmm. [toteavasti]

I2: Joo, tai kylhän sit siihen iltapalaan ja iltanukkumisrutiiniin sit siihen väleihin mahtuu just kaikkia juttuja, mutta.. silleen, sellanen parin tunnin sloti.

Jaksaakseen arki-iltaan mahtuvat tekemiset kuten leikit ja kodin työt, kaikki tarvitsevat hetken omaa aikaa latautuakseen. Kuten aamuherrääjiä myös alkuillan väsyneitä lohduttavat leikkikulttuuriin kuuluvat lastenohjelmat, pelihetki kännykällä tai yhteinen lukutuokio toisen kainalossa.

Kuva 6. Perhe 3: Lastenohjelmaa lapsen kuvaamana

Kotiin tuntuu tärkeältä tulla ainakin hetkeksi ennen illan seuraavia puuhia. Toisaan lastenohjelmien ihanuus yrittää viedä aikaa muulta mieleiseltä tekemiseltä. Silloin illasta ei löydy enää riittävästi aikaa muulle leikille ja leikin ohjaaminen vaatii perheen aikuiselta pohdintaa ja valintojen tekemistä:

L4A: Sitte ja päiväkodin jälkeen mä meen ja katton elokuvaa.

Ä4: Nii. Se on vähän silleen meillä menny ny että, mitä pitää vähä mieltiä, että sit tekee mieli kattoo telkkaria ja olla, mut sitte kun kello onki kuitenkin niin nopeesti jo seitsemän ja mennä iltapalalle, sit tulee se, että mä en oo kerennyt yhtää leikkiä, hirvee itku, sit yleensä puol tuntia sovittaa, että voi vielä leikkiä, sit tuleeki kauhee kiire leikkimää, vaikka olis ollu koko ilta aikaa leikkiä, mutt sitte ei oo halunnu...

Latautumisen hetken jälkeen on usein leikin aika. Arki-ilta on perheille yhdessä olemisen ja kohtaamisen aikaa. Rutiinien ja leikin, esimerkiksi iltapalan ja pelihetken, järjestystä muuntelemalla perhe voi luoda vaihtelua arkeensa. Leikillisten kohtaamisten ei kuitenkaan aina tarvitse tapahtua kotona. Piirtää, pelata tai leikkiä sanaleikkejä voi myös esimerkiksi uimahallin kahviossa tai matkalla harrastuksesta kotiin. Rauhallinen ja mielellään pitkäkestoinen leikki tarjoaa hyviä mahdollisuuksia perheenjäsenten konkreettiselle lähekkäin olemiselle kuten seuraavassa lapsen kuvaamassa hetkessä lastenhuoneessa:

Kuva 7. Perhe 3: Leikkiä yhdessä lapsen kuvaamana

”Kun äiti tuli kotiin pojilla olikin kova halu leikkeihin äidin kanssa. Molemmille on tärkeää, että kummankin juttuja tehdään edes vähän aikaa päivittäin. Isoveli valitsi koululeikin. Lapset olivat koululaisia ja äiti opettaja. Pikkuveli kuitenkin päätti pian, että hän on Sonic (pelihahmo) joka tulee esittäytymään koululaisille. Isoveljestä leikki loppui liian pian (kuten leikit aina :D). Kello oli kuitenkin paljon ja äitiä jo väsytti.”

Perhe 3. Ote äidin päiväkirjasta

Arki-ilta tarjoaa lapsille mahdollisuuksia myös kavereiden kanssa leikkimiselle. Joskus leikeistä sovitaan jo päiväkodissa. Joskus naapureita käydään hakemassa leikkiin. Toisinaan parhaat leikit syntyvät yksin. Hyvien ystävien ja omien vanhempien kanssa leikit voivat olla pitkäkestoisia ja jatkua vapaapäivinä läpi kodin muiden toimintojen kuten ruokahetkien. Leikit syntyvät hetkessä. Ne muovautuvat ja kehittyvät leikkiessä. Usein aamulla ei voi tietää mitä päivällä tullaan leikkimään, eikä mieleisen leikin miettiminen esimerkiksi seuraavalle vii-

konlopuille ole välttämättä helppoa. Leikkiessä aika katoaa, eikä leikin keskeyttäminen tunnu aina helpolta. Aikuisen arjen hallintaan oleellisesti kuuluva ennakointi tuo helpotusta haastaviin hetkiin, vaikka pitkät ja parhaat leikit eivät tunti-en kulusta huolimatta tunnu lapsista monesti kestäneen vielä hetkeäkään, kuten edellinen ote äidin päiväkirjasta osoittaa. Seuraavan valokuvan lapsi tallensi lähes koko päivän kestäneestä ja kymmeniä valokuvia tuottaneesta kuvausleikistä hyvän ystävän kanssa:

Kuva 8. Perhe 3: Lasten leikki kameralla lapsen kuvaamana

H: Ja sitte te päätitte kuvata...?

L3A: Ihmisiä ja autoja. [...] Ne käveli vaan. Aina kun siit tuli autoja ni sit mä otin kuvan.

H: Joo.

[...]

A3: En tiedä huomasko kukaan teitä.

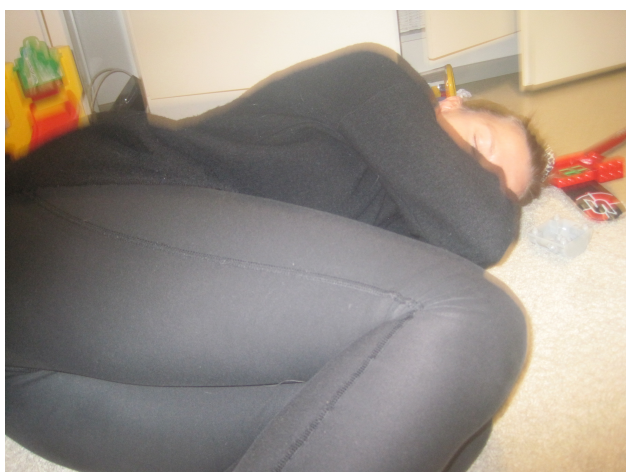
L3A: Me vaan koputettiin ja vilkutettiin ja sit ko ne ei enää kattonu nii räpsättiin kuva.

Leikki on toimintaa, jota tehdään usein yhdessä. Se tuo kotiin paljon vuorovaikutusta. Leikki sujuu leikkijöiden kesken kotona usein hyvin, mutta joskus leikin käyntiin saamisessa voi olla haasteita. Erityisesti sisarusten yhteinen leikki päättyy helposti nahisteluun. Aikuisen avulla leikki saadaan kuitenkin jälleen käyntiin. Myös lasten kyläilevät kaverit voivat tuoda leikkiin sopua ja rauhaa tullessaan, toisaalta haasteitakin voidaan kohdata esimerkiksi omien lelujen lainaamisessa.

"Ihanaa, ku lapsella leikkikaveri ja mä voin tehdä omia juttuja rauhassa hyvällä omallatunnolla. Saan niin paljon voimaa siitä ku leikkikavereita meillä kun lapsen

ilo ja energianpurku, ilon ja vitsien ilmapiiri. Ei mitään riitaa tai tavarankäytökateutta tällä kertaa.” (Perhe 1. Ote äidin päiväkirjasta)

Kavereiden pyytäminen kylään tuntuu tärkeältä erityisesti yhden lapsen perheessä. Koska leikki ei aina suju leikiten, kavereiden kylässä oleminen voi tuntua perheen aikuisesta kuitenkin myös raskaalta. Aikuisiakaan ei ole aina helppo saada leikkiin mukaan, vaikka lapsi pyytäisi. Aikuisella vain oleminen, omat keskeneräiset työt tai väsymys voivat viedä voiton leikistä. Leikki voi myös tuntua vaikealta. Joitain lasten mielekkäiksi kokemia leikkejä aikuiset eivät jaksa ehkä lainkaan. Vaikka aikuinen on väsynyt, leikkiin voi tulla sellaisena kuin on. Usein pelkkä samassa tilassa oleminen auttaa lasten leikkiä eteenpäin. Seuraavaan valokuvaan lapsi tallensi lastenhuoneen lattialle leikkiin nukahtaneen äidin:

Kuva 9. Perhe 3: Leikkiin nukahtanut äiti lapsen kuvaamana

Kun jokaisen omat kiinnostuksenkohteet suuntaavat leikin toimintaa, perheenjäsenten leikin toiveet eivät aina kohtaa. Kaikki leikit eivät myöskään tarvitse toista. Yhdessä olemista voi silloin olla hakeutuminen samaan tilaan leikkimään jokaisen leikkiessä omia leikkejään. Eteisessä, olohuoneessa tai sisäruksen huoneen ovella on mukava leikkiä, vaikka ei yhdessä mutta kuitenkin lähekkäin, kuten seuraava keskustelukatkelma osoittaa:

Ä4: Mikset sä haluu sun omassa huoneessa leikkiä?

L4A: Kun titte mulla ei oo muuta tekemittä on tyltää ku isovelji ei oo mun kaa titte leikkii.

Ä4: Mut jos sä leikit, miks sä tuut toho eteisen matolle leikkimää etkä leiki omassa huoneessa?

L4A: Titti ku... huoneessa o... emmä otaa kertoa.

Ä4: Nii jotenki se on kivempi olla sitte kuitenkin sillee porukoissa vaikka onki tota omissa.. omat leikit nii sitte ne on yleensä aina millo levällä niinku joka puolella, olohuoneessa ja joka paikassa.

Iltaruuan ja iltapalan syöminen kuuluvat lapsiperheiden iltoihin niin arkena kuin vapaallakin. Leikistä kaikissa arjen hetkissä nauttivat lapset tuovat leikkiä mukanaan myös ruokapöytään, vaikka perheen aikuisille se ei aina sovikaan:

H: Voiks vaikka ruokaa laittaessa leikkiä?

L4A: Ei . Mä leikin haarukalla vaa.

Ä4: Nii sä leikit ruokapöydässä vaan, kun ei sais.

L4A: Mä tykkään leikkii niin paljo...

Leikkien jatkamisesta ruuan jälkeen tai sen aikana voidaan käydä neuvotteluja perheen kesken. Toisaalta ruokahetket tarjoavat perheille myös mahdollisuuksia tarttua lapsen leikkiin ja luoda samalla lisää leikillisyyttä yhteiseen arkeen:

Kuva 10. Perhe 1: Lapsi kissana iltapalalla aikuisen kuvaamana

Ä1: Haluaisitteko syödä mandariinia

L: Nou. Mä en tykkää mandariinista

Ä1: Haluaisitteko syödä omenaa?

L: En kuoria

Ä1: Entä jos kuorin omenan

L: Joo.

Ä: Selvä. Tämä onkin sitten tästä eteenpäin hedelmäravintola.

L: Eieieiei

L: Joooo-o

Ä: Jugurttiravintola?

Perhe 1. Iltapalalla perheen ja kylässä olevien lasten kanssa. Ote perheen ääninauhalta.

Lapsiperheessä keskeinen illankulkua määrittävä toiminto on lasten laittaminen nukkumaan. Nukkumaan menemiseen liittyvät leikin rutiinit näyttäytyivät tämän tutkimuksen aineistossa perheille merkityksellisinä. Leikillisuus kuuluu iltatoimiin ja erilaiset leikkikulttuurin muodot luovat kiinteästi iltojen rutiineja. Erilaiset leikit voivat toimia myös aikuisen leikillisinä aloitteina illan siirtymissä kuten seuraavassa katkelmassa perheen iltatoimiin lähdön rutiinissa:

I2: Meillä on semmonen tietty rutiini millä se yleensä menee, et toi on lähetysalusta toi sänky tossa ja siihen sitte mennään..

Ä2: Raketti lähtee.

L2A: Mmmm. [toteavasti] ((hymyilee iloisesti))

I2: Lähetysalusta ja raketti vie yläkertaan ja sit siel yleensä vähän kaa-tuillaan sänkyyn ja raketti vähän huonosti toimii..

L2A: ((hihittelee taustalla))

Ä2: Niin monta kertaa.

I2: Monta kertaa... ja raketille tulee ohjeita matkaan.

Illan ja nukkumaanmenon lähestyessä muuttuvat myös leikit. Päivän eri hetkiin kuuluvat erilaiset leikit, joiden merkitykset liittyvät lapsiperheen arjen hallinnan kannalta tärkeisiin seikkoihin kuten tarpeeseen rauhoittua. Lapset ohjaavat leikin valintaa arjessaan aina kun mahdollista. Silloin tällöin aikuisen on kuitenkin todettava leikki soveltumattomaksi kyseiseen hetkeen kuten seuraavassa katkelmassa:

Ä1: Mut tietteks te mitä. Mä oon nyt sitä, että kun kello lähenee kaheksaa, niin mitään hirveitä riehuleikkejä ei enää oteta.

L: Pullanmurua!

Ä1: Pullanmuru on ihan riehuleikki.

L: Ei, ei, ei! [huutaen]

Perhe 1. Ote perheen tallentamalta ääninauhalta.

Vielä sängyssä juuri ennen nukahtamisen hetkeä leikin maailma tuo perheenjäseniä yhteen. Leikkikohtaamiset lapsen valitsemien satujen parissa sekä pienten että isompien lasten kanssa johdattavat perhettä kohti yötä ja hyvää unta. Säännöllisinä rutiineina ne tuottavat parhaimmillaan iloa ja hyvää oloa perheen aikuisillekin. Myös iltarutiineissa leikki lähtee lapsesta ja rutiinit voivat muuttua mieltymysten tai ajan kuluessa kuten perhe alla kuvaa:

Kuva 11. Perhe 2: Piirtelyä sängyssä illalla aikuisen kuvaamana

Ä2: Yleensä on aina luettu hänelle illalla. Mut nyt hän on ottanu tän tämmösen, et hän on ruvennut piirtämään siinä sängyssä sitte ((viittaa kuvaan)).

Leikki asuu myös jokaisessa pienessä sängyssä, sillä siellä ovat lapsille tärkeimmät lelut. Lelujen kanssa käydään yhdessä nukkumaan ja niitä etsiskellään aamuisin kaikista sängyistä, missä kukakin on yön aikana nukkunut.

Kuva 12. Perhe 3: Unilelut lapsen kuvaamana

Leikki on lapsiperheen arjessa läsnä usein aamun ensimmäisestä kohtaamisesta unen saamiseen saakka. Lapset ja aikuiset tuovat leikkiä useimpiin arjen toimintoihin lasten toimiessa leikin ensisijaisina tuottajina ja keksijöinä. Leikki voi löytää tiensä aikuisen olemiseen yllättävilläkin tavoilla kuten seuraavassa arjen tilanteessa:

Kuva 13. Perhe 1: Lapsen leikkiä äidin teekupissa aikuisen kuvaamana

L1: Sopiiko, että tääl oli Machopin juomispaikka? Machopin kylpy oli täällä.”

Lapsiperheen arjen voidaan sanoa olevan monenlaisten toimintojen jatkumo, johon leikit ja toimintojen leikillistäminen luovat perheelle yhteisen jaetun arjen mahdollisuuksia. Vielä lasten nukkuessakin saattavat leikit näkyä kodin yhteisissä tiloissa, odottamassa seuraavan päivän uusia leikin hetkiä.

Seuraavassa luvussa syvennyn käsittelemään leikin merkityksiä lapsiperheiden arjessa.

7.2 Leikin merkityksiä arjessa

Tämä tutkimuksen aineisto osoitti leikin tarjoavan perheiden arkeen paljon hyvää. Perheiden aikuisten ja lasten näkökulmat leikkiin ovat kuitenkin moninaisia, eivätkä leikin kokemukselliset ulottuvuudet perheiden arjessa ole yksioikoisia. Laajimmat merkityksensä leikki sai perheen yhteisöllisyyden tukijana eli toimintona, joka tuo perheen yhteen. Ajan viettäminen omien perheenjäsenten kanssa koettiin mielekkäänä ja tärkeänä, ja leikin nähtiin tarjoavan siihen hyviä mahdollisuuksia. Merkittävää yhteyttä toiseen koettiin sekä fyysisessä lähekkäin olemisessa että toiseen syvemmin tutustumisessa. Leikissä lapsi saattaa käsitellä esimerkiksi mieltään painavia ja ajankohtaisia asioita. Myös aikuisen mielessä olevia vaikeita asioita voi halutessaan käsitellä leikissä lapsen kokoisilla sanoil-

la. Leikki ja sen lomassa jutteleminen voi auttaa aikuista ymmärtämään lasta paremmin. Leikissä aikuinen huomaa monesti lapsen oppineen uusia taitoja, ja leikin hetkiin kuuluukin toisen ihastelua ja kehumista. Perheen sisäiset leikkikumppanuudet ohjaavat perheenjäseniä viettämään aikaa sekä toistensa kanssa että erikseen leikin tarjotessa heille yhden yhteisen ja jaettavan asian arkeen lisää.

Leikin voidaan todeta vahvistavan perheen kokemuksia yhteisöllisyydestä ja osallisuudesta. Lapsen nauttiessa leikistä aikuinen kokee onnistumisen kokemuksia vähintään siitä, että jakaa arkisen hetken lapsensa kanssa. Yhteiset satuhetket tuovat lapset kainaloon ja saavat aikuisen tuntemaan itsensä merkitykselliseksi osaksi lapsensa arkea. Lapsen näkökulmasta yhteisten iltasatujen tärkein asia saattaa olla juuri omaan sänkyyn pötköttelemään tuleva vanhempi tai hyvä olo, minkä lähekkäin oleminen saa aikaan.

Kuva 14. Perhe 3. Yhdessä lukemisen hetki lapsen kuvaamana

Ä3: Mmm. Tuota, kyllähän se silleen niin ku.. no varmaan silleen ku ensinnäkin ku kaikki on tyytyväisempiä ja ilosempia niin kyllähän se on niin ku.. sitä kautta. Mut sit myös varmaan.. totta kai fyysisesti tulee oltua niin ku lasten kaa niin ku lähellä. Just niin ku kaikessa taistelu ja temppuiluleikeissä ja ku luetaan kirjaa ne on kainalossa, ja siis ihan sellasta. (Perhe 3)

Leikki myös rentouttaa ja rauhoittaa sekä aikuisia että lapsia. Leikki voi parhaimmillaan viedä aikuisen ajatukset pois töistä ja auttaa vaihtamaan vapaalle. Leikkiessä voi myös olla helpompaa muistaa itselle tärkeät asiat omassa arjessa. Lapsiperheen illan rutiineissa leikkikulttuurin tarjoamat mahdollisuudet ren-

toutua auttavat kaikkia perheenjäseniä asettumaan iltaan ja rauhoittumaan nukkumaan. Iltaisin aikuisten tuntiessa olonsa jo hyvin väsyneiksi lapsia ohjataan valitsemaan leikkejä niiden rauhallisuuden mukaan, jotta perheen aikuiset jaksaisivat paremmin. Rauhallisiksi leikeiksi osoittautuivat aineiston mukaan erityisesti lautapelit, satujen lukeminen ja lastenohjelmien katselu.

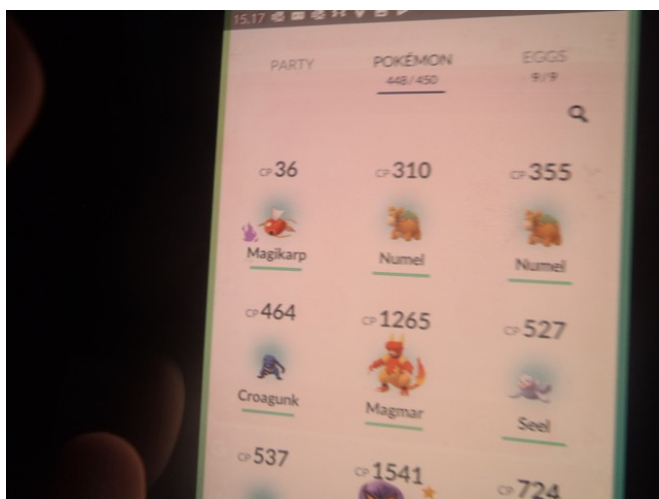

Kuva 15. Perhe 3: Perheen lautapelit lapsen kuvaamana

H: Eli sit ku te halutte vähän rauhoittua ni sitte otetaan pelit esille?

Ä3: Nii. Lautapelit... tai videot. Välillä sitte ku äiti ja isi alkaa olla jo aika finaalisia ni sitte on ne videot.

Leikki myös tuntuu hyvältä. Leikki koettiin tämän tutkimuksen perheissä pääosin mielekkäänä toimintana, joka kiinnostaa ja on kivaa. Lapset tekevät leikkiesseen asioita, joista nauttivat. Leikkiessä voi toteuttaa itseään ja ajatuksiaan sekä luoda uutta. Vanhemmallekin mielekkäintä leikkiä on leikki, josta lapsi pitää paljon. Aikuisten mielenkiinnonkohteet tukevat lasten leikintoiveita erityisesti silloin, jos toimintaan on yhdistettävissä jotain aikuiselle mielekästä kuten ulkoilua kauniilla säällä. Aikuisen ja lapsen yhteiset intohimot kuten urheilu tai pelaaminen voivat tehdä leikistä perheen arjen lävistävän teeman, joka on läsnä lähes jokaisessa hetkessä. Seuraavassa kuvassa on perheen yhteinen peliharrastus lapsen kuvaamana:

Kuva 16. Perhe 1: Pokemon-peli lapsen kuvaamana

Ä1: Pokemonit on kyllä niin kun kaiken arkemme lävistävä asia tässä nytten.

H: Yhdistää teitä?

Ä1: Yhdistää joo ja sitten se näkyy niinkun, niinkun monilla eri siis tällai näin just niinku se peli ja se tulee niin ku tosi tosi vahvasti leikkiin kuten meillä oli noi majat ni ne oli heti Snorlaxsin majat ja muutenki niin ku on tosi mielikuvituksellista meininkiä niinku et lapsella on noita Pokemon leluja et niillä leikkii mut sit niinku myöskin että et on itse joku Pokemon ja piirrellään joskus Pokemoneja..

Tämän tutkimuksen aikuiset toivat esille myös leikin erilaiset kehittävät ominaisuudet. Leikin voidaan katsoa olevan esimerkiksi arjen luovaa aikaa, jolloin mielikuvitus on aktiivisessa käytössä ja kehittyy. Leikit luovat arkeen tilanteita, joissa suunnitelmallisuuden, taktikoinnin, motoristen taitojen tai kielten oppimista tapahtuu ikään kuin leikin sivutuotteena. Leikit opettavat myös ikävien tilanteiden sietokykyä ja häviämisen herättämien tunteiden käsittelyä. Lapselle leikki tarjoaa paljon mahdollisuuksia oppia uusia asioita ja taitoja. Kuten kaikki leikki myös opettavaisten ja kehittävien leikkien valinta lähtee perheissä lapsista itsestään. Aikuisille on selvää, että oppiminen tapahtuu itselle mielekkäiden toimintojen kautta:

Kuva 17. Perhe 1: Taitoja kehittävä leikki aikuisen kuvaamana

H: Niin oliko se sulle semmoinen tärkeä asia se että leikin kautta opetteletteko te vaikka erilaisia asioita ihan niin kuin ajatuksella, täällä kotona?

Ä1: Joo, kyllä todellakin. Joo, tota. Mmm... Koska kuitenkin niinku se sillai se leikki sillaihan sitä lapselle mielekästä ja sillä tavalla niinkun niiden omien kiinnostustenkohteiden kautta niin oppii kaikkein parhaiten kun se on niin kuin sellaista just mielekästä se homma. (Perhe 1)

Kun lapset ovat uppoutuneet leikkiin, vanhempien on mahdollista saada aikaa omille tekemisilleen. Yhteisten leikkien jälkeen lapset päästävät aikuiset helpommin rauhaan kodin erilaisiin töihin tai lepäämään. Leikin tarjoamat rauhalliset hetket voivat olla arjen sujumisen kannalta arvokkaita. Esimerkiksi silloin kun aikuisten arkiaamut ovat kiireisten lähtövalmistelujen täyttämiä, lasten aamuhäätärutiinien hetket lastenohjelman tai oman leikkipuuhun parissa voivat tuoda aamuihin aikuisille tarvittavia minuutteja. Perheenjäsenten yhteinen leikki mahdollistaa tarvittaessa toisten perheenjäsenten muut arjen toiminnot. Esimerkiksi isän ja lasten leikkiessä heidän yhteisiä leikkejään, äiti saa käydä rauhassa kaupassa. Arjessa aikaa tarvitaankin sekä leikkiin että arjen moniin muihin rutiineihin. Kiinnostavana tutkimuksen aineistossa näyttäytyi aikuisen suhde arjen leikkiin. Aikuiselle leikki ei aina ole pakopaikka arjesta tai ilon pilkahdus aherruksen lomassa. Leikki voi tuntua aikuisesta myös uuvuttavalta pakolta, jolloin leikkimiseen osallistutaan vain lapsen vuoksi. Erityisesti silloin, kun perheen arjesta on vastaamassa vain yksi aikuinen, arki voi viedä aikuisen ajatukset ja voimat kokonaan. Aikuisen kokemuksissa arjen leikistä korostuivat kodin erilaiset työt, joiden avulla aikuisen on mahdollista paeta myös leikistä.

Leikki tarjoaa lapsiperheille mahdollisuuksia saada arki sujumaan paremmin. Leikillisuus, huumori ja yhdessä hassuttelu luovat mukavaa tunnelmaa, jonka voimalla arki etenee paremmin. Leikkiaika tuottaa myös iloisia ja tyytyväisiä lapsia, joiden kanssa arkiset toimet sujuvat. Leikissä lasten aika kuluu silloinkin, kun aikuisen kaivattua seuraa ei ole saatavilla. Leikki ei kuitenkaan aina lähde käyntiin aikuisen arjen sujuvuuden kannalta toivomalla tavalla:

L1: Nälkä!

Ä1: Menee vartti, voit leikkiä sen ajan.

Lapsi vei oma-aloitteisesti kastikkeet pöytään, istahti Pokemon leikkiin olkkariin kun tein ruokaa minuutiks. Selaa riimiarvaukskortteja, seisoo päällään sohvalla, patistelen leikkiin:

Ä1: Eksä nyt vois mennä leikkimään? Nopeemmin se aika menee, ku meet leikkimään.

Perhe 1. Ote perheen päiväkirjasta.

Hetkinä jolloin arjen sujuminen vaatii aktiivista toimintaa, lasten leikit ovat monesti parhaimmillaan. Leikki tuntuu niin mukavalta, ettei sen lopettaminen onnistu helposti. Lapsikin ymmärtää, ettei kännykän katsominen tai taskulampulla leikkiminen illalla salaa peiton alla edistä unen saamista. Se vain on mukavaa ja tuntuu hyvältä. Leikkiä voi käyttää myös kiristyskeinona tai kehittää sen avulla arjen erilaisista toiminnoista lapselle mieleisempiä:

Ä4: ... sitte ehkä semmonen yks, mitä oon käyttäny että tämmösiä kisailuja, en tiedä onko ne leikkejä, mutta että vaikka niinku vaikka, kuinka monessa sekunnissa saa puettua haalarin päälle, niin sit se jotenkin motivoi että yrittää tehdä jonkun oman ennätyksen. En niinkään, että ne kilpailis keskenään vaan, että sais ite mahdollisimman nopeen ajan tai muuta niin.

H: Kyllä. Tykkääksä sellaisesta (kysyy lapselta)?

Ä4: Niin tota vähän niinku lasketaan, kuinka nopee on?

L4A: No, no... mä oon tikanopee!

H: Onks se pukeminen sit helpompaa?

L4A: Mmm. [toteavasti] Joo.

Kaikkiaan leikin koettiin tuottavan arkeen iloa. Erityisesti perheille tärkeä yhteinen huumori luo perhe-elämään paljon hyvää. Leikin lisäksi lapset tuovat perheisiinsä myös leikillisyyttä, jonka kautta maailmaa yhdessä tarkastellaan. Yhteisen arjen tilannekomiikka ja toisilleen nauraminen on perheille luonnollinen ja rakas osa arkea. Lasten aloitteiden merkitys ja osaaminen huumorin tuottajina näkyivät selkeästi keskusteluissa perheiden kanssa. Perheille tyypilliseksi hauskuuden muodoksi voidaan katsoa kuuluvan perhettä laajemmassa piirissä

sopimattomampi komiikka kuten pieruhuumori tai toisen arkiselle epäonnelle nauraminen.

((Lapsi on pitkään kuiskanut isälle nauraan))

I2: Äää, no sano äitille. ((lapsi nauraa)) No ei sanota.

L2A: Sano sä!

I2: Se on vähän hassu juttu. ((Isä ja lapsi nauravat yhdessä))

Ä2: No hei se mitä me ollaan.. no en mä tiedä ollaanks me vaan naurettu vai kaikki yhdessä, ni sitä.. se pierusovellus.

((lapsi alkaa nauraa kovaa))

I2: Toi oli just tää.

((vanhemmat nauravat lapsen kanssa))

I2: Meil on yks sellanen hyvä juttu mitä ei olla nyt ihan täydessä laajuudessa toteutettu, siis silleen.

H: Joo?

I2: Siis pierusovellus ja sit meil on toi tommonen kaiutin, toi..

Ä2: puhelimessa

I2: ...tommonen bluetooth- kaitin. Ni sitte me mietittiin että tutulle ((äiti nauraa taustalla)) esim ois voinu tehdä semmosen jäynän että kun hän on täällä kylässä ni sit se käy vessassa. "ahaa nyt meni vessaan" ni sit laitetaan hirveen täysille se... ((nauraa))

Ä2: Pieruääniä ku.. piilottaa sen kaiuttimen ensin sinne vessaan.

I2: No eei..

((lasta naurattaa))

Yhteinen huumori näyttäytyy merkittävänä tekijänä perheen yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemusten tuottamisessa. Lasten tuottama ilo ja hauskuus konkretisoituvat perheissä erityisesti kodin hiljentyessä silloin, kun lapset viettävät aikaa toisen vanhempansa luona.

Seuraavassa luvussa kokoan yhteen tutkimuksen keskeisimmät tulokset ja yhdistän ne lapsiperheen leikkikulttuurin rakentumiseen ja lapsen toimijuuteen liittyviin teemoihin sekä teoreettiseen viitekehykseen.

7.3 Tulosten yhteenveto

Tämä tutkimus avasi värikkään ikkunan perheiden leikin arkeen ja samalla sellaisiin arjen tekijöihin, jotka vaikuttavat leikkiin ja sen muovautumiseen perheen omaksi leikkikulttuuriksi. Leikkiä tukevat ja määrittävät sekä erilaiset arjen toiminnot että toimijat. Leikkikulttuurin voidaan katsoa syntyvän niin yksittäisten perheenjäsenten kuin perhettä ympäröivän yhteiskunnan vaikutuksen piirissä. Tutkimustulokset osoittavat sekä arjen ja leikin lomittaisen että päällekkäisen

luonteen, jossa toteutuu arjen ja leikin yhdessä synnyttämä positiivinen kehä. Kuten Pursi ym. (2017, s. 15) ovat todenneet, hyvät ainekset leikkiin löytyvät usein yhteisten kokemusten takaa. Oman perheen yhteisen arjen tarinoista rakentuu leikin aineiden pohja. Sekä leikki että arki vaikuttavat perheiden arjessa toinen toiseensa: lapsen tuottama leikki tarjoaa perheelle yhteistä toimintaa ja vuorovaikutusta arkeen ja arki tuottaa leikille lisää aineksia, joista perheenjäseneet jälleen ammentavat yhteistä iloaan. Arjen monenlaisissa tilanteissa leikki pääsee kehittymään, ja leikin materiaalit löytyvät kodin arkisista tavaroista ja tiloista.

Tutkimuksen pyrkimyksenä oli selvittää erityisesti lapsen mahdollisuuksia vaikuttaa kodin arkeen leikin kautta. Sekä lapsen osallisuuden että toimijuuden näkökulmasta tämän tutkimuksen valossa merkityksellisenä näyttäytyi koko perheen ymmärrys lapsesta leikin asiantuntijana (*osaaminen*). Lapsen leikin ajatukset ja toiveet ohjaavat perheen arkeen kuuluvia leikin hetkiä. Lapset aktiivisesti edistävät leikkiä ja sen syntymistä sekä yksin että yhdessä, esimerkiksi ehdottamalla leikkiä muille perheenjäsenille. Lapset leikillistävät kodin arkisia toimintoja luoden samalla leikin hetkiä tilanteisiin, jotka aikuiset näkevät tarkemmin katsomatta ei-leikillisinä. Lapsen kiinnostuksenkohteiden voidaan nähdä vaikuttavan kokonaisvaltaisesti arjen tunnelmiin ja teemoihin. Lapsen ohella myös jokaisen muun perheenjäsenen kiinnostuksenkohteet vaikuttavat perheen yhteiseen leikkiin. Sekä aikuisten että lasten yhteinen ymmärrys lapsesta perheen ensisijaisena leikkijänä luo lapselle aseman määrittää myös perheen yhteistä leikkiä. Kun aikuisen ja lapsen leikkitoiveet eivät kohtaa, aikuinen on se joka joustaa. Virkki (2015, s. 105) toteaa, että jo pelkkä tieto valinnanmahdollisuudesta edistää lapsen kokemusta osallisuudesta.

Leikki liittyy kuitenkin aina myös arkeen, eikä leikin etua ole aina mahdollista eikä tarkoituksenmukaista asettaa arjen edelle. Oman perheen arjessa rutiinien ja aikataulujen ymmärtäminen avaa lapsille mahdollisuuksia tuottaa erilaisiin arjen hetkiin sopivia leikkejä. Aikuiset puuttuvat lapsen leikin valintaan arjen niin vaatiessa ja ohjaavat lasta tekemään toisenlaisen valinnan. Myös yksin ja yhdessä leikitään erilaisia leikkejä. Leikki muuttuu lisäksi itsestään ja vaihtelee kausittain leikkijöiden kiinnostuksenkohteiden ja toiveiden muuttuessa. Sekä leikin että ar-

jen kokemukset luovat perheeseen leikin rutiineja, joiden merkitykset voivat olla suuria niin perheen lasten kuin aikuistenkin näkökulmasta. Tärkeimmät leikin rutiinit toistuvat tämän tutkimuksen valossa usein yhdessä leikkimisen hetkinä kuten arkipäivän kotiin tulon hetkellä tai nukkumaan mennessä erilaisten iltaleikki-rutiinien muodossa. Tällaisia arjen hetkiä Korvela ja Kaartti (2014, s. 173) kuvaavat sekvenssien avulla esimerkiksi yhteisen toiminnan hetkiksi tai hetkiksi, jolloin perheen tavoitteena on saada lapset nukkumaan. Sekvensseihin sisältyy leikin näkökulmasta paljon muitakin merkityksiä. Perheen leikkikulttuurin ja siihen sisältyvien leikin rutiinien voidaan katsoa tarjoavan perheelle arjessa merkityksellisiä hetkiä olla yhdessä ja lähekkäin. Heinilä (2014, s. 277) muistuttaa perheenjäsenten arkisesta tarpeesta keskittyä silloin tällöin vain toisiinsa. Leikkikulttuurin tarjoamien leikin rutiinien avulla lapsen mahdollisuudet vaikuttaa arjen toimintoihin voidaan nähdä suurempina, kun leikillisuus muovaa perheen toimintaa lapselle ominaisemmaksi. Leikin avulla aikuinen voi välittää lapselle tärkeää viestiä lapsen arvokkuudesta ja siitä, että aikuinen haluaa lapselle hyvää ja on lapsesta kiinnostunut (Pursi ym., 2017, s. 24).

Kaikki tutkimuksen lapset kokivat, että heillä on arjessaan riittävästi aikaa leikkimiselle. Leikin positiivisten rutiinien ohella arki tarjoaa kuitenkin myös rajoitteita perheenjäsenten leikille (*täytyminen*). Arjen erilaiset aikataulut ohjaavat lasten leikkiä. Perheiden aikuiset huolehtivat arjen hallinnan kokonaisuudesta ja tukevat lapsen leikkiä omilla valinnoillaan aina mahdollisuuksiensa mukaan. Arjen moninaiisiin hetkiin leikki ei aina sovi, ja arjen sujuminen menee lapsiperheessä väistämättä joskus lasten leikkitoiveiden edelle. Arkisen toiminnan ohessa tapahtuvien aikuisten ja lasten kohtaamisten merkitys nähdään suurena. Perheessä kokemus, että toinen on toiselle merkityksellinen arjen osa, on arvokas. Heinilä (2014, s. 279) toteaa, että arjen kiireestä huolimatta perheenjäsenet pyrkivät rakentamaan kohtaamisilleen paikkaa ajallisesti, toiminnallisesti ja maantieteellisesti synnyttäen näin arjen laskoksia. Nämä perhettä yhteen tuovat laskokset eivät synny ilman tavoitteellista toimintaa niiden mahdollistamiseksi (Heinilä, 2014, s. 280). Avainasemassa lapsen toimijuuden ja osallisuuden tukemisessa näyttäytyi aikuisen ymmärrys leikin mielekkyydestä ja merkityksellisyydestä lapselle, jolloin arjen aikatauluja rakennetaan myös lapsen toiveet huomioon ottaen ja leikin toteutumista edistäen.

Korvela ja Kaartti (2014, s. 182) kuvaavat aiemmin luvussa 3.3 kuvattua tiimiperhettä eräänlaisena ihanteena arkensa hallitsevasta perheestä, jossa otetaan muut perheenjäsenet huomioon. Jokaisen perheenjäsenen osallistuminen on tärkeää, ja tiimiperheys vaatii yhteistä neuvottelua ja sovittelua. (Korvela & Kaartti, 2014, s. 182.) Perheen toiminnan ja lasten toimijuuden kannalta merkityksellisenä voidaan nähdä myös lasten ymmärrys kodin säännöistä, siitä miksi niitä on. Yhteinen arki ja leikki kerryttää kaikille perheenjäsenille lisää tietoa ja osaamista, joka mahdollistaa leikin suunnittelun perheelle parhaiten soveltuvalla tavalla. Leikin olosuhteet määrittävät kodin sääntöjen ja tilojen mukaan. Kodin arkisen toiminnan säännöt ohjaavat ja tukevat leikkiä niin, etteivät kodin toimintojen tai perheenjäsenten tarpeet rajoita leikkiä tai toisinpäin. Toisaalta myös kodin säännöt muovautuvat aikuisten ja lasten leikillisen ja vähemmän leikillisen olemisen luodessa yhteisen kodin olemusta. Esimerkiksi lapselle mieleinen taisteluleikki voidaan pyrkiä ohjaamaan kodin tilojen ja leikin välineiden osalta turvallisuutta ja toimivuutta lisäävään suuntaan ja välttää näin tilanne, jossa taisteluleikit olisi syytä kieltää kokonaan. Aina leikin hallinta sille sopimattomissa tilanteissa kuten ruokapöydässä ei ole mahdollista. Kyrönlampi (2014, s. 308) pohdii leikkiä, erityisesti huumoria, lapsen mahdollisuutena vastustaa erilaisia aikuisten ohjaamia instituutioita kuten esimerkiksi ruokakulttuurimme sisältämiä tapoja.

Kuten edellä totesin, leikki on lapselle mielekästä (*tunteminen*). Toisin kuin aikuisten kohdalla leikin syntymiseen ei lapsilta vaadita muita motiiveja. Lapset haluavat leikkiä silloinkin, kun leikki ei esimerkiksi edistä arkea. Jokainen tutkimuksen lapsi osasi leikkiä (*kykeneminen*) ja tiesi sen itse. Perheessä leikkijän ikä määrittää sitä, miten paljon lapsi kaipaa tukea leikkiinsä. Aikuisen osoittama arvostus ja halu tukea lapsen leikin valintoja nähtiin tämän tutkimuksen tulosten mukaan yhtenä leikin mahdollistajana. Lasten leikeissä riidat koettiin luonnolliseksi osaksi arkea, ja aikuisten osaksi jäi varmistaa leikin toimivuus ja auttaa riitojen selvittämisessä. Erilaisia leikkejä erilaisten ihmisten kanssa leikkiessä sekä lasten että aikuisten leikin taidot kehittyvät. Leikkiin liittyvä arkinen oppiminen liittyy tämän tutkimuksen mukaan erityisesti vuorovaikutustaitojen kehittymiseen. Perheen aikuiset toimivat arjessaan usein leikin aktiivisina auttajina ja tar-

josivat lapselle turvallisen mahdollisuuden leikin ja yhdessä toimimisen harjoitteluun (*voiminen*).

Heinilä (2007, s. 137) muistuttaa, että kotitaloustyöllä tavoitellaan aina hyvää elämää. Sen vuoksi siinä keskeisintä on vuorovaikutus perheen kanssa. Myös leikki toimintana voidaan nähdä hyvän elämän ja ilon tuottajana. Tämän tutkimuksen aineiston valossa lapsiperheiden aikuiset ymmärtävät leikin merkityksen ja mielekkyyden lapselle. He kokevat mielihyvää leikkiessään lastensa kanssa tai seuratessaan lastensa leikkejä. Leikille pyritään varaamaan aikaa, ja arkeen järjestetään yhteisiä suorituspainetta vapaita leikin hetkiä. Leikkien asiointitijoina lasten huomioon ottaminen yhteisten arjen toimintojen suunnittelussa näytti toteutuvan tutkimuksen perheissä. Riihelä (2000, s. 205) muistuttaa, että lasten ottaminen mukaan arjen suunnittelutyöhön voi avata aikuisille täysin uusia näkökulmia. Koti leikin tilana näyttäytyi tämän tutkimuksen aineiston valossa perheille tärkeänä ja mieleisenä. Arkipäivistä väsyneet haluavat päästä kotiin omien puuhiensa pariin. Kotona jokainen voi leikkiä haluamaansa leikkiä ja säännöt ja rutiinit ovat selkeitä ja kaikille tuttuja. Vaikka koti ei olisikaan mikään HopLop, tutut tilat, tavarat, lelut ja ennen kaikkea perheenjäsenet luovat leikille turvallisen pohjan.

Kyrönlammen (2014, s. 311) mukaan turvallinen kasvuympäristö mahdollistaa lapselle hänen itsensä näköisen arjen rakentamisen. Tämän tutkimuksen tuloksissa korostui kodin merkitys leikkien tilana, mutta samalla perheen merkitys itse kotina. Aiemmin tässä kappaleessa kuvattu arkisen leikin positiivinen kehä tuottaa hyvää perhearkea sekä lapsille että aikuisille ja tekee arjesta kaikille mieleistä ja toimivaa muovaten samalla leikkiä yhteiseksi ja leikkijöitä perheeksi. Yksi tutkimuksen keskeisistä tuloksista liittyy lasten leikkitoiminnan myötä tapahtuvaan perheen tuottamiseen. Korvelan (2003, s. 165) mukaan koti voidaan nähdä merkityksellisenä lapsiperheen yhteisen tekemisen kohteena ja lopputuotteena. Yhteisissä kodintuottamisessa ja arjen toiminnoissa perheen muo-
vautuminen vahvistuu. Tämän tutkimuksen valossa perheiden lapset tuovat ja tekevät aktiivisesti leikillä arkeen yhteisöllisyyttä, joka osaltaan kasvattaa perheelle merkityksellistä kokemusta *meistä*. Meille tärkeät ihmiset luovat arkeemme tilan leikille ja paras leikki syntyy siellä, missä ovat perhe, kotieläimet tai ys-

tävät. Lapsen aktiivinen leikkitoiminta luo arkeemme sellaisia merkityksellisiä rutiineja, joiden avulla perhe tulee lähemmäs toisiaan. Myös arkea helpottavat leikin rutiinit auttavat perhettä arjen toiminnoissa. Heinilä (2014, s. 277) korostaa erilaisten rutiinien merkitystä arjen sujumisen ja ajan säästämisen näkökulmasta. Toistuvat toistuvat kaavat, kuten leikin rutiinit, jäsentävät ja helpottavat esimerkiksi lapsiperheiden päivien erilaisia siirtymiä. (ks. Heinilä, 2014, s. 277.)

Moilanen ja Räihä (2015, s. 55) kuvaavat arkielämämme toimintaa ja havainnointia rutinoituneeksi kyseenalaistamattomalla tavalla. Toimintaamme liittyviä sääntöjä tai uskomuksia ei useinkaan tarkastella niiden luotettavuuden näkökulmasta. Tutkimusperheissä aineiston kerääminen tuotti perheille uusia havaintoja arjen leikistä sekä määrän että laadun osalta. Aikuinen kohtaa leikin arjessaan usein haasteena, asiana johon on pakko osallistua. Leikki tuottaa aikuisessa negatiivisia tunteita ja usein huonoa omatuntoa. Pelko siitä, ettei leiki vaikka pitäisi, voi tuottaa arkeen ahdistuksen tunteita. Leikkiin onkin helpompi uppoutua vapaalla ollessaan, esimerkiksi kesämökillä. Manninen ja Palojoki (2012, s. 87) toteavat arjesta löytyvän ilon havainnoinnin auttavan vanhempia huomaamaan perhe-elämässä olevaa hyvää ja myönteistä. Tässä tutkimuksessa leikin havainnointi osoitti leikkiä löytyvän monista kodin toiminnoista, ja usein yhteistä leikin aikaa oli enemmän kuin aikuiset etukäteen pelkäsivät. Riihelä (2000, s. 205) kuvaa aikuisen ja lapsen jakaman yhteisen arjen luovan voimavaroja ja synnyttävän uteliaisuutta. Leikin tarkkailu ja ihmettely sellaisenaan luo uskoa leikin pysyvyyteen oman arjen koukeroista huolimatta. Myös aikuinen voi omanlaisilla leikkillisillä ilmaisuillaan rikastaa ja laajentaa lapsen leikkikokemuksia (Pursi ym., 2017, s. 12).

Leikin liittäminen tavoitteelliseen arkeen kuten lapsen tietyn liikkumisen määrän saavuttamiseen tai aikuisen ihanteisiin vanhempana voi luoda aikuisen arkeen lisää kuormitusta ja saada leikin tuntumaan suorittamiselta. Kyrönlampi (2014, s. 310) kuvaa leikkivän lapsen olevan oman tahtinsa vallassa. Arkemme suorittaminen ja leikki törmäävät toisiinsa usein leikille erityisen luonteen vuoksi. Lapsen arjessa osaamattomuuden ja riittämättömyyden kokemukset voivat Pirosen (2004, s. 316) mukaan saada taitoa vaativat tehtävät myös tuntumaan vastenmielisiltä. Leikillistäminen muokkaa oppimisen ilmapiiriä myönteisemmäksi.

Näin on myös kodin ja perheen arjen taitojen kuten leikin oppimisessa. Ilman leikin vapaata vuorottelua yhdessä tekeminen olisi ehkä vain väkinäistä puurtamista, muistuttaa Riihelä (2004, s. 35).

Ympäröivä kulttuurimme muovaa ja luo niitä arjen rakenteita, joissa toimimme ja leikimme. Arkiaamujen kiire ja tarve pyrkiä aikatauluttamaan leikkiä arjen kuorimitusten keskellä ovat meille suomalaisille tavanomainen, ruuhkavuosiksi kututta tapa elää perhe-elämää. Leikin näkökulmasta kulttuurimme tarjoaa myös paljon hyvää ja arvokasta. Esimerkiksi vuoden kulun rytmi omine erityisyyksiineen vaikuttaa leikkiin ja sitä kautta lapsiperheiden arkeen. Tämän tutkimuksen aineisto kerättiin osittain joulukuussa, ja arkiaamujen ilahduttajana ja tärkeänä leikin hetkenä näyttäytyivät joulukalenterit. Kalenterit voivat tarjota lapsille pienen, tavanomaisesta poikkeavan leikin hetken, ja herättäessään lapsissa suurta innotusta ne saavat aamun sujumaan paremmin. Vaikka ympäröivä yhteiskunta määrittääkin sekä rutiinejamme että leikkiä, leikki on kuitenkin hyvin henkilökohmainen asia. Leikki syntyy omassa arjessamme merkityksellisinä pitämistämme asioista. Kyrönlampi (2014, s. 311) muistuttaa, että arkinen hassuttelu ja huumori ovat taitoja, joiden avulla lapsen on mahdollista muovata arjesta itselleen miellyttävämpää ja hauskempaa. Tässä tutkimuksessa lasten aktiivisella toiminnallaan ylläpitämä leikillisuus näytti tuottavan perheiden arkeen iloa ja kutsui perhettä kohtaamaan toisiaan. Lasten tuottaman huumorin voidaan katsoa olevan alati läsnä arjessa ja ryöpsähtävän mitä pienimmästä yllykkeestä (Kyrönlampi, 2014, s. 308).

8 Luotettavuuden tarkastelua

Tässä luvussa arvioin tutkimuksen luotettavuutta. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteistä ohjeistusta. Tutkimus arvioidaan kokonaisuutena tarkastellen myös tutkimuksen sisäistä johdonmukaisuutta (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 163). Luotettavuuden taustalla vaikuttavat sekä tutkijan ennakko-oletukset että tutkimuksen kulkuun ja metodeihin liittyvät valinnat. Empiirisessä tutkimuksessa aineiston keräämisen ja analysoinnin menetelmät näyttäytyvät merkittävänä, kun pohditaan tutkimuksen luotettavuutta myös lukijoiden näkökulmasta. Vain huolella selostetut metodit antavat lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkimusta ja sen uskottavuutta. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 21.)

Jokaisen tutkimuksen taustalla vaikuttaa ennalta valittu näkökulma, joka ohjaa sitä, mitä tutkija näkee ja miten hän näkemänsä tulkitsee. Sekä ansioita että puutteita on löydettävissä jokaisesta näkökulmasta. (Kalliala, 2008, s. 63.) Tässä tutkimuksessa tarkastelin perheiden välittämää tietoa omasta arjestaan ja sen leikistä sidoksissa tähän aikaan ja meitä ympäröivään kulttuuriin sekä yhteiskuntaan (ks. Metsämuuronen, 2008, ss. 53–54). Tutkimus rakentui ennakkooletukselle leikistä lapsiperheille tärkeänä, ja erityisesti lapsille luontaisena toimintona. Tämän vuoksi lasten osallistumiseen tutkimusprosessissa pyrittiin kiinnittämään erityistä huomiota. Tutkittaville ominaiset tavat antaa asioille merkityksiä ovat keskeinen pyrkimys laadullisessa tutkimuksessa. Kertomusten ajatellaan välittävän parhaiten näitä merkityksiä. (Hänninen, 2000, s. 34.) Jokaisessa tutkimusprosessin eri vaiheessa tekemissäni valinnoissa otin huomioon valitsemani teoreettisen lähestymistavan. Aineistonhankinta ja analyysi- ja raportointimenetelmissä otin huomioon tutkittavan ilmiön ja kontekstin, jossa ilmiötä tutkittiin. Pyrin avaamaan valintani raportissa selkeästi tuoden esille myös valintoihin johtaneita syitä.

Tutkimuksen yleistettävyyttä tarkasteltaessa on syytä pohtia tutkimusaineiston riittävyttä ja valittujen lähteiden luotettavuutta. Neljä tutkimukseen löytynyttä perhettä olivat kiistatta asiantuntijoita omassa arjessaan, ja kiinnostus suunnattiin heidän omiin, itse valitsemiinsa narratiiveihin. Tämän tutkimuksen perheet

asuivat kuitenkin kaikki pääkaupunkiseudulla ja elivät puitteiltaan varsin samantyyppistä arkea. Toisaalta tutkimusperheiksi valikoitui sekä yhden että kahden vanhemman perheitä, mikä toi variaatioita näkökulmiin perheen leikistä ja toiminnasta. Yksi- ja kaksilapsisten perheiden leikin näkemykset aineistossa laajensivat myös ilmiön tarkastelukulmaa. Vaikka tutkimuksen yleistettävyydelle ei voida nähdä vankkoja perusteita, on kuitenkin selvää, että tutkimuksen voidaan katsoa tuoneen lisää tietoa ja ymmärrystä lapsiperheiden moninaisesta arjesta siihen kiinteästi kuuluvan leikin näkökulmasta.

Tutkimuksen laatuun oli epäilemättä vaikutuksensa myös omalla kokemattomuudellani esimerkiksi haastattelujen suunnittelussa ja järjestämisessä. Pidin itse kaikki tutkimuskeskustelut, ja pyrin lisäämään tutkimuksen laadukkuutta reflektoiden oppimaani sekä muokkaamalla sen pohjalta haastattelurunkoa ja lisäkysymyksiä jokaisen haastattelun jälkeen. Myös haastatteluiden kulusta ja ympäristöstä kirjoittamieni muistiinpanojen avulla tavoittelin aineistonkeruun laadun paranemista tulevaisuuden haastatteluissa. (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 184.) Janhonen-Abruquah (2009, s. 177) toteaa valokuvan ja siihen yhdistetyn keskustelun toimivan erityisesti silloin, kun tarkoituksena on tutkia esimerkiksi toimintaa yleisellä tai kokonaisvaltaisella tasolla. Vuorovaikutustilanteiden ja yksittäisten toimintojen analysointi kuvien avulla on myös mahdollista, mutta tällöin keskustelulla tavoitetaan ainoastaan tutkimukseen osallistujan kertomukset vuorovaikutus- ja toimintatilanteista. (Janhonen-Abruquah, 2009, s. 177.) Tässä tutkimuksessa pyrin rakentamaan perheen leikin toiminnasta kokonaisvaltaisen kuvan, ja valokuvien voidaan katsoa toimineen sekä tekemieni haastatteluiden että analyysin tukena.

Lapsinäkökulmainen tutkimusote vaikuttaa tutkijan valintoihin läpi tutkimuksen (Karlsson, 2008, s. 1). Se vaatii tutkijalta luovaa otetta ja yllätyksille altista heittäytymistä (Rutanen & Vehkalahti, 2019, s. 8). Lapset nähdään tutkimuskohteena haavoittuvaisempina kuin aikuiset (Einarsdóttir, 2007, s. 204). Tämä johtuu osaltaan siitä, että valtasuhteet aikuisen tutkijan ja lapsen välillä ovat lähtökohdaisesti eriarvoiset (Kaukko ym., 2019, s. 91). Toisinaan lapset eivät myöskään ole tottuneita aikuisiin, jotka ovat kiinnostuneita heidän ajatuksistaan. (Einarsdóttir, 2007, s. 204.) Yleisesti hyväksytyjen normien mukaisesti tutkimuk-

seen osallistujia on suojeltava kunnioittaen heidän ihmisarvoaan ja yksityisyyttään (Kaukko ym., 2019, s. 88). Eettisesti kestävä arjen käytännöt on kuitenkin luotava kunkin tutkimuksen kohdalla tapauskohtaisesti. (Rutanen & Vehkalahti, 2019, s. 8.) Eettistä pohdintaa vaaditaan läpi tutkimuksen aina tulosten raportointiin saakka (Lämsä, T., 2009, ss. 118–119; ks. myös Kyrönlampi-Kylmänen & Määttä, 2012, s. 79). Tässä tutkimuksessa pyrin kaventamaan itseni ja lapsen välistä vallan kuilua valitsemalla mahdollisimman hyvin lapselle soveltuvia tutkimusmenetelmiä, jotka rakentuivat lapsen taitojen ja kiinnostuksenkohteiden ympärille. Lasten ei myöskään oletettu jäävän kanssani yksin, vaan toiminta tapahtui lapsen kotona perheenjäsenten läsnä ollessa. Lapsen mahdollisuus kääntyä hänelle tutun aikuisen puoleen loi tilanteeseen turvallisuutta. (ks. Einarisdóttir, 2007, s. 204.) Osallistuva havainnointi lapsen kohtaamisen menetelmänä tuottaa aina tilanteita, joissa haastattelija on jollain tavoin vaikuttanut hetken kulkuun. Tämän tutkimuksen kohdalla itselleni luontainen humoristinen lähestymistapa kertoessani tutkimuksesta perheille vaikutti yhdessä tapauksessa jopa itse aineistonkeruuseen, kuten seuraavassa katkelmassa käy ilmi.

L3B: Älähä älähän poista peppukuvia!

Ä3: En poista peppukuvia. Nii sitten ku sitä otettu nää... mää jätin yhen peppukuvan.

((lapset nauravat))

Ä3: Teillä jäi se pyllyjuttu Anuriitalta vähän päälle ja sitte tota te pyllistelitte sitte tonne kameralle ja siitä tuli semmonen höpöttelyjuttu.

Väistämättä oma persoonani muovasi kohtaamisia perheiden kanssa, joissa vuorovaikutuksessa tuotimme keskustelua. Haastattelun tulos onkin aina seurausta ryhmän yhteistoiminnasta (Hirsjärvi & Hurme, 2006, s. 189). Toisaalta juuri samojen lapsia ilahduttaneiden tekijöiden johdosta haastatteluhetkemme perheiden kanssa olivat välittömiä ja perheet vapautuivat kertomaan omasta arjestaan ja sen leikeistä aidosti iloiten. Tämän voidaan katsoa ensisijaisesti parantaneen haastatteluaineiston laatua sekä luoneen lapsille mahdollisuuksia osallistua. Aikuisten laskeutuminen lapsen maailmaan on tarpeen niin arjessa kuin tutkimuksessakin. Aikuiselle mieluinen rauha ja järjestys saattavat tukahduttaa lapselle tärkeän eläytymisen ja estää näin aikuisia näkemästä sitä, mitä lapsilla on meille kerrottavaa. (Riihelä, 2000, s. 205.) Säilytin kuitenkin pyrkimyksen puolueettomuuteen läpi tutkimusprosessin. Puolueeton tutkija pystyy kuulemaan ja ymmärtämään tiedonantajia itseään eikä suodata kertomuksia

oman kehyksensä läpi (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 136). Ryhmähaastattelussa perheenjäsenten tavat ja aktiivisuus osallistua määrittivät osaltaan muiden mahdollisuuksia tulla kuulluksi. Haastatteluja litteroidessa nousi esille useita tilanteita, joissa perheenjäsenet puhuivat toistensa päälle tai aikuiset eivät pysähtyneet lapsen huomautusten tai kysymysten äärelle. Toisaalta ryhmähaastattelussa voidaan nähdä olleen enemmän etuja kuin haittoja, kun tavoiteltiin perheen yhteisiä tarinoita ja näkökulmia.

Tutkijalle voi olla haaste antaa lapsen aidosti määrittää tutkimuksen kannalta tärkeimmät asiat. Haastattelijalla on valta-asema lapseen nähden sen vuoksi, että hän on määritellyt keskustelun aihepiirin. Valmiit teemat ja mahdolliset oletukset ohjaavat aina lapsia ja heidän vastauksiaan. (Karlsson, 2012, s. 45.) Tässä tutkimuksessa lapset saivat itse määritellä keskusteluun tuomiaan teemoja ottamiensa valokuvien kautta. Valokuvausta varten tarjotulla välineellä pyrin vähentämään kuvaamiseen liittyviä valtakysymyksiä. Lapsi sai kamerasi omaan käyttöönsä, ja opetin hänet käyttämään sitä. (ks. Setälä, 2012, s. 115.) Lapset, kuten me aikuisetkin, teemme valintoja valokuvatessamme, eikä kuvien voi sanoa syntyvän vain sattumasta (Setälä, 2012, s. 24). Perheiden yhteisen aineistonkeruutehtävän vuoksi myös perheiden aikuiset vaikuttivat siihen, mitä aineistoa tutkimukseen jäi. Perheenjäsenten yhteistyö ja valta-asemat konkretisoituvat seuraavassa esimerkissä, jossa lapset osoittavat huoltaan vanhemman valokuvien karsinnasta.

Kuva 18. Perhe 3: Norsuleikki mukilla lapsen kuvaamana

Ä3: Minkälaisia leikkejä teillä on yhdessä?

L3B: Ai poistiks sää sitä ku mä panin sen mukin suuhun?

Ä3: Onko ne monesti vähän sel...
 L3B: ÄITI! [huutaen]
 L3B: Poistiks sä sitä norsu kuvaa?
 Ä3: Een poistanu, en.
 [...]
 L3A: Toi on hassu kuva!
 Ä3: Tää oli se teijän mikit.
 ((Lapset nauravat hersyvästi ja pitkään))
 Ä3: Mitäs te olitte noijen mukien kanssa?
 L3A: Norsuja!
 Ä3: Joo. Leikittiin norsuja. Toinen otti sitte kuvan ja toinen aina oli norsu.

Vanhemmat määrittivät omasta näkökulmastaan sen minkälaiset lasten ottamat valokuvat sopivat aineistoon, ja näin he saattoivat tahattomasti vaikuttaa lasten mahdollisuuksiin kertoa tutkittavasta ilmiöstä. Itse tutkijana pyrin tutkimustuloksia avatessani vahvistamaan lasten näkökulmaa tuomalla esille paljon heidän itse tuottamiaan valokuvia sitaattien kanssa.

Aineiston rikkaus on lopulta aina tutkijan käsissä. Hän pelkistää ja valikoi aineistoa oman tulkintansa mukaan. (Hänninen, 2000, s. 34.) Metsämuuronen (2008, s. 47) muistuttaa tutkijan omien ennakkoluulojen mahdollisista ohjaavista vaikutuksista tutkimuksen analysoinnin vaiheessa. Subjektiiviset ennakkokäsityksemme eivät saa vaikuttaa analysoimaamme aineistoon. Aineiston analyysissä tulee pyrkiä nähtävien asioiden vastaanottamiseen ilman omien tunteiden sekoittumista havainnointiin. Merkityksellistä on se, mitä tapahtuu, ei se miten tutkija arvioi, analysoi tai tulkitsee tapahtunutta. (Kalliala, 2008, s. 77.) Näin pyrin toimimaan tässäkin tutkimuksessa, minkä vuoksi kiinnitin analyysissä erityisesti huomiota aineistosta nostettavien kertomusten kirjaamiseen ilman omaa pohdintaani siinä vaiheessa, jossa se ei ollut aiheellista. Tässä tutkimuksessa koko tutkimusprosessin läpäisevän avoimuuden ja tarkan selostuksen tarkoituksena on ollut antaa lukijalle mahdollisuus seurata polkua, mitä pitkin tuloksiin on päästy (ks. Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 182).

9 Pohdintaa

Tämän tutkimuksen pyrkimys ymmärtää ja tuottaa lisää tietoa perheiden toiminnasta kuvastaa perheen ja sen yhteisen toiminnan merkitystä perheenjäsenten hyvinvoinnille. Yhteiskunnan tasolla vaatimukset perheiden osaamisesta, jakamisesta ja samalla hyvinvointia tuottavasta perhearjesta tuntuvat toisinaan kuormittavilta, eikä koko perheen hyvinvoinnin ajattelemiselle ole ruuhkavuosis-
sa välttämättä sijaa. Leikin ja sen merkitysten huomaaminen voi auttaa aikuisia näkemään ympärillään oman arkensa pieniä iloja ja perheen mahdollisuuksia yhteiseen toimintaan. Kiireisessä arjessa lasten kanssa jaetut kodinaskareet saattavat tuntua aikuisesta suorittamiselta. Leikki voi vaikuttaa hitaalta ja aikaa vievältä ja olla ikään kuin pois arjen oikeista toimista. Lapsen leikillisyyteen tarttuminen voi kuitenkin jouduttaa arkea, kun se tekee arjesta ymmärrettävämpää ja mukavampaa kaikille sen osallisille. Myös me aikuiset tarvitsemme silloin tällöin hetkiä, joissa hassutellaan yhdessä ja unohdetaan arjen aikataulut.

Perheen arjen ympäristöt vaikuttavat leikkiin. Vaikka kotona leikkiminen on mukavaa, lelut voivat kyllästyttää. Kerrostalosta ulkoleikkiin lähteminen on erilainen arjen suoritus kuin omakotitalosta. Joskus poissa kotoa syntynyt leikki voi tuntua hienommalta kuin tuttu leikki kotona. Leluilla leikkimisen sijaan tutkimusperheet kokivat leikkien syntyvän yhä enemmän vuorovaikutuksessa, yhteisissä arjen tilanteissa. Jäin itse pohtimaan, mitä tarkoitamme, kun sanomme jonkun asian olevan leikkiä. Aikuisten ja lasten kokemukset arjen leikistä erosivat toisistaan. Perheen aikuisten ja lasten yhteinen tekeminen esimerkiksi ruokaa valmistaa koettiin leikiksi ainoastaan aikuisten näkökulmasta. Lapsi muovaa leikkilisillä toimintatavoillaan arkista tilannetta, vaikka hän itse kokee tekevänsä jotain *oikeaa* ja olevansa poissa leikistä. Pohdinnan ytimeistä tavoitin aikuisen ajatuksen leikistä, jossa leikkiä määrittää sen vähättelevä merkitys. Silloin kun astianpesukoneen tyhjentäminen näyttäytyy aikuiselle leikkinä, eikö toiminto ole enää sellaista tärkeää kotitaloustoimintaa, jollaisena aikuiset sitä suorittavat? Toisaalta ajatus aikuisista leikkimässä nauratti perheissä sekä aikuisia että lapsia. Niin leikissä kuin arjessa muutenkin lapsilla ja aikuisilla on paljon opittavaa toisiltaan.

Leikkien eletty arki ei menetä leikkisyyden vuoksi arvoaan oikeana ja arvostettavana arkena.

Perheenjäsenten suhtautuminen leikkiin vaikuttaa perheen arkeen monilla tavoilla. Se luo pohjaa sekä perheen kasvatusilmapiirille että yhteisten arjen toimintamallien syntymiselle. Leikissä kohtaamme toisemme aktiivisessa vuorovaikutuksessa. Huomasin leikin havainnoinnin tuottavan perheissä leikin rutiinien ja perheen sisäisten leikkikumppanuuksien kriittistä pohdintaa. Perheen arjessaan kokeman vuorovaikutuksen määrä ja sen soveltuvuus perheen kaiken ikäisille jäsenille voi osaltaan auttaa perhettä toimimaan kaikille mieleisin tavoin. Väärät oletukset toisen kiinnostuksenkohteista tai siitä, miksi emme leiki yhdessä, luovat perheeseen oletusten kulttuuria, jossa toisen kanssa ollaan lähekkäin mutta ilman yhteyttä ja ymmärrystä. Leikin kautta niin eri ikäisten kuin muuten erilaisten ihmisten kohtaamiset syventyvät, ja lasten mahdollisuudet osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin perheensä arjessa pääsevät kukoistamaan.

Lapsen näkeminen täysivaltaisena kotitaloutensa jäsenenä sen sijaan, että hän on vain hoivan vastaanottaja, voi tuottaa perheelle erilaisia kokemuksia yhdessä toimimisesta. Vaikka perhe-elämä väsyttää, lapsen arkiseen leikin maailmaan hyppääminen voi antaa enemmän kuin perhearki aikuisesta ottaa. Tämä tutkimus tarjosi näkökulman lapsen kokoiseen arkeen ja sen tuottamiseen leikkien. Tuottamisen kohteena leikkitoiminnoissa todettiin olevan *meidän perhe* ja mielekäs arki. Tutkimusta tehdessäni sain mahdollisuuden kurkistaa lapsiperheiden arkeen havainnoiden, kysyen, yllättyen ja oivaltaen. Antamalla lasten ja perheiden kertoa ja määrittää itse kertomaansa voimme löytää tärkeää tietoa yhteisestä arjesta lasten näkökulmasta. Sekki (2018, s. 187) muistuttaa, että arjen hallintaan kohdistuvalla kotitaloustieteellisellä tutkimuksella on ensiarvoinen merkitys, kun tuotetaan uutta tietoa arjen tutkimuksen kentällä. Lasten tarkastelu perheensä arjen tuottajina on vasta aluillaan. Lasten nostaminen kotitalouden jäseniksi, jotka hallitsevat arkeaan oman kokoisillaan tavoilla, vaatii uutta tutkimusta, leikeissä kehittyvää luovaa ajattelua ja avoimuutta leikillisille kohtaamisille.

Lähteet

- Aarnos, E. (2015). Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu : virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 164–179). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Alanen, L. (2001). Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvi-järjestys. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (ss. 161–186). Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, M. (2005). Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (ss. 145–162). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Benjamin, S., Niemi, P., Kuusisto, A. & Kallioniemi, A. (2019). Lasten ja nuorten katsomusten tutkimisen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. (ss. 136–152). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Brannen, J. (2008). Methodological issues in child and family research. Teoksessa I. Järventie & M. Lähde (toim.) *Methodological Challenges in Childhood and Family Research*. Childhood and Family Research Unit Net Series; 4/2008. Tampere: Tampere University Press.
- Clark, A. & Moss, P. (2005). Spaces to Play. More Listening to Young Children Using the Mosaic Approach. London: National Children's bureau.
- Csikszentmihalyi, M. (2005). *Flow. Elämän virta. Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu*. Helsinki: Rasalas Kustannus.
- Dockett, S., Kearney, E. & Perry, B. (2012). Recognizing Young Children's Understandings and Experiences of Community. *International Journal of Early Childhood*, 44(3), 287–305.
- Einarsdóttir, J. (2007). Research with children: methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 197–211.
- Einarsdóttir, J., Dockett, S., & Perry, B. (2009). Making meaning: Children's perspectives expressed through drawings. *Early child development and care*, 179(2), 217–232.
- Eriksson, P., & Koistinen, K. (2014). *Monenlainen tapaustutkimus*. Kuluttajatutkimuskeskus.

- Eskola, J. & Vastamäki, J. (2015). Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu : virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 27–44). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Grönfors, M. (2015). Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu : virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 146–161). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hakkarainen, P. (2004) Leikki lasten toimintana. Teoksessa L. Piironen (toim.) *Leikin pikkujättiläinen* (ss.160–167). Helsinki: WSOY.
- Hatfield, M. E. (2010). Children moving "home"? Everyday experiences of return migration in highly skilled households. *Childhood* 17(2) 243–257.
- Haverinen, L., & Martikainen, M. (2004). *Rakas lapsi – ei! Kodin kasvattava vuorovaikutus*. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- Hedegaard, M., & Fler, M. (2013). Play, learning, and children's development: Everyday life in families and transition to school. Cambridge University Press.
- Heikkinen, H. (2002). Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Heikkinen, H. (2015). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (ss. 149–184). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heinilä, H. (2007). *Kotitaloustaidon ulottuvuuksia. Analyysi kotitaloustaidosta eksistentiaalistis-hermeneuttisen fenomenologian valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heinilä, H. (2014). Sydänääniä – hermeneuttis-fenomenologinen tulkinta aikuisopiskelijan arjesta. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa* (ss. 270–287). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2006). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Huizinga, J. (2004). Nature and significance of play as a cultural phenomenon. Teoksessa H. Bial (toim.) *The performance studies reader* (ss. 117-120). Psychology Press.

- Häkkinen, A. & Salasuo, M. (2016). Sukupolvet ja hyvä elämä. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) *Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015* (ss. 183–192). Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusseura.
- Hännikäinen, M. (2004). Leikki ja leikillisuus yhteenkuuluvuuden tunteen rakentajina. Teoksessa L. Piironen (toim.) *Leikin pikkujättiläinen* (ss.150–157). Helsinki: WSOY.
- Janhonen-Abruquah, H. (2009). Valokuva kotitaloustutkimuksessa. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.) *Kodin arki* (ss. 173–180). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Järventie, I. (2008). Päivänsäde vai menninkäinen. Identiteettien kasvattaminen eriarvoisuuden puutarhoissa. Teoksessa A. Lahikainen, R. Punamäki & T. Tamminen (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana* (ss. 209–232). Helsinki: WSOY.
- Jyrkämä, J. (2008). Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä: hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. *Gerontologia* 22 (2008): 4, 190–203.
- Kaartti, N. & Korvela, P. (2014). Aika- ja perhekasitykset ruuhkavuosien määrittäjänä. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohdissa* (ss. 146–167). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Kaasila, R. (2008). Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. (ss. 41–67). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus: Tila.
- Kalliala, M. (1999). *Enkeliprinsessa ja itsari liukumäessä: Leikkikulttuuri ja yhteiskunnan muutos*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliala, M. (2006). *Play culture in a changing world*. Maidenhead: Open University Press.
- Kalliala, M. (2008). *Kato mua!: Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliala, M. (2014). Toddlers as both more and less competent social actors in Finnish day care centres. *Early Years*, 34(1), 4–17.
- Kalliokoski, H. (2018). Sukupuolisensitiivinen kasvatus ja leikin mahdollisuudet. Teoksessa J. Kangas & E. Fonsén (toim.) *Leikin ammattilaiset. Leikki ilmiönä ja varhaiskasvatuksen toimintamuotona* (ss. 21–34). Opettajankoulutuslaitoksen muut julkaisut, Helsingin yliopisto.
- Kangas, J., & Brotherus, A. (2017). Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa. Teoksessa A. Toom, M. Rautiainen & J. Tähtinen (toim.) *Toiveet ja todelli-*

- suus: Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa* (ss. 197–224).
Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Karimäki, R. (2004). Leikki on lapsen maailma. Teoksessa L. Piironen (toim.) *Leikin pikkujättiläinen* (ss. 256–269). Helsinki: WSOY.
- Karimäki, R. (2012). Leikitääkö yhdessä? Tyttöjen ja poikien yhteinen ja erillinen leikinmaailma. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 141–166). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Karkama, P. (1981). Tosileikkiä – tosi ja leikki taiteessa. Teoksessa P. Laaksonen (toim.) *Pelit ja leikit* (ss. 15–26). Kalevalaseuran vuosikirja 61. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Karlsson, L. (2008). Ajankohtaista: Lapset kertovat ja toimivat yhdistys. Kehittäjä- ja tutkijaverkosto. *Elore*, 15(1).
- Karlsson, L. (2012). Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 17–63). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Karvonen, R. (2009). Keinoja stressin hallintaan. Teoksessa A. Lämsä (toim.) *Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin* (ss. 159–172). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kettukangas, T., Heikka, J. & Pitkäniemi H. (2017). Lasten osallisuus perustoinnoissa – varhaiskasvattajien arviointeja. Teoksessa A. Toom, M. Rautiainen & J. Tähtinen (toim.) *Toiveet ja todellisuus: Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa* (ss. 169–195). Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Kidd, S. A., & Evans, J. D. (2011). Home is where you draw strength and rest: The meanings of home for houseless young people. *Youth & Society*, 43(2), 752–773.
- Kinnunen, U., Malinen, K. & Laitinen, K. (2009). Työn ja perheen yhteensovittaminen: perheiden kokemuksia ja ratkaisuja. Teoksessa T. Lämsä, K. Malinen & A. Rönkä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempansa ja puolisoensa vaihtelevassa arjessa* (ss. 125–147). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Knuuttila, S. (1981). Ei nauruja jos ei huimia. Teoksessa P. Laaksonen (toim.) *Pelit ja leikit*. (ss. 44–53). Kalevalaseuran vuosikirja 61. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Koivula, M. & Hännikäinen, M. (2017). Building Children's Sense of Community in a Day Care Centre through Small Groups in Play. *Early Years: An International Journal of Research and Development*, 37(2), 126–142.

- Korvela, P., Holmberg, M., Jonsson, M. & Kupiainen, A. (2009), Ajelehtivasta ankkuroituun arkeen – arkirytmien muuttamisen tukeminen perhetyössä sekvenssikartta - menetelmällä. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.) *Kodin arki* (ss. 101–119). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Korvela, P., & Kaartti, N. (2014). Arjen joustava rakentuminen ruuhkaisia vuosia elävissä perheissä. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa* (ss. 168–186). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Korvela, P. & Keskinen, H. (2008). From Surviving to Reconciling Home and Work – An Activity-Theoretical Study on the Changing Everyday Life of Families. Teoksessa T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Re-inventing art of everyday making* (ss. 241–270). Bern: Peter Lang.
- Korvela, P. & Nordlund, A. (2016). Nuorten arjen rytmit ja perhe. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) *Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015* (ss. 193–205). Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusseura.
- Korvela, P. & Rönkä, A. (2014). Arkielämä näkökulmana perheeseen. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme, H. & K. Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia* (ss. 192–214). Helsinki: Gaudeamus.
- Korvela, P. & Tuomi-Gröhn, T. (2014). Teoksen tausta ja tutkimustehtävät. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa* (ss. 10–31). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Korvela, P. (2003). *Yhdessä ja erikseen: Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka*. Helsinki: Stakes.
- Kaukko, M., Korkiamäki, R. & Kuusisto, A. (2019). Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen – tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisistä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. (ss. 86–102). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Kyrönlampi-Kylmänen, T. & Määttä, K. (2012). What Is It Like to Be at Home: The Experiences of Five- to Seven-Year-Old Finnish Children. *Early Child Development and Care*, 182:1, 71–86.
- Kyrönlampi, T. (2014) Alakoululaisten arjen rakentuminen. Teoksessa P. Korvela & T. Tuomi-Gröhn (toim.) *Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa* (ss. 288–314). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Lahikainen, A. R., & Paavonen, J. E. (2011). Perhe ja lapsen hyvinvointi. Teoksessa A. Oksanen & M. Salonen (toim.) *Toiminnallisia loukkuja: Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa* (ss. 91–108). Tampere: Tampere University Press.

- Laine, T. (2015). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (ss. 29–51). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Lammi-Taskula, J. & Bardy, M. (2009). Vanhemmuuden ilot ja murheet. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* (ss. 60–67). Helsinki: THL.
- Lammi-Taskula, J., & Salmi, M. (2009a). Työ, perhe ja hyvinvointi. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* (ss. 38–49). Helsinki: THL.
- Lammi-Taskula, J., & Salmi, M. (2009b). Työnjako ja tyytyväisyys parisuhteeseen pikkulapsiperheissä. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen & S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* (ss. 50–59).
- Lammi-Taskula, J., & Salmi, M. (2014). Lapsiperheiden hyvinvointi (toim.) Teoksessa M. Vaarama, S. Karvonen, L. Kestilä, P. Moisio, & A. Muuri. *Suomalaisten hyvinvointi 2014* (ss. 144–159). Helsinki: THL.
- Lindfors, E. (2011). Hyvä arki lasten ja nuorten arvioimana. Teoksessa P. Marjanen & E. Lindfors (toim.) *Lapsen ja nuoren hyvä arki* (ss. 18–37). Laurea-ammattikorkeakoulujen julkaisusarja B 41. Vantaa: Edita Prima Oy.
- Lindqvist, H. (2012). Lapsinäkökulmaista toimintaa soveltamassa. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 325–346). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lipponen, L., Kumpulainen, K. & Hilppö, J. (2013). Haluan, voin ja osaan: Lasten toimijuuden rakentuminen päiväkodissa. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka* (ss. 159–175). Tampere: Vastapaino.
- Lounassalo, J., Sajaniemi, N., Pursi, A. & Savonlahti, P. (2017). *Miksi leikkiminen on välttämätöntä?* Liiteartikkeli. *Tarinasta leikiksi –Tarinallisen leikin käsikirja* (ss. 46–50). Erasmus+ project: Narrative environments for play and learning 8/2017.
- Lähteenmäki, M. (2012). Turvapaikanhakijalapset kertovat. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 286–321). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lämsä, T. (2009). Monta ikkunaa lapsen maailmaan: lapsitietämys aikuisten havainnointina ja lasten kertomuksina. Teoksessa T. Lämsä, K. Malinen & A. Rönkä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa* (ss. 89–124). Jyväskylä: PS-kustannus.

- Lämsä, A. (2009). Yhteiskunnan muutos ja elämän riskit. Teoksessa A. Lämsä (toim.) *Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin* (ss. 21–32). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lönnqvist, B. (1981). Leikkikalut – kulttuurin kuvastin. Teoksessa P. Laaksonen (toim.) *Pelit ja leikit* (ss. 60–67). Kalevalaseuran vuosikirja 61. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Manninen, S. & Palojoki, P. (2012). Ruokaa ja iloa – valokuva haastatteluaineiston keräämisen tukena. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah, P. Palojoki & M. Vieltojärvi (toim.) *Ruoka, kulttuuri ja oppiminen: Näkökulmia ruokatutkimuksen menetelmiin*. (ss. 73–89). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Marin, M. (2001). Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (ss. 17–48). Tampere: Vastapaino.
- Metsämuuronen, J. (2008). *Laadullisen tutkimuksen perusteet* (3. uud. p.). Helsinki: International Methelp.
- Miettinen, A. & Rotkirch, A. (2012). *Yhteistä aikaa etsimässä: Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla : Perhebarometri 2011*. Helsinki: Väestöliitto.
- Moilanen, P. & Räihä, P. (2015). Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa R. Valli & J. Aaltonen (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nurttila, A. (2001). Ravitsemuskasvatus lapsiperheessä. Teoksessa M. Fogelholm (toim.) *Ratkaisuja ravitsemukseen* (ss. 99-142). Helsinki: Palmenia-kustannus.
- OPH (2019) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2018:3a.
- Patrikainen, S. & Toom, A. (2004). Stimulated recall – opettajan interaktiivisen ajattelun ja toiminnan tutkimisen menetelmä. Teoksessa P. Kansanen & K. Uusikylä (toim.) *Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät* (ss. 239–256). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pietilä, I. (2017). Ryhmäkeskustelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (ss. 111–130). Tampere: Vastapaino
- Piironen, L. (2004). Leikin voima taidekasvatuksessa. Teoksessa L. Piironen (toim.) *Leikin pikkujättiläinen* (ss. 316–325). Helsinki: WSOY.
- Pulkinen, L. (2002). *Mukavaa yhdessä: Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

- Pursi, A., Laitinen, M., Salonen, M., Lounassalo, J., & Sajaniemi, N. (2017). *Tarinasta leikiksi –Tarinallisen leikin käsikirja*. Erasmus+ project: Narrative environments for play and learning 8/2017.
- Pursi, A. (2019). *Yhteisen ymmärryksen rakentuminen aikuisten ja lasten välisessä leikissä: Aikuisen roolit ja pedagogiset käytänteet varhaiskasvatuksen taaperoryhmässä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Raijas, A. (2008). Arki keskittyy kotiin. Teoksessa M. Lammi & P. Timonen (toim.) *Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin* (ss. 118–131). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Rainio, A. P. (2012). Vastarannasta osallisuuteen – toimijaksi juonellisessa leikkipedagogiikassa. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 107–139). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Raitanen, M. (2001). Aikuistuminen. *Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa*, Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (ss. 187–224). Tampere: Vastapaino.
- Raittila, R. Vuorisalo, M. & Rutanen, N. (2017). Lasten haastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (ss. 312–335). Tampere: Vastapaino.
- Rantamaa, P. (2001). Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa* (ss. 49–95). Tampere: Vastapaino.
- Reinharz, S. (1987). The embeddedness of age: Toward a social control perspective. *Journal of Aging Studies*, 1(1), 77–93.
- Reczek, C. (2014). Conducting a multi family member interview study. *Family process*, 53(2), 318–335.
- Riihelä, M. (2000). *Leikkivät tutkijat*. Helsinki: Edita.
- Riihelä, M. (2004). Elämä on ehkä sittenkin vain leikkiä! Teoksessa L. Piironen (toim.) *Leikin pikkujättiläinen* (ss. 24–39). Helsinki: WSOY.
- Riihelä, M. (2012). Kertominen on lapselle sanallista leikkiä. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 197–233). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rutanen, N. (2012). Pienten lasten vuorovaikutuksen rakentuminen ja tulkinta. Teoksessa R. Karimäki & L. Karlsson (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan* (ss. 83–105). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.

- Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (2019). Lasten ja nuorten tutkimusetiikan muuttavat kentät. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II.* (ss. 7–32). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P. (2017). Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (ss. 427–444). Tampere: Vastapaino.
- Rönkä, A., Laitinen, K. & Malinen, K. (2009). Miltä arki tuntuu? Teoksessa T. Lämsä, K. Malinen & A. Rönkä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa* (ss. 203–222). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saarela-Kinnunen, M. & Eskola, J. (2015). Tapaus ja tutkimus = Tapaustutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu : virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 180–190). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saarinen, E. (2002). Fenomenologia ja eksistentialismi. Teoksessa I. Niiniluoto & E. Saarinen (toim.) *Nykyajan filosofia* (215–255). Helsinki: WSOY.
- Samuelsson, I. P., & Carlsson, M. A. (2008). The playing learning child: Towards a pedagogy of early childhood. *Scandinavian journal of educational research*, 52(6), 623-641.
- Samuelsson, I. P., & Johansson, E. (2009). Why do children involve teachers in their play and learning? *European early childhood education research journal*, 17(1), 77-94.
- Sekki, S. (2018). Arki perhetyön kohteena: *Tutkimus uuden työtavan kokeilusta Arki haltuun –hankkeessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Setälä, P. (2012). *Lapsi kuvan takana: Erityisiä piirteitä lasten valokuvailmaisussa*. Helsinki: Musta Taide.
- Sevón, E. & Malinen, K. (2009). Tyyntä vai tuulista? Teoksessa T. Lämsä, K. Malinen & A. Rönkä (toim.) *Perhe-elämän paletti: Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa* (ss. 223–247). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sheridan, M., Howard, J., & Alderson, D. (2011). *Play in early childhood. From Birth to Six Years*. (3., tarkistettu ja uudistettu painos). London: Routledge.
- Strandell, H. (2010). Etnografinen kenttätö: Lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

- SVT (Suomen virallinen tilasto): Perheet (verkkojulkaisu). ISSN=1798-3215. Vuosikatsaus 2017, 3. Perheistä 39 prosenttia lapsiperheitä . Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 6.11.2019. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2017/02/perh_2017_02_2018-12-05_kat_003_fi.html
- Tuomi-Gröhn, T. (2009). Kodin arki ja arjen taidot tutkimuskohteena. Teoksessa H. Janhonen-Abruquah (toim.) *Kodin arki* (ss. 147–154). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turkki, K. (2002). Kotitaloustiede erilaisten kotitalouksien tulkkina ja toiminnan edistäjänä. *Teho*, 6/2002, 29–31.
- Tuukkainen, T. (2016). *Lapsibarometri 2016. Luottamus 6-vuotiaiden lasten kohtaan*. Julkaisuja 2016:2. Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimisto. Saatavilla: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/11/LA_lapsibarometri_2016.pdf
- Törrönen, J. (2017). Virikehaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (ss. 233–255). Tampere: Vastapaino.
- Törrönen, M. (2012). Onni on joka päivä. *Lapsiperheen arki ja hyvinvointi*. Helsinki: *Gaudeamus*.
- Vandenbroeck, M., & Bouverne-De Bie, M. (2010). Lasten toimijuus ja kasvatuksen normit: neuvoteltu yhtälö. Teoksessa KP. Kallio, A. Ritala-Koskinen & N. Rautanen (toim.) *Missä lapsuutta tehdään* (ss. 17–32). Nuorisotutkimusseura: Helsinki.
- Virkki, P. (2015). *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä*. Publications the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 66. Savonlinna: University of Eastern Finland.
- Viljamaa, E., Estola, E., Juutinen, J. & Puroila, A. (2017). Patjakasan kutsu – yhteen tulemisia ja erilleen vetäytymisiä päiväkodissa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti* 6(1), 2–21.
- Viljamaa, E. & Kinnunen, S. (2019). Äidit tutkijoina omien lasten parissa - ihmetelyä, hämmästyä ja iloa. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten*

tutkimuksen etiikka II. (ss. 186–205). Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Ylirisku, P. (2013). Kodissa kuvaamassa. Eettisyys ja sensitiivisyys dokumentoinnissa. Teoksessa N. Mellenius & N. Remsu (toim.) *Vuorovaikutus kuvassa. Videoavusteisen ohjauksen eettisyys ja käytäntö*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö.

Åstedt-Kurki, P. & Hopia, H. (1996). The family interview: exploring experiences of family health and well-being. *Journal of Advanced Nursing*, 24(3), 506-511.

Liitteet

LIITE 1 Kirje perheille

Kirje perheille

Lokakuu 2019

Hei!

Sain yhteystietosi XX:n kautta, ja lähestyn teidän perhettänne tiedustellakseni perheenne mahdollisuutta osallistua Perheen arkea leikkien –tutkimukseen. Etsin tutkimukseen perheitä, joihin kuuluu ainakin yksi 5–7-vuotias lapsi. Tutkimus on osa kotitaloustieteen maisteriopintoihin kuuluvaa pro gradu –tutkielmaani. Olen alla kuvannut tutkimuksen tavoitteita, sekä mitä osallistuminen teidän perheenne kannalta tarkoittaisi.

Pro gradu -tutkielmassani tarkastellaan leikkiä osana lapsiperheiden arkea. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on selvittää leikin ja leikkisyyden erilaisia merkityksiä perheiden arjessa, ja tavoittaa sen kokemuksellisia ulottuvuuksia niin perheen lasten kuin aikuistenkin näkökulmasta. Tutkimuksessa pyritään selvittämään leikin merkitysten lisäksi myös sitä, miten leikki rakentuu yhteen perheen arjen kanssa. Tutkimus pyrkii tavoittamaan perheenjäsenten monenlaisia näkökulmia leikkiin, sekä erilaisiin tapoihin rakentaa perheen omaa leikkikulttuuria, ja samalla arkea. Erityisen kiinnostunut olen lapsen toimijuudesta perheessään leikin ja sen rakentamisen kautta.

Tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita esimerkiksi perheen taidoista leikkiä, eikä tarkoituksena ole arvioida perheen arjen laatua. Tutkimuksen tavoitteena on saada sekä lisää tietoa, että lisätä ymmärrystä lapsiperheiden moninaisesta arjesta, sen rakentumisesta ja siihen sisältyvästä leikistä.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutetaan marras-joulukuun 2019 aikana. Jos päätätte osallistua tutkimukseen, tulen vierailemaan perheenne luona kaksi kertaa. Ensimmäisellä tapaamiskerralla kerron tarkemmin tutkimuksesta ja siihen osallistumisesta, erityisesti aineistonkeruuseen liittyvistä mahdollisuuksista sekä käytänteistä. Aineistonkeruun jälkeisellä, toisella tapaamiskerralla toteutetaan perheen yhteinen haastattelu. Perheen lapsia osallistetaan tutkimukseen haastattelun aikana/jälkeen lapsilähtöisin ja paremmin lapsille soveltuvin, sekä mieleisin menetelmin.

Tutkimuksen aineisto tulee koostumaan osallistuvien perheiden itse, vähintään kahden päivän (arki- ja vapaapäivä) ajalta keräämästä kuva- tai päiväkirja-aineistosta, sekä perheen haastattelusta jossa edellä mainittua aineistoa käytetään virikkeenä. Voitte itse valita perheellenne parhaiten soveltuvat menetelmät kerätä tietoa perheenne leikkikulttuurista ja arjen leikeistä.

Kerättyä aineistoa käytetään vain tässä tutkimuksessa ja mahdollisen kuva-aineiston julkaisusta tutkimuksessa sovitaan kanssanne erikseen. Aineistosta ei julkaista mitään kaupallisessa tarkoituksessa, eikä tutkittavien nimiä julkaista tutkimuksen tuloksia raportoidessa. Tutkimus tehdään hyvää eettistä tutkimustapaa ja Helsingin yliopiston eettisiä sääntöjä noudattaen. Perheenne voi myös vetäytyä tutkimuksesta haluamallanne hetkellä ilman seurauksia.

Annan mielelläni lisätietoa tutkimuksestani. Otathan minuun yhteyttä oli vastauksenne osallistumiseen mikä tahansa. Kiitän ajastanne ja yhteistyöstänne pro gradu-tutkielmani edistämisesä.

Ystävällisin terveisin,

Anuriitta Mursula

Ohjaajanani toimii Päivi Palojoki,
Kasvatustieteellinen tiedekunta, Kotitaloustieteen opintosuunta, Helsingin yliopisto

LIITE 2 Haastattelupohja, perhe 3. Lihavoituna valikoituja sitaatteja perheen äidin pitämästä leikkipäiväkirjasta.

<p>Millä tavoin leikki rakentuu osaksi lapsiperheen arkea?</p> <p><i>Teema:</i> Leikin tilanteisuus</p>	<p>Leikin mahtuminen arkeen</p> <p>Leikki erilaisissa arjen tilanteissa</p> <p>Meidän arki</p> <p>Leikki arkipäivänä/vapaapäivänä</p> <p>Leikki ja kodin työt</p> <p>Leikki ja siirtymät</p>	<p>Milloin teillä leikitään?</p> <p>Kerro jotain aamun leikeistä, illan leikeistä, leikistä muualla kuin kotona.</p> <p>Onko joskus kun ei ehdi leikkimään?</p> <p>Mitä silloin usein tehdään? Keskeytykö leikki joskus?</p> <p>Kerro siitä kun (äiti) ehtii/haluaa leikkiä?</p> <p>Kenen kanssa tykkäät leikkiä? Miksi?</p> <p>Liittyykö teillä kotityöt ja leikki yhteen joskus?</p> <p>Kerro vapaapäivien leikeistä. Eroaako arkipäivän leikeistä jotenkin?</p> <p>”..kova halu päästä leikkimään..”</p> <p>”Koska äidin piti siivota/laittaa ruokaa..”</p> <p>”monesti huono omatunto siitä ettei ehdi leikkiä..”</p> <p>”aamu alkaa leikillä.. illalla kylvyssä... illalla vielä pihalle..”</p>
<p>Millaisia merkityksiä leikillä on perheenjäsenille heidän arjessaan?</p> <p><i>Teema:</i> Leikin merkitykset</p>	<p>Oppiminen</p> <p>Yhteisöllisyys</p> <p>Arjen sujuminen</p> <p>Arjesta pakeneminen</p> <p>Lasten oma kulttuuri</p> <p>Arjen ilo</p>	<p>Miltä leikki tuntuu? Miksi?</p> <p>Onko leikki teille tärkeää? Kerro miksi. Tai mikä muu on teille tärkeää?</p> <p>Kerro siitä kun leikki on iloinen juttu.</p> <p>Onko leikki joskus tylsä juttu? Kerro siitä.</p> <p>Milloin tykkäät leikkiä? Miksi silloin?</p> <p>Saako leikki joskus arjen sujumaan?</p> <p>Hyvin, vai huonosti?</p> <p>”hyvä fiilis siitä miten paljon leikkejä mahtuu..”</p> <p>”Leikki kahdestaan ei lähtenyt käyntiin...” ”..eteni riitaisaksi..”</p>
<p>Millä tavoin perheen lapset ja aikuiset rakentavat</p>	<p>Leikki meidän perheessä</p> <p>Perheenjäsenten tekemät leikin aloitteet</p>	<p>Meidän perheen leikki, kerro minulle siitä.</p> <p>Millaisesta leikistä te tykkäätte?</p>

<p>perheen omaa leikkikulttuuria?</p> <p><i>Teema:</i></p> <p>Perheen oman leikkikulttuurin rakentaminen</p>	<p>Lasten osallisuus arkeen leikin kautta, esim. lasten aloitteet</p> <p>Oma kokemus ”meidän” leikistä, leikillisyydestä arjessa</p> <p>Vuorovaikutus leikissä</p> <p>Leikkikulttuurien yhtenevyyksiä ja eroavaisuuksia</p>	<p>Tykkäättekö leikkiä yhdessä jotain? Millaisesta leikistä te tykkäätte? (yhdistääkö leikki teitä?)</p> <p>Kuka teillä ehdottaa leikkiä toisille? Miksi?</p> <p>Ketkä leikkii keskenään, miksi, mitä leikitte, milloin?</p> <p>Saako lapset päättää leikistä? Millaisia leikkisääntöjä teidän perheellä on?</p> <p>Kertokaa miten leikillisyyys liittyy teidän perheeseen.</p> <p>Teidän perhe ja huumori?</p> <p>Millaista vuorovaikutusta koette että leikissä syntyy teidän perheessä?</p> <p>”hyvä mielikuvitus”</p> <p>”jäähiekkoleikki johdatti ajatuksen luistelusta..”</p> <p>”monesti pelaillaan lautapelejä iltatapala-aikaan”</p>
--	---	--